

TEORIJA IN PRAKSA

REVIIA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA
1981, LET. XVIII, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

2

IZ VSEBINE

Aktualni intervju: Kritika, dialog, idejni boj (na vprašanja uredništva odgovarjajo: Ivan Bernik, Božidar Debenjak, Oto Norčič, Ernest Petrič, Vlado Sruk, Leo Šešerko, Marjan Tavčar, Mirjana Nastran-Ule in Andrej Ule)

Jerzy J. Wiatr: Poljska 1980 — politična kriza in poti obnove

Miha Ribarič: Izvršilni organi v delegatskem skupščinskem sistemu

Andrej Klin: Nova revija in samo stare Ruplove metode

Tine Hribar: Nova revija — revija izrecnega in vztrajnega razločevanja

Jože Šter: Da, zares: v imenu katere metode in morale?

Milja Meršol: Kriza britanskega laburizma

Gayo Altman: Neuvrščenost in socializem — kakšno zaveznitvo?

TEORIJA IN PRAKSA

1981

2

revija za družbena vprašanja, let. XVIII, št. 2, str. 149—292,
Ljubljana, februar 1981, UDK 3 YU ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani;
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Silva Jereb, Maca Jogan, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Vladimir Klemenčič, Vlado Klemenčič, Peter Kljinar, Joco Klopčič, Stane Kranjc, Franc Kržan, Boris Majer, Boštjan Markič, Oto Norčič, Ernest Petrič, Franci Polak, Rudi Rizman, Janko Rupnik, Slavko Soršak, Gojko Stanič, Franc Šali, Ivo Tavčar, Franc Tetičkovič, Niko Toš, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Ciril Baškovič, Adolf Bibič, Ivan Hvala, Maca Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Vlado Klemenčič, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Albin Mahkovec, Tomo Martelanc, Ciril Ribičič

GLAVNI UREDNIK:

Adolf Bibič

ODGOVORNI UREDNIKI:

Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 120 din, za druge individualne naročnike 200 din, za delovne organizacije 350 din, za tujino 500 din; cena enojne številke v prosti prodaji 30 din in dvojne številke 45 din

ZIRO RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodarska banka Ljubljana (ključ) 3189/5

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

CGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

AKTUALNI INTERVJU:

Kritika, dialog, idejni boj	151
IVAN BERNIK: Zaostajanje dialoga v znanosti	152
BOŽIDAR DEBENJAK: Kritika in kar še šteje zraven	155
OTO NORČIČ: Za argumentirano in kulturno kritiko	160
ERNEST PETRIČ: Kriteriji kritike – resno delo	161
VLADO SRUK: Marginalije k vprašanju o družbeni kritiki	165
LEO ŠEŠERKO: Polemika in idejni boj	167
MARJAN TAVČAR: Vsebina in oblika družbene kritike sta dialektični dvojčici	172
MIRJANA NASTRAN-ULE, ANDREJ ULE: Nekaj misli o smislu in vrednosti kritike	177

ČLANKI, RAZPRAVE:

JERZY J. WIATR: Poljska 1980 – politična kriza in poti obnove	180
MIHA RIBARIČ: Izvršilni organi v delegatskem skupščinskem sistemu	194

DISKUSIJSKA TRIBUNA:

ANDREJ KIRN: Nova revija* in samo stare Ruplove metode	211
TINE HRIBAR: Nova revija – revija izrecnega in vztrajnega razločevanja	223

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

STOJAN ŽITKO: Hišna samouprava: nič več anonimni stanovalci	234
MITJA MERŠOL: Kriza britanskega laburizma	242

ODMEVI:

JOŽE ŠTER: Da, zares: v imenu katere metode in morale?	248
--	-----

MEDNARODNI ODNOSI:

GAVRO ALTMAN: Neuvrščenost in socializem – kakšno zavezništvo?	257
--	-----

SOCIALIZEM V SVETU:

LUCIANO BARCA: Načrtovanje preko trga	271
FRANCESCO GALGANO: Reforma države – pa tudi civilne družbe	277

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

DRAGO KOS: Poljsko-jugoslovanski seminar o urbano družbenih strukturah in razvoju	280
---	-----

PRIKAZI, RECENZIJ:

SERGEJ KRAIGHNER: Za socialistično samoupravno demokracijo (Vinko Blatnik)	282
THEODOR VEITER: Das Österreichische Volksgruppenrecht – seit dem Volksgruppenengesetz von 1976 (Ernest Petrič)	284

Med novimi knjigami	287
---------------------	-----

Iz domačih revij	289
------------------	-----

Avtorski sinopsisi	291
--------------------	-----

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja
let. XVIII, št. 2, str. 149–292
Ljubljana, februar 1981

CONTENTS

THE INTERVIEW OF THE DAY

Criticism, Dialogue, Ideological Struggle	151
IVAN BERNIK: The Dialogue in Science is Lagging Behind	152
BOŽIDAR DEBENJAK: Criticism and all that goes with it	155
OTO NORČIČ: For an Argumentative and Cultural Critique	160
ERNEST PETRIČ: Criteria of Criticism – a Serious Task	161
VLADO SRUK: Marginalia to Problems of Social Critique	165
LEO ŠEŠERKO: Polemic and Ideological Struggle	167
MARIJAN TAVČAR: The Content and Form of Social Critique Are Dialectical Counterparts	172
MIRJANA NASTRAN-ULE, ANDREJ ULE: Some Thoughts on the Meaning and Value of Critique	177

ARTICLES, STUDIES:

JERZY J. WIATR: Poland 1980 – Political Crisis and the Ways of Restoration	180
MIHA RIBARIČ: Executive Organs in the Delegate Assembly System	194

DISCUSSION TRIBUNE:

ANDREJ KIRN: The New Review and nothing but Old D. Rupel's Methods	211
TINE HRIBAR: The New Review – a Review of Explicit and Persistent Differentiation	223

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

STOJAN ŽITKO: Housing Self-management: no more Anonymous Residents	234
MITJA MERŠOL: The Crisis of British Labour Party	242

ECHOES:

JOŽE ŠTER: Yes, Indeed: in the Name of Which Method and Morale?	248
---	-----

INTERNATIONAL RELATIONS:

GAVRO ALTMAN: Nonalignment and Socialism – What Kind of Alliance?	257
---	-----

SOCIALISM IN THE WORLD:

LUCIANO BARCA: Planning through Market	271
FRANCESCO GALGANO: Reform of the State – but of the Civil Society as well	277

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

DRAGO KOS: Polish-Yugoslav Workshop on Socio-urban Structures and Development	280
---	-----

REVIEWS, NOTES:

SERGEJ KRAIGER: For Socialist Self-management Democracy (Vinko Blatnik)	282
THEODOR VEITER: Das Österreichische Volksgruppenrecht – seit dem Volksgruppengesetz von 1976 (Ernest Petrič)	284
A Survey of New Books	287
From Domestic Reviews	289
Author's Synopses	291

СОДЕРЖАНИЕ

ИНТЕРВЬЮ ДНЯ:

Критика, диалог, идеологическая борьба	151
ИВАН БЕРНИК: Отставание диалога в науке	152
БОЖИДАР ДЕБЕНЯК: Критика и все что относится к ней	155
ОТО НОРЧИЧ: За аргументированную и культурную критику	160
ЕРНЕСТ ПЕТРИЧ: Критерии критики – серьезное дело	161
ВЛАДО СРУК: Маргиналии к вопросу общественной критики	165
ЛЕО ШЕШЕРКО: Полемика и идеологическая борьба	167
МАРИАН ТАВЧАР: Содержание и форма общественной критики – диалектические близнецы	172
МИРЯНА НАСТРАН-УЛЕ, АНДРЕЙ УЛЕ: Размышления о смысле и ценности критики	177

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ЙЕРЗИ Й. ВЯТР: Польша 1980: политический кризис и пути возобновления	180
МИХА РИБАРИЧ: Исполнительные органы в делегатской системе скупщины	194

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА:

АНДРЕЙ КИРН: Новый журнал и только старые методы Рупла	211
ТИНЕ ХРИБАР: Новый журнал – журнал ясной и настойчивой дифференциации	223

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

СТОЯН ЖИТКО: Домовое самоуправление – конец анонимных жителей	234
МИТЯ МЕРШОЛ: Кризис британских лейбористов	242

ОТКЛИКИ:

ЙОЖЕ ШТЕР: Да, действительно: во имя какого метода и морали?	248
--	-----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

ГАВРО АЛТМАН: Неприсоединение и социализм – какое союзничество?	257
---	-----

СОЦИАЛИЗМ В МИРЕ:

ЛУЦИАНО БАРКА: Планирование посредством рынка	271
ФРАНЧЕСКО ГАЛГАНО: Реформа государства – но и гражданского общества	277

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

ДРАГО КОС: Польско-югославский семинар по социально-городским структурам и развитию	280
---	-----

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

СЕРГЕЙ КРАЙГЕР: За социалистическую самоуправленческую демократию (Винко Блатник)	282
ТЕОДОР ВЕЙТЕР: Das Österreichische Volksgruppenrecht – seit dem Volksgruppengesetz von 1976 (Ernest Petrič)	284
Среди новых книг	287

Kritika, dialog, idejni boj

Družbena misel in družbena znanost naše samoupravne družbe sta rastli in se uveljavljali v stalnem spopadanju z odprtimi problemi razvoja socializma pri nas in v svetu (in z razvojem sodobnega sveta sploh). Iz spoznanja, da je kritika eden izmed temeljnih zakonov socializma, se je oblikovala – v soočanju z birokratskim dogmatizmom, oportunističnim psevdoliberalizmom in ultralevičarskim anarhizmom – izvirna samoupravna misel in praksa. Ta se je razvijala tudi v dialogu s samo seboj, v kritiki in samokritiki prehojene poti, v razkrivanju protislovij naše družbe in v iskanju izvirnih rešitev za njihovo razreševanje. Pri tem nas je vedno vodilo pravilo, da ni nič tako dobro, da ne bi moglo biti še bolje.

Ko se danes soočamo s številnimi žgocimi problemi našega gospodarstva, družbenega in idejnega življenja, spet čutimo živo potrebo, da se razmahne družbena kritika in da se porajajo nove oblike dialoga v družbi, ki temeljijo na izhodiščih samoupravnega pluralizma. Pridružujemo se ocenam – čeprav imajo nekatere enostranske poudarke – da naš revialni tisk (in ne samo ta) zaostaja v kritičnem obravnavanju družbenih pojavov in idejnih gibanj, da premalo goji polemiko in da se ne podaja dovolj v idejne dialoge.

Uredništvo revije »Teorija in praksa« je v želji, da bi prispevalo k osvetlitvi objektivnega stanja na področju družbene kritike pri nas in s tem tudi k razvoju kritičnega dialoga, zaprosilo nekatere družboslovce raznih strok, da odgovorijo na nekaj vprašanj, ki so po našem mnenju izredno pereča in terjajo širšo javno obravnavo. Vsem, ki so se povabilu uredništva odzvali, se za odgovore zahvaljujemo.

1. V čem vidite vzroke za zaostajanje družbene kritike pri nas? V kolikšni meri lahko pripisujemo to širšim družbenim razmeram (in katerim) in v kolikšni meri vpliva na to uredniška politika oziroma uredniška praksa posameznih revij?

2. V katere probleme, ki so doslej ostajali nekako v senci družbene kritike, naj bi ta kritika posegala?

3. Kako gledate na odnos med vsebino in obliko družbene kritike? Ali se vam ne zdi, da so posamezni nastopi v naši kritiki včasih preveč grobi, osebni in surovi? Kaj torej menite o kulturi naše družbene kritike, o takšni, kakršna dejansko je in o takšni, kakršno bi si želeli?

4. *Ko se nekateri zavzemajo za razvoj družbene kritike pri nas, si obetajo njen razcvet, če bi v njej stroko ločili znanstveni (strokovni) in ideološki aspekt. Kako gledate vi na razmerje med znanstvenim in ideološkim v družbeni kritiki?*

5. *Načelo pluralizma samoupravnih interesov gotovo pospešuje raznovrstnost idej v našem družbenem življenju. To načelo širi tudi meje tolerance in zahteva, da razvijamo novi slog in nove oblike dialoga med idejami in težnjami, ki izhajajo s pozicij samoupravnega socializma. Kaj menite o tem?*

6. *Včasih imamo občutek, da nekaterim pomeni samoupravni pluralizem prej pasivno koeksistenco različnih idej, kot pa tudi načelen dialog in idejni boj. Ali se vam ne zdi potrebno, da negujemo tako na teoretični kot na praktični ravni novo občutljivost za idejna vprašanja in da oblikujemo načelne kriterije za dialog o družbenih in idejnih problemih naše kritike? Katere so determinante dialoga in idejnega boja v samoupravnem pluralizmu? Kateri idejni pojavi bi po vašem mnenju zaslužili poseben kritični pretres? Kako pospeševati svobodo izražanja bogate socialistične različnosti, hkrati pa zagotavljati tisti obseg skupnih izhodišč in sintetičnih soglasij, ki omogočajo, da neki družbeni sistem normalno (da ne rečemo optimalno) deluje in se razvija?*

IVAN BERNIK

Zaostajanje dialoga v znanosti

1. *Ocene in opozorila o zaostajanju družbene kritike in dialoga, ki jih je v zadnjem času slišati na različnih mestih in v različnih kontekstih, imajo očitno – v kolikor se nanašajo na družboslovne znanosti – dva pomena: hkrati ugotavljajo »zaostajanje« dialoga in kritike v znanstvenem spoznavnem procesu ter »zaostajanje« vloge in pomena družbene kritike, ki izvira iz znanstvenih spoznanj o družbi. Ta dva pomena pa jasno kažeta, še zlasti, če ju povežemo s Kardeljevo mislijo, da je treba družbeno kritiko soditi predvsem glede na »njen učinek na odnos družbenih sil in njen vpliv na razvrstitev in na moč tistih družbenih faktorjev, od katerih je dejansko odvisen napredek socialističnih družbenih odnosov«, da se ocene o »zaostajanju« nanašajo na zapleteno celoto odnosov med znanstveno dejavnostjo in drugimi sferami družbenega življenja. Če je takšna interpretacija vsebine sedanjih ocen o zaostajanju družbene kritike točna, je mogoče preprosto ugotoviti, da sedanje ocene niti niso posebna novost (v takšni ali drugačni obliki se nezadovoljstvo z družbeno vlogo znanosti kaže že dalj časa), ter da je razglabljanje o vzrokih za takšno stanje zahtevno opravilo, ki daleč presega možnosti pričujočega odgovora.*

Za ilustracijo teh trditev bi spomnil le na nekatere rezultate polemike o »krizi slovenske sociologije«, ki je potekala pred dobrim letom in pol. Polemika je med drugim – vsaj implicitno – opozorila, da »kriza« ne zadeva »produktivnosti« sociologije same po sebi, ampak predvsem odnose v sociološki produkciji. Za te odnose pa naj bi bila značilna zlasti odsotnost dialoga in polemike, kar neposredno prispeva k (delni) kvalitativni neplodovitosti slovenske sociologije. Hkrati je diskusija opozorila, da so dejanske družbene potrebe po socioloških spoznanjih znatno manjše kot deklarirane. Takšno stanje je presenetljivo zlasti zaradi tega, ker bi bilo v času temeljite samoupravne preosnove družbe pričakovati, da bo samoupravna praksa v večji meri »iskala znanost«.

Te navedbe dopuščajo le trivialen sklep, da je vzroke za zmanjševanje progresivno-kritične vloge znanosti v naši družbi iskati tako v nekaterih značilnostih znanstvene dejavnosti same, kot tudi v nekaterih značilnostih družbenega okolja znanosti. Domnevam, da sta med dejavniki okolja (s tem nočem podcenjevati »notranjih« dejavnikov) pomembna zlasti dva. Prvega kaže iskati v veliki pozornosti, ki jo je naša družba v zadnjem času posvečala vprašanju – tudi na račun vsebinskih vprašanj – »tehnike samoupravljanja«; takšna usmerjenost je ožila možnosti za določene vrste družboslovnih raziskav. Drugi pa je povezan z določeno zmanjšano družbeno toleranco do zmot v znanosti; pri čemer ne mislim na zmote, ki so posledica diletantstva ali pa so ideološko motivirane, ampak na tiste, ki so inherentne spoznavnemu procesu. Ta okoliščina pa je često narekovala in narekuje izbiranje »varnih« tem ter zatekanje k sterilnim spekulacijam.

2. Ker sem se že v prvem odgovoru omejil na »zaostajanje« znanstvene družbene kritike, se mi zastavljen vprašanje kaže predvsem kot vprašanje o tem, katere probleme naj raziskujejo družboslovne znanosti, oziroma katerih problemov ne raziskujejo. Omejiti se moram le na sociologijo: nekatere analize posamičnih problemov, za katere sociologija v zadnjem času ni imela zadosti posluha (npr. Županov v reviji Sociologija 1-2/80), kažejo, da dejansko ne gre za posamične probleme, ampak za cele sklope problemov (npr. razrednost in samoupravna družba, družbena moč, družbeni konflikti, itd.). Med okoliščinami, ki so vplivale na določeno slepoto sociologije, velja posebej omeniti razširjeno predstavo (tudi med družboslovci), da napredna samoupravna praksa zaradi svoje »razvidnosti« ne potrebuje znanstvene analize. Nasproti tej iluziji velja postaviti Kardeljevo misel o pomenu demokratičnega in ustvarjalnega konflikta med kritiko in prakso. Šele ob takšnem razumevanju odnosa med znanstveno kritiko in samoupravno prakso, je družboslovnim znanostim zagotovljena odgovorna samostojnost tudi pri opredeljevanju raziskovalnih problemov.

3. Bolj kot o obliki družbene kritike (glede na to, kako razumem ta pojem), se mi zdi ustrezno govoriti o značilnostih dialoga in polemike kot sestavnem delu raziskovalnega procesa. Še zlasti zaradi tega, ker sem v odgovoru na prvo vprašanje že navedel, da je tovrstno komuniciranje v

družboslovju pri nas prej izjema kot pravilo. S tem pa so dane možnosti za svojevrstne obrate v »uporabi« znanstvene polemike: po eni strani se polemika lahko uporablja le kot krinka za postopke, ki se niti najmanj ne ujemajo s temeljnimi normami znanstvenega delovanja, po drugi strani pa izjemnost strokovne polemike oz. kritike vodi do tega, da se tudi utemeljena kritika percipira kot početje z nizkimi nameni. Rešitev seveda ni v tem, da bi se v družboslovju odpovedali polemikam, ampak prav v nasprotnem: samo spodbujanje in negovanje znanstvenega komuniciranja more revitalizirati temeljne norme strokovne polemike in kritike.

4. Dokler se razmišljanje o odnosu med znanstveno družbeno kritiko in ideologijo giblje na splošnem nivoju, si je mogoče pomagati z bolj ali manj nespornimi opredelitvami. Te opredelitve vključujejo tako ugotovitve o različnosti ideologije in znanosti (s tem pa tudi znanstvene kritike), kot tudi ugotovitev o njuni medsebojni povezanosti, ki se giblje v širokem razponu od »ideologije v znanosti« do »znanosti v ideologiji«. Vprašanja postanejo zapletena šele tedaj, ko skušamo misliti ta odnos v konkretnih družbenih okoljih. Pri razmišljanju o odnosu med ideologijo in znanstveno družbeno kritiko v naših razmerah, bi po mojem mnenju veljalo posebej upoštevati dve stvari. Najprej bi bilo treba misliti na to, da tudi v naši družbi – kot kažejo nekatere empirične raziskave – ni mogoče govoriti o enoviti ideologiji (če ideologijo razumemo predvsem kot racionalizacijo ciljev različnih delov jugoslovanske družbe). To pa pomeni, da morajo le konkretne analize ugotoviti dejanski odnos posameznih ideologij do temeljnih smeri razvoja samoupravne družbe, prav tako pa morejo le takšne analize razkriti specifično ideološko »zaznamovanost« posameznih znanstvenih spoznanj. Kot drugo pa kaže upoštevati tendenco (ki jo omogoča marksistična znanost) k premagovanju nasprotij med ideološkimi in znanstvenimi spoznanji. Vendar pa v imenu te tendence ne kaže razglasati vsako ideološko formulacijo za znanstveno resnico, prav tako pa ne kaže zanemarjati in podcenjevati ideološke »odgovornosti« znanosti.

5. Nesporno je soglasje o tem, da je pluralizem samoupravnih interesov načelo, ki more usmerjati (tudi) odnose v znanstveni dejavnosti. Vendar pa je za zdaj bolj pogosto sklicevanje na to načelo, kot pa resnično prizadevanje za »udejanjenje« na področju znanosti. Načelo pluralizma samoupravnih interesov bi se nedvomno moglo in moralo uveljaviti kot dragoceno vodilo v vseh fazah znanstvenega dela – od aktivizacije različnih (kompetitivnih) znanstvenih potencialov, do končnega preverjanja znanstvenih spoznanj skoz dialog in kritiko – in slednjič do vzpostavljanja znanstvenih pogojev za družbeno kritiko. Pluralizem samoupravnih interesov odpira – seveda ne kot zunanja instanca znanstvenega dela, ampak kot delujoče načelo – možnosti za prav tiste oblike dela, ki so bile do sedaj, kot sem skušal na začetku pokazati na primeru sociologije, najbolj zanemarjene.

6. Zdi se mi (upam, da to potrjujejo moji prejšnji odgovori), da ni potrebno iskati ali oblikovati nekih novih načel, ki bi usmerjala znan-

stveno družbeno kritiko; novih glede na načelo samoupravnega pluralizma in glede na druga znana vodila (tu mislim zlasti na Kardeljevo delo Beležke o naši družbeni kritiki, še zlasti poglavje Izhodišče in cilj družbene kritike). Ta načela pomenijo širok okvir za diferenciacijo znanstvenih orientacij in idej na eni strani ter integracijo – seveda ne s pomočjo mehanskega združevanja, ampak s pomočjo dialoga in kritike – na drugi strani. Ni treba posebej poudarjati, da prav v takšnih okvirih lahko marksistična družbeno znanost izpriča svojo spoznavno moč in progresivno družbeno funkcijo, ki naj bi se kazala prav v ustvarjalni družbeni kritiki.

BOŽIDAR DEBENJAK

Kritika in kar še šteje zraven

Da, kritika... z njo res nismo na dobrem. Pa ne samo z družbeno kritiko, temveč s kritiko sploh: tudi z znanstveno, umetniško, prevodno. Povsod čutimo primanjkljaj ali pa razvade: zabavljanje, klanovsko hvaljenje in obžiranje ali pa zamolčevanje. In kako naj bi bila »družbena kritika«, torej tista, ki je najbolj neposredno na prepihu, na boljšem od druge kritike?

Kritika je v vsakdanji pameti hvaljenje dobrih strani in grajanje slabih strani. In tudi prenekateri aktivist si jo predstavlja natanko po tem vzorcu. A marksist ne sme pozabiti Marxove lekcije Proudhonu, ki je ravnal po tej shemi in hotel, obstoječo družbo, toda brez njenih napak, ali pa družbo, ki bi se docela ravnala po principu, ki ga izpoveduje.

Zato je kritika mnogo težja in zahtevnejša stvar, kot pa bi se zdelo. Ne zadošča zanjo samo »državljski pogum« (čeravno brez njega ne gre), temveč je potrebno obenem razumeti celoto procesa in samokritično pojmiti svoje mesto v njem; kritika, ki pozabi biti samokritika, torej spoznanje samega sebe v socialnem procesu, je kritikarstvo, je samovšečnost in samopravičarstvo.

Kritika je torej dialektičen proces. Vanj je vpotegnjen sam kritični subjekt.

Zato kritika ni udoben posel in tudi ne nekaj, kar bi lahko padlo z neba. Treba se je naučiti, treba je v potrpežljivem dolgoletnem delu postopoma zgraditi stališče, na katerem kritika sploh lahko eksistira, in ji zgraditi nosilen temelj.

Najmlajši odseki zgodovine pa kažejo, kako se je ta potrpežljiva zidava temeljev zaustavljala, kako so jo dogodki pretrgovali, tako da je kritika danes na Slovenskem bolj v povojih, kot bi smela biti. Mislim tu

predvsem na tiskano kritiko, takšno, ki se razvija ob periodikah. Ta tip kritike namreč najbolj ustreza prej naštetim zahtevam, saj nastaja kot ena od pojavnih oblik analitskega dela, ob poglobljenih člankih in razpravah ali v njih. Zato je usoda slovenskega revialnega življenja najtesneje zvezana s kritiko.

Po času obnove in izgradnje (z njemu lastno formo mentis) so petdeseta leta poskus konstituiranja strokovne in umetniške kritike, ob kateri nastaja tudi kritika vsakdanjega življenja. Revija Beseda in štirinajstdnevnik Naši razgledi zaslužita tu posebno omembo. A po smrti Besede se kot njena naslednica pojavi bistveno drugačna Revija 57 – prvo glasilo v rokah kompaktne vzajemno obligirane skupine, ki je revijo prejela iz rok družbenega mecena. Zdaj se pojavi nov tip kritike: leva fraza v sebi zaključenega klana, ki bo farso levega frazarjenja gnal do konca – do nujne kolizije z družbenim telesom, kot je bilo konstituirano tiste dni. Po tej koliziji se jedro ohrani in si – še bolj izrazito kot poprej – dobi iz rok družbenega mecena novo revijo: Perspektive. Ta vrsta vaje v družbeni in kulturni kritiki je prav tako narobe zastavljena kot poprejšnja v Reviji 57. Na ustih nepodkupljiva kritika »srednje generacije« v kulturi in politiki, dejansko pa obilno financirana in odkrito podpirana od nekaterih politikov, začne kaj kmalu spominjati na tip »plačane dvorne opozicije«. V medsebojnem razmerju nastopa kot vzajemno obligiran klan, ki kot vsi takšni klani sestoji iz vzajemno ugotovljenega največjega živečega slovenskega lirika, največjega živečega slovenskega dramatika, literarnega kritika, umetnostnega kritika, filozofa itn. Medtem ko plove svojemu brodomu naproti, se tudi Naša sodobnost iz pluralističnega glasila spremeni v ekskluzivno klanovsko Sodobnost, nova Pirjevčeva linija pa pomeni čistko med sodelavci. Izgon Ziherla in Goričarja iz uredništva – v imenu boja proti dogmatizmu se torej takoj razkrije kot to, kar je takšno »svobodnjaštvo« vselej bilo: klikarski monopol, dušenje drugačnega mnenja. Nastanek »rdečih« Problemov kot nadaljevanja zadnjega letnika Mladih potov je bil – če pogledamo nazaj – obupen poskus, da bi presegli klikarsko-klanovski model revije, oblikovali skupen prostor dela, v katerem bi se križala in kresala tudi mnenja najtesnejših in najbolj angažiranih sodelavcev. Po izsiljenem razhodu Perspektiv in »Pirjevčeve« Sodobnosti je ravno ta koncept narekoval tudi poskus integrirati hišne avtorje obeh revij v mnenjskem pluralizmu Problemov. A medtem je v politični sferi prišla na potezo tehnokratska orientacija, ki jo prav po krivem imenujejo »liberalizem«. Slovenski tehnokratizem se je organiziral na ravni države na podoben način, kot so bile že prej organizirane »grupe« v revijah – kot vzajemno obligiran klan. Ni naključje, da je zdaj en ekskluzivizem našel drugega in da je bil hitro odkrit način za zamenjavo ustanovnih urednikov Problemov z vodilnimi figurami integrirane ekipe Sodobnost-Perspektive. Poleg mnogih drugih stvari, ki se jih je mogoče naučiti iz tega, je pomembno tudi spoznanje, da je bila s tem tehnokratskim udarom prizadejana težko ozdravljiva rana konstituiranju strokovne in družbene

kritike na trdnem in nosilnem temelju. Nadaljnji razvoj Problemov še celo naslednje desetletje dokazuje, kako globoka je bila rana.

To »discipliniranje« je imelo v strategiji slovenskega tehnokratizma dvojen pomen in smisel: na eni strani je bila razbita točka koncentracije in zorenja neodvisne znanstvene kritike, ki jo je tehnokratizem čutil kot tlečo nevarnost; na drugi strani je dal s tem afirmacijo svojim zaveznikom in monopol v kulturni promociji tistim, ki so v tehnokratski oblasti videli rešitev naroda in ji z vsemi močmi služili: s propagando »evropejstva«, z razglašanjem marksizma na vseh področjih za zastarelega, s konstrukcijo kulturnih, socioloških in ekonomskih modelov za neposredno praktično rabo v tej orientaciji politike. Služabniška podoba »znanosti« je morala v interesu tehnokratizma dobiti dvojen nimb: nimb »svobodne« in nimb »edinoprave« znanosti. Da bi lahko Slovenija nastopila pot k imaginarni »Švedski«, je bilo treba brutalno zadušiti drugačno mišljenje, zavezati usta kritiki in sprazniti prostor za tiste, ki so na bolj ali manj jasen način vihteli kadilnice in vpili hozana narodnemu odrešeniku. Zmaga je bila videti popolna. Celo študentje so junija 1968 garnirali svoj miting v Študentskem naselju s hvalnicami premodri vladi, ki da je garant pravic...

A ta zunanji triumf je kaj kmalu pokazal svojo trhlkost. V konflikth konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let si je kritična misel izbojevala mesto, in to ne le na marginalnih mestih revialnega življenja, temveč v oblikujočem se skupnem političnem boju proti diktaturi tehnokratizma na Slovenskem in nacionalističnega tehnokratizma drugod po Jugoslaviji. Dejstvo, da se je zbrala široka antitehnokratska fronta napredne inteligence in sooblikovala program političnega in znanstvenega boja za samoupravno socialistično demokracijo, je do danes ostalo nedoumljivo nekdanjim stebrom tehnokratske diktature, in znan slovenski mnogopisec je začel že 1972 zasipati zamejske in pozneje beograjske tiskane strani s podcenjevalnimi tiradami proti slovenski inteligenci in študentski inteligenci, ki je v liniji iz Karadorđeva prepoznala tisto, za kar se je že ves čas bojevala.

Toda ker je tehnokratizem v svojih vsejugoslovanskih razsežnostih ogrozil same temelje našega skupnega obstoja, obenem pa so njegovi preroki več čas razglašali, da je bil vladavina svobode, liberalen, ker je pač dal svobodo vsem, ki so ga hoteli slaviti, je bila cena za zmago nad tehnokratizmom tudi določena omejitev, zaustavitev kritike. Takšno stanje seveda ni moglo biti trajno, in ko so bile zaceljene najhujše rane, je prišla kritika spet do besede. Toda pokazalo se je, da se je kritike treba učiti, da to ni enostaven proces, temveč da terja večletnega napora.

Takšen učni proces znastvene kritike preživlja tudi mlada, študentska inteligenca današnjih dni. Kot je za učni proces zavesti (Lernprozess, kot bi rekla sodobna nemška marksistična misel) sploh značilno, je na začetku poskus zajeti celoto, identificirati globalno strukturo. Tak globalizem je seveda izpostavljen vrsti nevarnosti, med katerimi ni najmanjša ta, da spregleda pri tem vrsto mediacij, posredovanj, ki iz njih sestoji družbeno

tkivo, in da v želji po hitri sintezi to ali drugo »kratko zveže«. Toda ti nujni riziki učnega procesa so lahko deležni histeričnih reakcij samo pri tistih, ki jim ni do tega, da bi kritika, ki se oblikuje skozi »poskus in zmoto«, sploh kdaj prišla do trdnega rezultata. Ekskluzivni vsevedniki bodo proti njej prvi vpili »ujemite tatu!« in ji očitali prepotentnost, ekskluzivnost in vsevednost – torej lastnosti, s katerimi so sami, kot vemo, prav dobro obdarjeni. V učni proces kritike vedno šteje tudi vpitje njenih nasprotnikov. A v učni proces šteje tudi učenje na lastnih napakah in kratkih stikih, učenje v prepoznavanju mediacij, ki celoti šele dajejo značaj resnice. »Der Teufel liegt im Detail« – »hudič tiči v nadrobnostih« – je pregovor, ki se tiče znanosti in kritike.

Na terenu, ki ga zarisujem v tem prispevku, preži še ena nevarnost: nevarnost kratkega stika med kritiko in akcijo. Znanstveno zasnovana kritika mora znati ločiti dve ravni kritike in kritiziranega: ena je tista, ki je »kritika v pretepu« (Marx), se pravi, kjer gre za evidentno napačno delovanje, in takšno delovanje terja tudi takojšnje ukrepanje, z vso pahljačo možnih ukrepov. »Kritika v pretepu« je kritika šovinizma, rasizma, direktnih poskusov restavracije, ogrožanja temeljev našega socialističnega samoupravnega sožitja. Druga raven kritike, tista, ki nas tu predvsem zanima in kateri je posvečena vaša akcija, pa je kritika na ravni teorije, ki ne sme pomeniti poziva na akcijo po kratkem postopku, ker je že sama kot kritika ustrezna akcija. Če kritika lahko po kratkem postopku rodi konsekvence, ki ogroze sam obstoj kritiziranega, potem kritike pač ne bo. Zato je treba ostro ločiti med obema tipoma kritike: »kritika v pretepu« je naperjena proti predmetu, ki je »pod ravnijo kritike«, medtem ko je znanstvena kritika tistemu, kar je obravnavala kot zmoto, obenem priznala značaj znanstvene zmote.

Diskusijo o »znanosti in ideologiji« pa štejem za antikvirano; med drugim zato, ker ji grozi nenehna nevarnost, da se zgubi v meglah ekvivokacij; že sama »znanost« pomeni lahko marsikaj, od dialektično celovite episteme-Wissenschaft do pozitivistično-nominalistične anglosaksonske science; še huje pa je z »ideologijo«, kjer se je diskusija z jasno določenega polja Marxovega pojma prenesla na drugointernacionalne, mannheimovske in danielbellovške poljane ekvivokacij, tako da ne veš, ali gre piscu za Weltanschauung, gesellschaftliches Bewußtsein, ideologische Formen ali kar preprosto za Gesinnung, če ne za še kaj drugega. V tej temi, kjer so vse krave črne in debele, je mogoče brez strahu odtrgati polemično lato s kateregakoli plota; da bi bila mogočna resna diskusija, bi bilo treba najprej osvetliti teren, tako da bi se razkadila megla ekvivokacij.

Prav tako se ne bi hotel spuščati v vprašanje, česa naj se kritika prav posebej loteva. Eden velikih teoretskih prispevkov Edvarda Kardelja teoriji socializma je bil, da tudi ta družba ni prosta konfliktov in protislovnosti, pri čemer konflikti in protislovnosti niso nekaj, kar bi bilo zunaj ljudi ali zgolj med ljudmi, temveč da gre za pluralizem tendenc, ki se

porajajo v procesu družbene biti; te tendence pa niso polarizirane med svojimi individualnimi nosilci, ne gre za jasno začrtane fronte med skupinami posameznikov, temveč je prenekaterikrat razmejitvena črta čez sredo glave in srca posameznika. Takšno dialektično pojmovanje ga je vodilo do sklepa, da je bistvo prave družbene kritike naperjeno na »kaj« in ne na »koga«, da so posamezniki tu predvsem poosebljenje družbenih tendenc (in to redkokdaj tako popolno poosebljenje, da bi jih bilo dopustno logično subsumirati pod eno tendenco). V jeziku heglavske misli povedano: tudi v kritiki ne gre misliti abstraktno, temveč konkretno. Ali z besedami Bernarda Shawa: »Edini, ki me obravnava kot človeka, je moj krojač, ker mi vsakič znova vzame mero; vsi drugi pa mislijo, da sem vedno isti človek.« Če so napake in pomanjkljivosti družbeno porojen rezultat protislovne, z množtvom interesov zaznamovane družbene biti, bo kritika oseb nujno preraščala v kritiko razmer, ki si nahajajo poosebitev, in merila na nujno spodrezovanje deformativnih procesov, da bi ostalo bogastvo mnenj in bogastvo interesov, iz katerih sestoji njihov samoupravni pluralizem.

Tudi kritično-polemični »kako« ni nekaj, kar naj bi reševali s kakim »kodeksom polemične etike«. Etika je zgodovinsko nastala v času, ko sveta ni bilo mogoče spremeniti, zato se je napotila k posamezniku in mu zabičala, naj bo boljši. Tega se do danes ni osvobodila, zato je celo z vso plemenitostjo kategoričnega imperativa ostala nemočna. »Kako« naj se kritizira, je nujno zvezano z logično strukturo kritike. Da se od polemike pričakuje iskrivost in ne puščobnost, je obrtna resnica. Da je znanost v sebi skromna, je prav tako znano, zato polemična domišljavost pred kultiviranim občinstvom piše sodbo sami sebi.

Postskriptum:

Seveda pa ni mogoča nobena kritika, če se diskusija o kakem vprašanju začneja s streljanjem kalibrov diskvalifikacije. O filmu Nasvidenje v naslednji vojni ni mogoča diskusija, ki bi govorila o njegovih dosežkih in spodrsrljajih, potem ko je bila z institucionalnoresolucijskega piedestrala izrečena apriorna zavrnitev, češ da zenačuje okupatorja in osvobodilni boj. Kritični gledalec je lahko že tedaj napovedal, da bo film v Nemčiji ocenjen kot komunistična propaganda, kar se je tudi zgodilo. Demokracija torej terja potrpežljivost in samodisciplino, saj tudi tu velja Marxov izrek: če bi pojavnost in bistvo neposredno sovpadala, bi bila sleherna znanost odveč. In dodajmo: odveč tudi znanstveno zasnovana kritika.

Za argumentirano in kulturno kritiko

1. Eden od poglobitnih razlogov za zaostajanje družbene kritike pri nas je vsekakor v dejstvu, da so protagonisti določene doktrine pogosto strokovno nestrpni do vseh tistih teoretikov in kritikov, ki se pri uveljavljanju npr. neke doktrine ali tudi pri doseganju nekega družbenega cilja, ki smo si ga zastavili, v svojih kritičnih analizah zavzemajo za drugačen pristop, drugačno metodo, mehanizem ali pot uresničevanja tega družbenega cilja, kot pa jo pojmujejo ti protagonisti. Največkrat take kritike zavračajo z neupravičenimi diskvalifikacijami in nestrpnim etiketiranjem, ki pogosto gre tako daleč, da jih označuje, če že ne za nasprotnike sistema, pa vsaj za idejno sumljive, čeprav to niso. Uredniška politika in uredniška praksa kakor da še nista ustvarili učinkovitega mehanizma za premagovanje takega stanja, kar pa je tudi razumljivo, saj korenine tega stanja ležijo izven območja, ki ga uredniška praksa običajno obvladuje.

2. Menim, da so to tisti strokovni problemi, ki se na različnih družbenih področjih pojavljajo takoj na začetku priprav novih teoretičnih izhodišč, predlogov in rešitev, ki se tičejo celotne družbe, in ki pomenijo za daljšo dobo okvir delovanja na nekem družbenem področju.

3. Naša družbena kritika je odraz splošnega stanja na tem področju. Njena kulturna raven je gotovo v dobršni meri pogojena s splošno kulturno, in predvsem strokovno ravniyo vseh udeležencev, ki nastopajo na nekem družbenem področju; tako kreativnih ustvarjalcev novega, kot »poklicnih« kritikov.

Grobost v kritiki je žal prisotna. Na kratek rok po nepotrebnem ustvarja dodatne konflikte, ki otežujejo idejno razčiščevanje, na dolgi rok pa ne more nadomestiti pretehtanih argumentov, ki edini lahko pomenijo napredek v neki stroki. Zaželeno bi bilo, da so strokovne in znanstvene konfrontacije umirjene in stvarne, brez osebnih izpadov ali celo žalitev, saj vsaka bolj dognana teorija ali strokovna rešitev ali ustreznejša metoda, slej ko prej prodre in se uveljavi in tedaj pomeni objektivno kritično negacijo prejšnjega, ne da bi bilo treba mimo znanstvenih argumentov osebno obračunavati (običajno na pritlični ravni) s posameznimi nosilci drugačnih teorij in pogledov.

4. Na družbenem področju je težko ločiti znanstveni in idejni vidik. Naj si družbeni kritik še tako prizadeva ustvariti vtis, da je njegovo stališče rezultat neke nevtralne znanstvene trditve, lahko kaj hitro ugotovimo in identificiramo idejno in razredno pozicijo takega kritika.

5. Po svoji naravi je naša pot v socializem potrditev »pluralizma« različnih poti in tedaj tudi različnih idejnih, sistemskih ter praktičnih

rešitev in modelov za doseganje tega cilja. Ta cilj pa zaradi svoje dialektične narave v svoji vseobsežnosti (tako z vidika vsebine pa tudi pojavnih oblik) ni do kraja definiran. Zavzemanje za dolgoročne cilje v izgradnji socializma zato implicitno vsebuje predpostavko širokega dialoga med različnimi idejami, konfrontacijo različnih teženj, ki pa morajo v svoji zgodovinski perspektivi težiti k realizaciji »najboljše variante« novega sistema, ki ga poskušamo uveljaviti. Narava stvari nujno zahteva toleranco in širi meje ustvarjalnega dela za uresničevanje teh idej, pa tudi spodbuja rojevanje novih, vendar istočasno zahteva tudi nenehno kritično vrednotenje vsega, kar nastaja.

6. V pogojih rojevanja novega produkcijskega načina skoraj ne bi mogli govoriti o pasivni koeksistenci idej. Nasprotno, v razmerah uresničevanja »samoupravnega pluralizma«, kjer bi naj tolerirali mnoštvo idej, pobud, predlaganih rešitev itd., je toliko večja potreba po ustvarjalni kritiki določenega stanja in novih idejnih in družbenih rešitev z ideološkega vidika. Pri tem gre za to, da družba ne izgubi svoje pozitivne usmeritve približevanja k tistim ciljem, ki jih njen najnaprednejši del na določeni zgodovinski stopnji razvoja družbe in njene zavesti, označuje kot imanentno socialistične.

Glede na to, da imajo ideje praviloma svoje materialne korenine, bi kazalo, kar se kritike družbenega razvoja tiče, postaviti v ospredje tiste probleme, ki izhajajo npr. iz vrednostnega sistema preživele blagovne produkcije liberalnega tipa, pa tudi tiste, ki so vzete kot plod fantazije in spekulacije iz nekega izmišljenega bodočega sveta oziroma sistema, za katerega še ne vemo natanko kakšen bo, nekateri pa nam brez pravih argumentov, ki bi bili zasidrani v nastajajoči materialni strukturi družbe in njeni zavesti, vsiljujejo svoje vizije in terjajo skladnost naših idej z njihovimi.

Novo brez dvoma nastaja, kritika naj pri tem loči zrno od plevela, obenem pa opozarja, kje so naše materialne in druge možnosti (ekonomist bi rekel produktivne sile), da bi lahko to novo zrno uspešno vgradili v sestavo novih proizvodnih odnosov ali širše v družbeno strukturo in družbeno zavest nastajajočega socialističnega sistema.

ERNEST PETRIČ

Kriterij kritike – resno delo

1. Govoriti o vzrokih za zaostajanje družbene kritike pri nas na kratko, brez globljega razmisleka in analize, je seveda tvegano. Vprašanje je tudi, v katerih pogledih – prav gotovo ne v vseh – moremo pri nas upravičeno govoriti o zaostajanju družbene kritike. Po mojem bi bilo

pravilneje reči, da imamo pri nas kar dosti družbene kritike, in da je le nekaj dejavnosti, ki so deležne premalo kritike, vsaj kar zadeva javno kritiko in kritiko v sredstvih javnega obveščanja. To je gotovo posledica nekaterih, lahko bi rekli, še obstoječih, toda za samoupravni socializem gotovo že preživelih navad, ki so nastale v objektivno popolnoma drugačnih družbenih razmerah.

Seveda imata kritika oziroma kritični dialog na posameznih področjih družbenega delovanja, na primer, v politiki, v kulturi ali v znanosti, nekatere posebnosti. V znanstveni kritiki mora biti, na primer, močno v ospredju vprašanje znanstvene ravni, kvalitete dela, pri čemer je dosti objektivnih kriterijev in možnosti za primerjanje. V politični kritiki pa mora biti seveda pri vsakršnem vrednotenju zmeraj v ospredju vprašanje, kolikšen pomen ima neko delovanje z vidika temeljne naravnosti našega družbenega razvoja. To seveda ne pomeni, da kvaliteta in uspešnost delovanja tudi pri kritičnem vrednotenju v politiki nista izjemno pomembna.

Gotovo je, da je stanje družbene kritike v družbi odvisno predvsem od širših družbenih razmer, od stopnje demokratične zrelosti, pa tudi od stabilnosti družbe. Uredniška politika oziroma uredniška praksa posameznih revij in drugih sredstev javnega obveščanja sta v bistvu le odraz splošnih družbenih razmer. Tudi uredniki in uredništva ne živijo in ne delajo v brezzračnem prostoru, temveč v konkretni družbi, in imajo zato konkretne izkušnje. Povedano seveda ne pomeni, da v slovenskih razmerah uredniške politike posameznih revij niso prizadevali grupastvo, familiarnost in podobno in da to ni imelo in ne more imeti zelo škodljive vloge pri razvijanju družbene kritike in kritičnega dialoga.

2. Načeloma smo pri nas pogosto ugotavljali in poudarjali, in to je bilo izjemno pomembno za naš družbeni razvoj, da ni nič tako dobro, da ne bi moglo biti boljše, da živimo in ustvarjamo sredi dinamičnega družbenega procesa, ki zastavlja vedno nove probleme in zahteva vedno nove rešitve. In če se zavedamo, da marsikaj, kar je bilo resnica ali nuja pred dvajsetimi leti, ni resnica in nuja tudi danes, potem moramo seveda razumeti, da tudi marsikaj, kar imamo danes, ne bo ustrezno in nujno čez pet ali deset let. Zato je načeloma seveda težko karkoli ali kogarkoli izvzeti od družbene kritike, preverjanja, iskanja novega, boljšega. Na vsak način pa so pomembna izhodišča in odgovornost kritike. V tem smislu pa v naši družbi gotovo ni mogoče vsak trenutek vsega izpostavljati kritiki s kateregakoli izhodišča, kritiki, ki se izogiba kakršnikoli odgovornosti. Ni nobenega opravičila in potrebe, npr. »kritično« preverjanje temeljev naše ustavne ureditve, samoupravljanja kot načela, temeljnih načel neuvrščene zunanje politike itd. Seveda pa obstoječe praktične rešitve, praktična vsakodnevna politika, iskanje odgovorov na vprašanja, ki jih življenje zastavlja tudi v zvezi z uveljavljanjem ustave, samoupravljanja, politike neuvrščenih, ne le morejo, temveč morajo biti predmet stalne, žive

družbene kritične presoje, če naj preprečimo, da se ne bi za sijajnimi načeli skrivala problematična praksa.

Tudi na vprašanje, v katere probleme naj bi družbena kritika posebej posegla, je težko odgovoriti na hitro in na kratko. Mogoče pa je reči, na primer, da bi bilo potrebno več kritike, ki bi presojala učinkovitost in uspešnost delovanja institucij in tudi posameznikov (posamezne dejavnosti in njihovi nosilci so kljub svoji neučinkovitosti vse premalokrat izpostavljeni javni kritični presoji). Potrebno bi bilo javno kritizirati okoriščanje z družbenimi sredstvi in tiste, ki to počno. Nič novega ni, če poudarim, da prav naš sistem, ki temelji na družbeni lastnini, zahteva izjemno visoko družbeno moralo ravno pri upravljanju in razpolaganju z družbenimi sredstvi. Važen element pri ustvarjanju in razpolaganju družbene morale, tudi socialistične, pa je prav družbena reakcija, družbena kritika neustreznih pojavov. Naj še dodam, da je, po mojem v zadnjih letih kritika nekako premalo spremljala vrsto znanstvenih področij, kjer vse bolj upada vrednotenje kvalitete dela. To pa je za razvoj znanosti v katerikoli družbi lahko usodno.

3. Kultura naše družbene kritike seveda ni na zavirljivi ravni. Preveč je še apriornih diskvalifikacij, tudi etiketiranja, in pogosto premalo argumentov. Za naše razmere – seveda ne le za naše – pa je masikdaj značilno tudi to, da se nekateri ocenjevalci vedno a priori postavijo na piedestal nezmotljivih varuhov samoupravljanja, socializma, marksizma itd., drugačna menja pa, ne da bi to pošteno argumentirali, proglase kar za sovražna. Značilno je včasih tudi čakanje, da bo kak pojav najprej ocenjen z ustrezne ravni. Tak »čakajoči« oportunistem je še prepogost v sredstvih javnega obveščanja. Sicer pa je kultura družbene kritike vedno le odraz splošne politične kulture. V razvoju politične kulture pri nas pa moremo vendarle ugotoviti še kako pomemben napredek, zato ni razloga za dvom, da so pri nas podani pogoji za razvoj politične kulture in družbene kritike, pogoji za vse bolj živo in odgovorno soočanje interesov, pa tudi idej.

4. Poudariti moram seveda, da smo pri nas kljub problemom in še nezadostni zrelosti družbene kritike vendarle prav pri kritičnosti do svojega lastnega početja dosegli spoštovanja vredno raven. Nadaljnji razvoj družbene kritike bomo dosegli s tem, da bomo spodbujali in negovali njeno odgovornost, s tem da bomo spodbujali dialog in gojili kritičnost v naši družbi nasploh, in seveda, s tem da bomo izpopolnjevali teoretično usposabljanje. Iluzorno je pričakovati, da si je moč obetati razcvet družbene kritike od, kot pravite, stroge razmejitve znanstvenega in ideološkega aspekta kritike. Tako ločevanje je samo po sebi neznanstveno. Vsaka kritika, tudi najbolj znanstveno »čista«, ima svoje ideološke korenine. Prav tako bi bilo popolnoma nevzdržno postavljati posebna merila za znanstveni in za ideološki aspekt družbene kritike. To bi povzročilo, da bi nekakšna »čista znanstvena« kritika postala v bistvu

larpurhartistična, kaj pa bi pomenil od znanstvenosti ločeni »ideološki« aspekt družbene kritike pa si je seveda mogoče predstavljati.

5. Gotovo prav načelo pluralizma samoupravnih interesov pospešuje raznovrstnost v našem družbenem življenju, širi meje strpnosti, zahteva nove oblike dialoga med idejami, težnjami, soočanje interesov. Še več. Znova potrjena politična trdnost naše družbe to tudi omogoča. Prav razvoj samoupravljanja na vseh ravneh, razvoj dogovarjanja, iskanje novih in novih poti in rešitev v našem družbenem razvoju, usmerjanem k osvobajanju človeka, bo vse bolj postavljalo v ospredje soočanje konceptov, idej, torej krepilo razsežnosti družbene kritike. Lahko rečemo, da so možnosti družbene kritike pri nas neposredno odvisne prav od uveljavljanja samoupravljanja na vseh ravneh, od razvoja socialistične demokracije. Seveda pa je tudi razvita družbena kritika bistven element socialistične demokracije, samoupravljanja.

6. Tudi odgovor na to vprašanje bi zahteval izčrpno in poglobljeno analizo. Gotovo je potrebno negovati zlasti teoretično raven, pa tudi prakso družbene kritike. Potrebno pa je negovati tudi odgovornost kritike. Po mojem ni mogoče načelno in a priori izvzeti iz kritičnega pretresanja pravzaprav nobenega sodobnega idejnega pojava. Gotovo pa v danem trenutku nekateri pojavi še posebej zahtevajo kritičen pretres. To velja, na primer, za prodor vrednot, življenjskega sloga in miselnosti, tipične za potrošniško družbo, k nam. Tak pojav je, na primer, tudi, da – ne sicer v načelnih deklaracijah, pač pa tudi v vsakodnevnem življenju – vse preveč zlahka in na široko sprejemamo žalostno dejstvo, da deviza za uspeh in uveljavitev ni delo, temveč govorjenje, »iznajdljivost« v dvomljivem pomenu te besede. Kot delavec na univerzi sem marsikdaj dobesedno ogorčen ob odnosu, ki ga ima del mlade generacije do resnega dela, vztrajnosti in požrtvovalnosti – čeprav za to seveda niso sami krivi. Še zlasti sem ogorčen, ko vidim, kako se zaposlujejo – žal ne po svojih kvalitetah in delavnosti, izkazanih med študijem, temveč po drugih »kriterijih«. Gotovo je danes tudi deformirano vrednotenje različnih del pojav, ki je potreben globoke družbene kritične presoje, saj je za našo družbo popolnoma nesprejemljiv.

Sicer pa menim, da naša stopnja družbenega razvoja omogoča in zahteva vse več javnega vrednotenja idej, pogledov, konceptov, zlasti pa konkretnih predlogov nosilcev družbenih funkcij na vseh področjih družbenega dela. To bo omogočalo in pospeševalo, zahtevalo družbeno kritičnost in ožilo prostor ne le birokratskemu manipuliranju, temveč tudi kuloarski in kavarniški »kritiki«.

Marginalije k vprašanju o družbeni kritiki

Kardelj je zapisal, da družba ne more napredovati, ako družbena kritika neprestano ne osvetljuje njene prakse. V zvezi s tem je treba poudariti najprej to, da *kritika* ni nikakršno trganje, cefranje, zanikanje, odklanjanje, zmerjanje nečesa ali nekoga, pač pa preprosto *ocenjevanje, tehtanje*; pri kritiki naj bi torej šlo vedno za čim bolj tehtno, čim bolj temeljito, vsestransko *oceno, ocenjevanje*, bodisi *pozitivno* bodisi *negativno*. Družbena kritika mora torej biti normalna družbena intelektualna, raziskovalna, analitično ocenjujoča, dialoška dejavnost, katere predmet so vsakršni družbeni pojavi in procesi, človečnost in družbenost v celoti. Nobena nihilistična orgija torej, pa tudi ne prežvekujoča apologija dano-sti.

Vzrok za resno zaostajanje družbene kritike pri nas je zlasti plima realnih vplivov in interesov tehnokratskih in birokratskih centrov odtujene moči. Te vplive in interese kaže pojmovati konkretno materialistično; ne gre v prvi vrsti za kaka *idejna* nesoglasja in navzkrižja, temveč za povsem dejanska ekonomska interesna nasprotja; *idejno* je le odsev in izraz *materialnega, družbenoekonomskega*.

Nastopi v družbeni kritiki so neredko surovi, grobi, osebni... Prav ta pogostost nas napeljuje na misel, da gre pri tem (tudi) za svojevrstno reflektiranje nasilja z drugih ravni in področij ter za posredno izražanje različnih napak, slabih odnosov, konfliktov. S površinskimi verbalnimi apeli k strpnosti in kulturnosti tudi doslej nismo prišli daleč. Kaže poseči h koreninam obstoječih družbenih problemov in nasprotij... Sicer pa se zdi, da je zlasti v zadnjih letih arogantnost mnogo manjše zlo kot, npr. molk, nepripravljenost številnih pisočih ljudi, da bi vstopali v dialog, polemiko, javno kritično razglabljanje. Tu mislim na bistvena, odločilna družbena vprašanja. Učenih preprirov, dolgoveznih razlag in sprenevedanj okoli oslove sence je več kot preveč.

Menim, da je najhujša môra navidezna, šablonska, »družbeno zaželena« ali celo *naročena* kritika, ki dejansko ničesar ne ocenjuje in ne tehta. Samo hvali, gladi, olepšuje, priporoča, vabi, ponuja, miri, frazira... Je samo zato, da je, da bi vnanje pričala o kritičnosti, nedogmatičnosti, mnenjskem in nazorskem pluralizmu. V množičnih občilih ta lažni kriticism lepouspesva, v mnogo manj množičnem, da ne rečem elitniškem revijalnem tisku pa koeksistira s svojo dvojčico, pri kateri ne gre toliko za vnanjo programiranost in konformizem ustanov kot za avtocenzuro piscev, in seveda, z dejansko kritičnostjo. *Zaželena kritičnost* vključuje kot podmene toliko *nedvomnih resnic* (včasih smo jim rekli *dogme*), da o

njenih rezultatih, sklepih sploh ni nobenega dvoma; natančno vemo, kam oziroma do česa bo pisec prišel; razen absolutnih nevednežev in začetnikov vsi bralci že vnaprej vedo, kje se bo »kritično« razglabljanje končalo.

Pri nas najbrž res ni *tabujskih tem*, je pa kar dosti *tabujskih variant*, ki so si pridobile katerega izmed neprijaznih vzdevkov za nesocialistične, nesamoupravne, razredno sovražne pozicije ali težnje. Ti tabuji kot srobot na gosto prepletajo prostore družbene misli in kritike. To srobotje bi kazalo v veliki meri odstraniti, izkoreniniti, da bi se normalna družbeno-kritična misel lahko gibala.

Najbrž dandanes ni družbe, ki ne bi imela težav komunikacijske narave. Kriza dialoga. Kriza sporazumevanja. Kriza kritike... S tega stališča je morda zanimiv *fiktivni dialog*; kot da udeleženci res *razpravljajo*, dejansko pa gre lahko za dvoje: ali govorijo z istih pozicij, povsem monološko, ali pa drug mimo drugega, na različnih »valovnih dolžinah«... Toda ostanimo pri *monologu enako mislečih*: pravila igre prekršiti, ki začne *dejanski dialog*, ki res poskuša vnesti v razpravljanje kako svežo družbenoekonomsko, politično ali kulturno tezo oziroma podmeno; včasih so »razpravljajci« razburjeni že zaradi kakega sobesednikovega izraza, ki ga niso vajeni (v SRS obstaja tednik, ki ima prav posebno stalno rubriko, v kateri goji ganljivo naiven fiktivni dialog o družbenopolitični problematiki)... Najbrž je le treba zapisati, da je fiktivni dialog preizkušeno sredstvo za maskiranje dogmatizma, indoktrinacije in jalove apologetike.

Kjer obstajajo težnje po političnem in idejnem monopolizmu, ni redko pojav nekakšen »tolažilni dialog«; dominantni, denimo, »oblastniški« dejavnik vzdržuje nekakšen »stik« z *drugače mislečimi* (materialistično – *drugače zainteresiranimi*). Namen takšnih »stikov« je predvsem informativen oziroma kontrolen; komunicirati je navsezadnje treba že zavoljo tega, da bi vedeli, za kaj gre... Seveda pojavi in momenti v znamenju in kontekstu »tolažilnega« kontrolnega dialoga nimajo nič skupnega z avtentično družbenokritično aktivnostjo. Ena izmed funkcij *tolažilnega* in *fiktivnega dialoga* bi tudi bila, da poskuša situacijo monološke enosmernosti predstaviti kot idejno bogastvo, diferenciranost, pluralizem... Joj, koliko idej!

Anomalija dialoga je tudi nekakšen »preskok«. Denimo, da neka grupacija, ki ima realen družbeni vpliv, *preskoči* potem ko je zagovarjala določeno razrešitev in z njo pogorela, v pozicijo svojih kritikov in ostro obračuna s tem, kar je še malo prej počela... Tako je mogoče za lastne napake obtožiti nasprotnike.

Uredniška politika in urednikovanje nasploh ne moreta biti odločilni dejavnik zaviranja ali krepitev družbene kritike. Dejanska pomembnost ideoloških kuhinj je resnično mnogo manjša kot se običajno misli. Odločilni so drugi dejavniki. Ta ali oni razred. Revolucionarna partija... Če se kritika (po Marxu) ustraši bodisi konsekvenc svojega sporočila, bodisi spopada z obstoječimi silami, ni več revolucionarna, pač pa tako ali

drugače »ideološka«, tipajoča po površini, mistifikatorska; realne in interesne spopade, dejanske napake, skratka – *družbene realitete* bo racionalizirala v skladu z voljo in iluzijami centrov odtujene moči, oblastniških struktur... Kar zadeva problem svobodnosti *družbene kritike*: te svobode je natančno toliko, kolikor je realne politične pobude množic, njihovega konkretnega družbenega vplivanja, odločanja.

Prednostna tema za našo družbeno kritiko: vsi aspekti birokratizacije, monopolizma in dogmatizma.

Razločevanje med *znanstveno-strokovnim* in *ideološkim*, kar zadeva družbeno kritiko, je samo ena izmed pasti za revolucionarno družbeno aktivnost in misel. Pozitivistično zvodništvo. Politikantsko izogibanje marksistični družboslovni in filozofski kritiki.

LEO ŠEŠERKO

Polemika in idejni boj

V revialnem tisku v Sloveniji na prvi pogled prevladuje povsem protislovna praksa: strokovna in družbeno angažirana polemika je prava redkost, kjer pa do nje pride, so bralci zgroženi nad nepomirljivostjo nasprotnih stališč in zajedljivostjo polemizirajočih piscev. Ta protislovnost vodi k temu, da bralci dnevnega in revialnega tiska dvignejo roke nad polemičnimi konflikti, za katere menijo, da so se iz konstruktivne polemike izrodili v njeno nasprotje, v literarne »spopade z vsemi sredstvi«. To ima največkrat za konsekvenco, da so polemike prekinjene, ker izdajatelji in bralci ne vidijo njihovega možnega zaključka, polemizirajoči pisci pa ne kažejo niti najmanjše volje, da bi opustili svoja nasprotna stališča. Takšne polemike potem ugašajo kot vulkani, ki lahko nenadoma spet izbruhnejo, in zdi se, kakor da je njihov izbruh povsem nemogoče napovedati.

V tem razumevanju idejnega boja in revialne ter časopisne polemike ni težko razpoznati pojmovanja *idejnega boja* kot *naravnega fenomena*, ki je videti prav tako neodvisen od ljudi, ki so v njem udeleženi, kot so od njih neodvisni letni časi ali kakšno drugo gibanje v naravi. Družbeni spopad v teoriji je s tem transponiran v naravno dogajanje. Takšno pojmovanje polemike pa je dvojno napačno: v njem je predpostavljeno, da lahko bralec v tem idejnem boju zastopa neko nevtrarno stališče in enakopravno presoja vse udeležence polemike in njihove načine polemiziranja, kakor da bi bil božanstvo, ki lahko o človeških strasteh izreka končne sodbe; hkrati pa je to domnevno brezstrastno, nevtrarno, enakopravno presojanje prav toliko *brezsubjektno* presojanje, kajti da bi bilo videti dosledno v zavračanju enostranskega stališča v dvojno enostranski

polemiki, se odpoveduje vsakemu angažiranemu stališču, bralec se spreminja v kontemplativnega opazovalca, ki se angažira le zato, da bi prekinil polemiko, za katero meni, da je preveč osebna, nekorektna in pristranska. Angažira se torej le toliko, da kot bralec zavaruje svojo nesubjektivno, to pomeni neangažirano, kontemplativno pozicijo.

S takšnim stališčem bralci in izdajatelji bistveno prispevajo k situaciji, v kateri je idejni boj in strokovna polemika nekaj izjemnega in neobičajnega, obstoj nasprotnih in celo protislovnih teoretskih pozicij na straneh istih in še zlasti različnih revij in časopisov pa nekaj samoumevnega. To pa pomeni, da je mogoče *obliko idejnega boja* in polemike razumeti samo v zvezi s strokovno in idejno brezbriznostjo in njeno vsebino. Idejna in strokovna indiferentnost torej ni nikakršno nasprotje idejne in strokovne polemike, ampak je samo njeno nadaljevanje in dopolnilo. Zato se polemike tudi ne začenjajo tako nenadno, kot se največkrat zdi neangažiranim bralcem, temveč so samo druga oblika predhodnega strokovnega sodelovanja ali indiferentnosti med tistimi, ki polemizirajo. Med zastopniki dveh različnih in nasprotnih teoretskih pozicij lahko namreč pride do polemike in idejnega boja šele takrat, ko sta se obe izoblikovali v takšni meri, da se lahko sami razumeta kot teoretski poziciji, da torej ne obstojita več le v predstavi njunih privržencev, ampak da kot teoretski poziciji obstojita tudi »materialno«, praktično, v formi tekstov, strokovnih priznanj, raziskovalnih nalog, revialnih in časopisnih redakcij, knjižnih redakcij, univerzitetnih funkcij itn.

Idejni boj in polemika zato ni le boj za določene ideje kot nekaj čisto subjektivnega, kar bi zadevalo mišljenje kot zgolj predstave, ampak je *dejanski* idejni boj zato, ker v njem ni mogoče abstrahirati od njegovih materialnih predpostavk in konsekvenc. Toda to materialno stran polemike in idejnega boja, kadar je že ne uspejo ignorirati, razumejo meščanski teoretiki le kot *boj za privilegije*. In dejansko je mogoče opaziti, da so raznovrstni privilegiji povezani s polemikami na ta način, da gre v njih za poskuse pridobitve, ohranjanja ali spodbijanja raznih oblik monopola v teoriji.

Polemike se *začenjajo* kot prikriti napadi na teoretske monopole. Pri tem pa je že sam pojem monopola v teoriji nekaj protislovnega, kajti naj je še tako možen kot monopol nad »materialnimi«, tehničnimi, predmetnimi *pogoji teoretskega dela*, v procesu delitve dela v teoriji, je hkrati povsem nemogoč nad *rezultati* tega dela, nemogoč je monopol nad teoretsko *resnico*, kot so rezultate teoretskega dela tradicionalno imenovali v filozofiji. To pomeni, da če že obstoji v teoriji nekaj takega, kot je monopol, potem to ni preprosto »materialno dejstvo«, temveč *družbeno razmerje*, katerega prehodnost, začasnost, minljivost prihaja na dan ravno v polemiki in idejnem boju.

Polemika in idejni boj zato nista abstraktno nasprotje indiferentnosti med različnimi teorijami, ta indiferentnost in teoretska ekskluzivnost je nasprotno v teoretski polemiki potrjena kot negirana. Monopol in indife-

rentnost med različnimi in nasprotnimi teorijami postane družbeno dejstvo ravno v teoretskem boju, ko prihaja na dan *nujnost* njegove *ukinitve*. V tem je izredni pomen idejnega boja ravno takrat, kadar se zdi, da se polemika izteka v klinč ponavljajočih se medsebojnih obtožb in ponavljanje nasprotnih stališč. Takšen klinč v idejnem boju je le napačen videz, kajti bolj ob neposrednega rezultata, za katerega gre tako imenovanemu nepristranskemu bralcu, je bistven sam *proces* teoretske *polemike*, in v katerem je resnica, kot bi rekel Hegel, v njegovi *celoti*, torej v povezanosti polemično si nasprotnih stališč, in v tistem od nasprotnih si enostranskih stališč, v katerem pride, čeprav enostransko, ta celota zavestno do izraza.

Takoj ko idejnega boja in polemike ne opazujemo več iz neke domnevno nevtralne pozicije, odkrijemo, da gre v njem vselej za nasprotno interese tudi v tem pogledu, da stoji interes za polemiko polemično nasproti interesu, da bi polemike ne bilo. Zato ni nič nenavadnega, da teoretske polemike spremljajo »materialne« intervencije tistih polemikov, ki omahujejo med teoretskim argumentom in poskusom, da bi na različne načine preprečili tiskanje svoji teoretski poziciji nasprotnih argumentov. Na tem ozadju boja *materialnih interesov v teoriji* se že samo dejstvo, da je do polemike v nekem teoretskem vprašanju prišlo, razodeva kot znak poskusa teoretskega reševanja kakega idejnega vprašanja. Že sama polemična postavitev kakšnega vprašanja kaže, da obstojijo materialne možnosti in nujnost njegove teoretske in praktične »rešitve«. Ta rešitev teoretskega problema pa je vedno praktična tudi v tem smislu, da zaobsega spremembo materialnih, praktičnih pogojev teoretskega dela.

V zadnjem letu so prišle posebej do izraza tri velike polemike: spor o novi izdaji Marxovega 'Kapitala', o »potrebnosti« nove revije v literarnem in teoretskem »življenju« v Sloveniji, in o slepih ulicah tako imenovane »teorije označevalne prakse«, ki dominira v reviji »Problemi«. Raziskovanje povezanosti teh treh polemik pokaže, da jih je mogoče razumeti kot en sam idejni spopad, takoj ko postavimo vprašanje, kako je prišla v njih do izraza polemika o pogojih teoretskega dela.

Teoretska inertnost in odsotnost idejnega boja ter vsakršne polemike je najbolj trdno zasidrana v tako imenovanih strogo strokovnih revijah, ki so pod izključnim diktatom pozitivističnih smeri v sodobni znanosti, v katerih prihaja do personalnih unij med celim strokovnim in raziskovalnim področjem in uredništvom posamezne revije. Takšne dolgočasne revije, ki zagotavljajo, da so glasila neke stroke, ki pa nimajo nobenih ambicij, da bi reagirale na temeljne probleme svojega področja, ki so predmet raziskovanja in polemike v svetu, samo artikulirajo inertno potrebo po ohranjanju obstoječih razmer na posameznem strokovnem področju. Tiskanje strokovnih tekstov se tako spreminja iz možnosti postavljanja teoretskih problemov v onemogočanje njihovega postavljanja, teoretski tisk se spreminja v obliko naknadnega *potrjevanja* določene idejne in strokovne pozicije, namesto da bi bil mesto njenega vnaprejšnjega kreiranja.

V takšni situaciji so posebnega pomena *izdajateljski sveti* revij in časopisov, ker so največkrat edina pomembna ovira monopolnemu zapiranju uredništev, čeprav so bili pred leti ob začetku njihovega ustanavljanja večkrat razglašeni le za obliko politične kontrole revij. Družbeni značaj teoretskega tiska prihaja z njihovim posredovanjem do izraza zlasti v tistih revijah, iz katerih je bil navidezno izgnan družbeni značaj teoretskega dela.

V polemiki o novi izdaji Marxovega ‚Kapitala‘ v slovenskem jeziku je bil postavljen problem monopola ne znotraj nekega strokovnega področja, temveč nekega področja nad drugimi strokami. Razkrilo se je, da razumevanje ‚Kapitala‘ ne more biti privilegij ene same stroke, npr. ekonomije, temveč da prevajanje tega temeljnega spisa zahteva sodelovanje vsega družboslovja. Vendar pa bi bilo povsem napačno, če bi ta rezultat polemike, ki je bila sicer skrajno neplodna, kar zadeva podrobnih strokovnih rezultatov, razlagali tako, kot da je bila ekonomistom odvzeta izključna pravica razpolaganja s tekstom, ki je preveč pomemben, da bi ga lahko prepustili v presojo samo strokovnjakom. Nasprotno! Polemika je pokazala, da je nujno *strokovno* angažiranje drugih strok, da bi dobila Marxova kritika politične ekonomije svoj pravi historični značaj in pomen, da morajo tudi druge družboslovne stroke narediti ‚Kapital‘ za centralni tekst *svoje* teorije, če hočejo dejansko stati na tleh sodobnega družboslovja.

Če je torej v tej prvi polemiki šlo za vprašanje, ali lahko neko teoretsko vprašanje *ostane privilegij*, in je bilo že samo dejstvo, da je do polemike prišlo, negativen odgovor na to vprašanje, je bila polemika o potrebnosti »nove revije« izraz poskusa vzpostavitve *novega privilegija*. Ravno tisti trije pisci, Kermavner, Hribar in Rupel, ki so tožili v nebo, da v Sloveniji ni prostora za literarno teorijo in teoretsko literaturo, so v zadnjih letih objavljali več od tistih, ki so z njimi polemizirali, ali je »nova revija« potrebna ali ne. Evidentno je, da jim ni šlo za to, da bi imeli možnost tiskati svoje tekste, ampak da bi lahko dirigirali kolikor mogoče pomemben del revialnega tiska.

Mnogo bolj grobi, osebni in surovi kot v teh dveh polemikah pa so bili nastopi zastopnikov »teorije označevalne prakse« v polemiki o njenih teoretskih protislovjih, ki je bila objavljena v Tribuni, Problemih in Radiu Študent. Tu je šlo za šele nedavno pridobljeni privilegij, da je Lacanova teoretska psihoanaliza izvzeta iz vsakršnega kritičnega pretresa, na njeni podlagi pa zgrajeni razni hibridni teoretski konstrukti, ki strokovno neprepričljivost nadomestujejo s surovim in osebnim napadom na vsakršno kritiko.

Vendar bi bilo povsem napačno, če bi grobe nastope zastopnikov te »teorije označevalne prakse«, ki že po nazivu ni nič drugega kot pleonazem, kajti kdaj je bila neka teorija še kaj drugega razen teorija kake prakse, zamešali z njihovo teoretsko radikalnostjo. Surovost in osebnost nastopa v polemiki tu nima nič opraviti s teoretsko radikalnostjo, je prav

nasprotno samo fasada, za katero naj bi bila skrita teoretska slabokrvnost. Sploh velja, da je lahko idejni boj preveč radikalen samo v moralnem pogledu, ker v teoriji nekaj takega, kot je pretirana radikalnost, ni mogoče. *Meja radikalnosti v teoriji* namreč ni v spoštovanju osebnosti, časti, dosežkov itn. posameznega teoretika, temveč v doslednosti postavljanja vprašanja, torej ravno v *brezobzirnem raziskovanju* »stvari same«, ne glede na navzkrižja privatnih interesov. Kritika ne more biti preveč groba, čeprav oseben in surov polemični nastop lahko razgali njeno teoretsko nemoč.

To pa seveda pomeni, da ni mogoče vnaprej določiti načelnih kriterijev, kakšna bi naj bila korektna in pravilna polemika in idejni boj. Teh kriterijev namreč ni mogoče obravnavati ločeno od pogojev za teoretsko delo. Njihovo sistematiziranje bi bilo lahko podobno le Kantovemu moralnemu imperativu, s čemer bi bilo iz idejnega boja izgnano njegovo *historično samozavedanje*, ali če formuliram to v »filozofskih« terminih, pozabi bi bilo prepuščeno Heglovo spoznanje, da je filozofija njen čas zajet v misli, idejni boj in polemika samo razodeti principi svoje dobe. To tudi pomeni, da idejnega boja in polemike ni mogoče šteti, kot je to počenjal Althusser in njegovi epigoni, za posebno področje »razrednega boja v teoriji«. V tem meščanskem pojmovanju razrednega boja je predpostavljeno, da lahko ima teoretik in teorija neodvisno od *družbene dejanskosti* in *vse družbe* sam zase neko resnico, ki jo razglaša celo za resnico razrednega boja neodvisno in v ločitvi od razrednega subjekta, proletariata. Ker je lahko tak *razredni subjekt zgolj v teoriji* ustvarjen le v althusserjanski domišljiji, so seveda tudi meje njegovega razrednega boja lahko samo meje njegove morale, njegova teoretska radikalnost pa je potem v navideznem nespoštovanju vsakega moralnega kriterija. Nespoštovanje vsakega moralnega kriterija s tem zamenja upoštevanje teoretske vsebine vprašanja.

Če pa meja radikalnosti družbene kritike ne leži v njenem *subjektivnem*, moralnem itn. ravnanju, ampak v njeni teoretski doslednosti raziskovanja stvari, predmeta, družbenih razmerij itn., potem ni dovolj, da je ta predmet le družba sama, ampak je ta predmet neogibno tudi *narava kot družbena kategorija*. Razdejanje narave, in s tem vsa narava z znanostjo o njej vred, postaja s tem neogibni predmet idejnega dialoga in polemike.

Vsebina in oblika družbene kritike sta dialektični dvojčici

1. Domnevo, da družbena kritika pri nas zaostaja za razvojem družbe, ali da morda celo nazaduje, bi bilo potrebno najpoprej osvetliti z nekaterih vidikov. Ni mogoče namreč vnaprej sprejeti posplošitve, da je ravno in samo stanje kritiške misli, ki živi ali životari na straneh revialnega tiska, tisto edino in najbolj kristalno jasno zrcalo, v katerem si lahko ogledamo vso bistrino ali zamegljenost našega kritiškega duha. Revialna publicistika, pa najsi ji pripisujemo še tolikšen pomen, je le ena od številnih prizorišč v družbi, kjer naj bi poganjali cvetovi in bodice družbene kritike. Obstajajo mnoga družbena okolja pri nas, kamor se vpliv revialne kritične besede le poredkoma prebije, če se sploh kdaj, pa vendar tudi tod marsikje obstaja določena oblika razvite družbene kritike. Potreba po njej je namreč vesplošna, nuja za vse plasti družbe, čeravno ni povsod enakomerno prodrla v družbeno zavest teh okolij.

Družbeno kritiko lahko opredelimo kot nenehen napor, ki ga kot posamezniki ali organizacije usmerjamo v razčlenjevanje, vrednotenje in osmišljanje prehojene poti. Z njim se odzivamo na nove potrebe in razmere, ki jih poraja neprekinjeno tekoč tok družbenega življenja. S kritiko dosedanjega in obstoječega poskušamo odkriti čim več odgovorov za neznanke, ki jih skriva prihodnost. Kritika je dragocen odziv, ki ga v človeku sprožajo neprestani izzivi, ki pritekajo vanj iz komaj sluteče, nepoznane prihodnosti, ki ga vznemirjajo in spodbujajo, da bi spoznal čim več obrazov te nikoli docela razpoznavne resnice. Kritika je bolečina, je grenko zdravilo, je relativno zaničanje tega, kar smo še včeraj bili, včeraj delali in hrepeneli, pa želimo danes biti, početi in hrepeneti nekoliko drugače, bolje, svobodneje, bolj človeško.

Družbena kritika je eden od načinov svobodnega dihanja sleherne demokratične družbe. Samoupravna, socialistična skupnost, kakršna je naša, še posebej ne bi mogla s polnimi pljuči zajemati dovolj zraka za napore tako naglih in silnih sprememb v svojem materialnem in duhovnem ustroju, če bi bila naša družbena kritika zadušena. Družbena kritika mora zato biti neločljiva sestavina celotnega družbenega načina življenja v samoupravnem socializmu.

Če je družbena kritika eno od gibal družbenega razvoja, potem jo je potrebno gojiti v vsej družbi, na vseh ravneh in prizoriščih; v političnem življenju, v samoupravnem, delegatskem odločanju, v kulturnem snovanju, v znanstvenem proučevanju, v moralnem obnašanju, v gospodarskem ustvarjanju, v novinarskem poročanju, v publicističnem razglabljanju.

Stopnja naše družbene kritičnosti je v tesni odvisnosti od dosežene idejne in institucionalne ravni demokratizacije družbe, pa tudi od obsega znanja in splošne osveščenosti, od jasnosti smotrov in ciljev, v smeri katerih se želimo razvijati, in ne nazadnje od prodornosti in kritiškega poguma in etike kritikov samih.

Sleherna družbena kritika ne more biti nikoli povsem zadovoljna: ne s predmetom svoje kritike ne s samo seboj. Zato tudi s kritiko družbene kritike pri nas želimo pravzaprav samo to, da bi bil način našega družbenega življenja v samoupravnem socializmu le še bolj prepojen z izostrenim, tvornim in naprednim kritiškim duhom in dejanjem.

Kot nismo kot družba še izkoristili vseh razvojnih možnosti, prav tako bi naša družbena kritika mogla biti in bo morala postati še bolj prisotna in ustvarjalna v našem družbenem razvoju.

2. Če družbena kritika doslej ni dovolj posegala v nekatere probleme, lahko to pomeni, da jih je zanemarjala bodisi zaradi premajhne vednosti, prešibkega znanja o pravem bistvu in pomenu teh problemov, ali pa se jim je izogibala iz nič manj žalostnega razloga, ker se je preveč bala tveganja in neprijetnih posledic zaradi domnevnih ali dejanskih prepovedi, ovir in groženj, ki so kritiki preprečevali dostop do takšnih tabu vprašanj.

Danes celo najbolj črnogledi ocenjevalci naše kritiške situacije ne bi mogli naštetih kaj prida takšnih zapovedano prepovedanih problemov. Pri tem seveda upoštevamo absolutno predpostavko, da si naša družbena kritika ne more dovoliti dvomov o takšnih temeljnih stvareh, kot so dokončna opredelitev naše družbe za socialistično in samoupravno pot razvoja ter za našo neuvrščeno zunanjepolitično pozicijo.

Znotraj teh horizontov pa naj bi bilo načeloma vse podvrženo nenehni ustvarjalni družbeni kritiki. Vemo pa, da v resnici vendarle nekatera področja življenja le niso enako intenzivno kritično obravnavana. Ali pa je kritika omejena zgolj na samokritiko, kolikor jo pač neko področje, družbena ustanova ali organizacija razvija znotraj svojih okvirov.

Mnenja sem, da bi bilo za družbo koristno, če bi bili s kritiko bolj prisotni in izostreni na naslednjih področjih:

Pri ocenjevanju vzrokov in nakazovanju poti za premagovanje razkorakov, ki jih v praksi večkrat opažamo med nekaterimi želenimi cilji, normami, zakoni, ki smo jih zastavili, ter na drugi strani vsakdanjo prakso ter njenimi dejanskimi dosežki. To velja za problematiko družbenih dejavnosti, kakor tudi gospodarstva, kulture, znanosti in političnega sistema. Odkar pogrešamo lucidni genij Kardeljeve družbene kritike, ki je znal plodno povezovati dosežke družboslovne teorije in družbene prakse, se bo naša politična misel in praksa pri usmerjanju družbenega razvoja morala v izdatnejši meri naslanjati na družboslovne, humanistične znanosti. Politika in družboslovje bosta boljše zmogla usmerjati svojo kritično energijo v reševanje osrednjih vprašanj družbenega razvoja, če bosta znala razvijati zadosti pravega medsebojnega dialoga, če bosta drug drugemu priznavala potrebno avtonomijo. Le tako se bosta uspela izogi-

bati nevarnostim: utapljanju politike v močvirju kratkovidnega, zaletavega političnega pragmatizma, ali resignirano vpitje družboslovja v puščavi samozadostne, jalove znanosti, medtem ko karavana družbene prakse gre neprizadeto mimo.

Naša družbena praksa tudi še ni dovolj razvila tistih občutljivih meril, po katerih naj bi presojali duhovne, kulturne in moralne spremembe, ki jih sproža v ljudeh in kolektivih današnji čas. Pri usmerjanju družbenega razvoja ne smemo nikoli in nikjer pozabljati na Kardeljevo spoznanje, da je najvišji cilj, h kateremu težimo kot posamezniki in družba, ustvariti takšne materialne in duhovne razmere, v katerih se bo človek lahko počutil svobodnega, odgovornega in si bo mogel lažje ustvariti svojo srečo.

Prav tako mislim, da bi se pri nas morala v večji meri razmahniti tudi tiste vrste javna kritika, ki je povezana s tehtanjem odgovornosti, presojanjem sposobnosti in naravnosti vodilnih ljudi in organov pri njihovem delu. Načela javnosti, demokratičnega, kolektivnega vodenja, družbenega nadzora, delegatstva bi še v večji meri zaživela, če bi uspeli hitreje in v primerni obliki vpeljati javno kritiko tudi v doslej večkrat preveč diskretno, celo zamaskirano obravnavanje rezultatov in pojavov, povezanih z delom in stališči tega vodilnega, političnega ali javnega delavca, onega ključnega gospodarstvenika, tega kulturnega veljaka, itd.

3. Vsebina in oblika družbene kritike sta dialektični dvojčici, tako tesno sta si v sorodu in medsebojno pogojeni, da ju ne smemo in ne moremo ločevati. Ali družbena kritika, ki ima, denimo, dobre namene, ki se zavzema za višje cilje, ki ji je za odkritje še več resnice, lahko s takšnimi smotri vpliva na ljudi in jih prepričuje, če se taista plemenita vsebina družbene kritike na zunaj prikazuje v surovi, nizkotni, žaljivi obliki? – Ne more! Tudi kultivirana, na zunaj uglajena kritika izpuhti brez učinka v zrak, če ne vsebuje dovolj klene teže argumentov, če ji manjka ostrina analize in sklepanja, če se boji odkrito pogledati novim dejstvom v oči.

Ena in druga družbena kritika, ki zanemarja potrebno raven svoje vsebine in oblike, je hudo invalidna. Eno in drugo, žal, še lahko srečujemo na poteh in boriščih naše kritiške misli, kako se opotekata in izživljata v prazen prostor. Družbena kritika je predvsem stvar razuma (ratia) in ne plodišče in vežbališče takšnih čustvenih izbruho, kot so nestrpnost ali celo mržnja in brezobzirnost pri uporabi nepoštenih borbenih sredstev zoper nasprotnika, žalitve in užaljenost, maščevalnost in frivolnost.

Raven tiste vrste družbene kritike, ki se pojavlja v obliki gladiatorske polemike, je nemalokrat prav zato tako sumljivo nizka, ker se polemiki bolj trudijo, kako bi nasprotniku spodnesli nogo in mu popili vso kri, kot pa da bi se dostojanstveno in temeljito lotili analize nasprotnikovih argumentov. Polemike v naši publicistiki so večkrat dvoboj gluhih in slepih za vsebino, ki jo navaja nasprotnik. Le malo je takih, ki bi v polemiki samokritično razkrili, da so se tudi sami v tej in tej trditvi motili

ali da so bili enostranski, ali da bi nasprotniku priznali in ga pohvalili za neko pozitivno misel, odkritje v njegovi argumentaciji.

Ali je temu kriva naša dosedanja publicistična vzgoja in izkušnja, da nekdo velja za ostroumnega polemika le, če se srborito spravi najprej na osebo svojega nasprotnika in jo zmrcvari z vsemi mazaškimi pripomočki publicistične mučilnice? Ali je takšna krvoželjnost »najboljših« polemikov posledica hudega davka, ki ga morajo polemiki in uredniki plačevati okusu tistega dela publike, ki sladostrastno spremlja takšne dvoboje, žvižgajoč zdaj enemu zdaj drugemu, spodbujajoč ju, da si delita nizke udarce in se zbadata v hrbet.

Takšne senzacionalistične polemike povzročajo, žal, nepopravljivo razdejanje v odnosih med polemiki. Porajajo nastanek zavezniških klik, žal pa le poredkoma razrešijo katero od spornih vsebinskih vprašanj, zaradi katerih se je spopad sploh vnel. Nasprotniki se po končani polemiki še bolj zagrizeno vkopljejo na svojem bregu in nobenega upanja ni več, da bi se v polemiki preko odprte izmenjave stališč in dejstev dokopali do novega, boljšega spoznanja, s čimer šele bi bil dosežen smoter in uspeh neke polemike in edino vredna zmaga za njene udeležence.

5.–6. Odkritje in priznanje načela pluralizma samoupravnih interesov, ki ga je Kardelj prvi jasno in glasno poslal v tirnice naše socialistične politične zavesti, se odtlej postopoma uvršča tudi že v našo družbenopolitično prakso. To načelo, ki ga je naš najprodornejši marksist razbral iz dejstev, potreb in zahtev našega družbenega življenja, že učinkuje v vzratni smeri v korist vse večje demokratizacije družbe. Kapilarna mreža krajevnih skupnosti, temeljnih organizacij združenega dela, družbenopolitičnih organizacij in društev, njihov notranji samoupravni ustroj in delegatska povezanost z »zunanjim« družbenim okoljem, vse to je življenjsko pomembno ožilje, ki prehranjuje in krepi celotno demokratično tkivo naše družbe.

Ti procesi so večstranski in večpomenski, ki potekajo v družbenem organizmu. Vsekakor je eden bistvenih tudi ta, da se nujno uveljavlja kot zakonitost nov kodeks obnašanja. Če najpoprej priznavamo demokratično pravico, da se iz nedrij družbenega življenja poraja mnogoterost interesov, potreb, idej in teženj, potlej moramo biti dosledni tudi tedaj, ko je treba vse to množstvo samoupravno in socialistično opredeljene družbene energije speljati v pravi smeri v čim bolj enoten tok.

Opraviti imamo z nadvse zapleteno nalogo, ki jo lahko dovolj uspešno razrešujejo le sami delovni ljudje in občani, ki so nosilci teh posameznih potreb in teženj ter so zato najbolj zavzeti in poklicani, da jih primerjajo med seboj, preverjajo z različnih vidikov, korigirajo, ocenjujejo pogoje za njihovo uresničitev in končno tudi v praksi izpeljejo.

Kako preprosto je opisati bistvo modela naše samoupravne, socialistične demokracije in kako neznansko zapletene, pogojene, protislovne in zato tudi težavne so okoliščine, v katerih se vsakodnevno rojevajo samou-

pravne in družbene odločitve, ki predstavljajo demokratično naravo naše družbe!

Življenjska logika, ki preveva načelo pluralizma samoupravnih interesov dialektično terja od družbe, da je v imenu samoupravne demokracije vse bolj strpna, vse bolj odprta za množstvo različnega, novega, marsikdaj prav presenetljivega, ki klije na dan in ki sproža in zahteva spremembe. Družba, ki bi bila mrzka in vnaprej nezaupljiva do vsega novega, bi se zapisala okostenelemu konservativizmu, ki se prej ali slej – tako nas uči zgodovina takšnih družb – dramatično zlomi spričo nakopičenih napetosti in neusklajenosti. Podtalni tokovi družbenih procesov si nezadržno poiščejo izhod za sprostitev, brž ko so njihove silnice močnejše od sil, ki jim to preprečujejo.

V našem primeru je pluralizem samoupravnih interesov tisti institucionalno postavljen mehanizem za nenehno prilagajanje in spodbujanje družbenih odnosov razvojni stopnji proizvodnih sil socialistične družbe.

Vendar pa bi se družba zapletla v neurejeno, neučinkovito in konec koncev v usodno konfliktno dogajanje, če bi pluralizem samoupravnih interesov razumeli kot pasivno koeksistenco različnih interesov, idej in teženj. Med njimi moramo – poudarimo naj vnovič: samo z demokratičnimi načini in sredstvi – doseči določeno vrednotenje in prednostno razvrščanje glede na pomen, ki ga imajo za strateške cilje, ki smo si jih kot socialistična družba najprej v revoluciji in po njej v graditvi socializma zastavili kot temeljne smernice našega razvoja. Ne smemo pozabljati na bistvo: socialistična revolucija, katere pglavilni nosilci so delovni ljudje, poteka pri nas v razmerah samoupravnega socializma.

Vloga organiziranega povezovalca, usmerjevalca in spodbujevalca socialističnega razvoja je zaupana družbeno-političnim organizacijam na čelu z zvezo komunistov. Vendar to zaupanje v njihovo usmerjevalno funkcijo ni aprioristično, ampak si ga morajo neprestano pridobivati v poštenem, odkritem nastopanju v arenah življenja, spoštujoč pri tem vsa pravila demokratične igre in samoupravne zakonitosti. Zato so enakovpravni tvorci razvoja družbe prav tako vsi delavci in občani – samoupravljalci, sta znanost in kultura. Pogovor med temi je lahko – če naj bo ploden – le odprt dialog, le nenehno kritično soočanje različnih naporov, da se bolje osvetlijo nova pota do ciljev našega prihodnjega socialističnega razvoja.

Nekaj misli o smislu in vrednosti polemike

Ne misliva se sklicevati na nobeno od minulih ali tekočih aktualnih polemik pri nas ali jih ocenjevati, tj. delovati kot arbiter, temveč le postaviti nekaj misli o smislu in vrednosti polemik, diskusij in dialogov med ljudmi različnih stališč, nazorov in prepričanj.

Polemika je vsekakor zgolj ena, čeprav izpostavljena oblika intelektualnega diskurzivnega dialoga med ljudmi, ki se vsaj običajno odvija pred očmi t. i. javnosti. Torej ni le dialog, ni le izmenjavanje misli med dvema osebama ali skupinama ljudi, temveč se nanaša še na »tretjega«, na širše občinstvo, na katerega želi delovati tako, da po možnosti podpre eno ali drugo stran polemike. V tem je moč in nemoč polemike. Po eni strani je izraz dialoške strukture družbe oziroma človeka in kritično razčiščevanje problemov skozi proces medsebojne negacije in negacije negacije, po drugi strani pa sama polemika vsaj običajno ne privede do dialektičnega ukinjanja in povzemanja nasprotujočih si stališč v višji sintezi, temveč se implicitno ali eksplicitno naslanja na zunanje arbitre, ki naj končno dajo priznanje neki strani tj., dialektika je le zastavljena, ne pa tudi izpeljana v sami polemiki, bralcem oziroma prisotnim je pripuščeno, da sami odločijo o stvari, da podpro eno stran v polemiki.

V tem smislu polemika predpostavlja vsaj toliko razvito in avtonomno javnost, da lahko razsoja o stvari racionalno in nepristransko. Torej polemika ni ahistorično dejanje, vezana je na obstoj meščanske oblike javnosti, ki se je v Evropi začela razvijati v novem veku. Seveda imamo primere polemik tudi poprej, toda »javnost«, na katero so se sklicevale, so bile praviloma posvetne in cerkvene oblasti in obvezujoče dogme. Le v antiki poznamo zametke polemike, npr. v diskusijah grških filozofov, kolikor so se odvijale pred ljudstvom; sicer so obstajale bolj v krogih pristašev tega ali onega misleca (kolikor so se širile v pismeni in ne le v ustni obliki).

Šele razširitev tiska in pismenosti, ki je podlaga novoveške javnosti, daje polemiki družbeni in materialni vzgon, jo napravi tudi za družbeno vzpodbudo; spomnimo se le na silovite polemike razsvetljenskih filozofov, ki so vzbujale strasti ljudstva v Franciji, Angliji in drugod. Z vzponom meščanstva, meščanske politične države, posebno parlamentarizma, so polemike še pridobile na smislu in pomenu, kajti postale so duhovno orodje za pobijanje nasprotnika, posebno takrat, ko je bilo fizično in socialno eliminiranje nasprotnika nemogoče ali nezaželeno.

Pri polemiki, kot smo že ugotovili, namreč nikakor ne gre le za boj idej, za spopad različnih stališč ipd., temveč tudi za poskus eliminacije nasprotnika, bodisi v duhovnem, družbenem ali tudi v fizičnem smislu (v totalitarnih oblikah).

Sklicevanje na javnost namreč ni le plod notranjih omejitev polemike, ki sama praviloma ne najde razrešitve, dialektičnega izhoda iz nasprotij, temveč je že od vsega začetka vezana na javnost zato, da bi si z njo pridobila neko socialno in duhovno moč, s katero bi eden ali ena stran polemike »zmagala« nad drugo, nikakor le v idejnem smislu, pa četudi se dogaja demokratično. Ne misliva, da gre tu nujno za manipulacijo z javnostjo, z agresijo do drugega, temveč je izraz dejstva, da so dejanske in relevantne polemike ravno po svoji idejni, ideološki plati izraz mnogo globljih družbenih in duhovnih nasprotij, kot pa se kažejo v neposredni problematiki in argumentaciji. Če bi bile polemike res zajete le v idejni problematiki, kot se neposredno kaže, bi sploh ne bilo potrebe po polemični ostrini in praviloma po osebnih napadih, ali pa bi se vsaj eden od obeh oziroma udeleženih subjektov polemike poskušal odtegniti polemiki in ji dati značaj mirnejše, strokovne ipd. razprave. Polemika pa nasprotno s tem zaseže oba, oziroma vse udeležence v enaki meri, kar pomeni, da je tudi izraz strasti, te pa segajo v globlje plasti osebnosti in družbene angažiranosti, kot pa običajno seže »miroljubna« medsebojna izmenjava mnenj in pogledov, ki so lahko tudi različni.

Zato ima polemika značaj boja, ne le boja idej, temveč tudi ljudi kot oseb in večkrat tudi ustreznih ideologij in družbenih razredov. Nikakor ne gre tožiti nad polemiko v obče; dokler bodo ostajale možnosti družbenih ali medosebnih zaostritev, ki presegajo kontekst medsebojne razprave in ki vključujejo neke širše človeške vrednote, bo obstajala tudi polemika kot oblika boja za svoje stališče in proti nasprotnemu stališču. Večje število ostrih in tudi osebno obarvanih polemik v družbi priča vsaj o dvojem: namreč o tem, da v neki družbi obstajajo zaostrena nasprotja širšega značaja, in drugič, da je ta družba (še) kako odprta in močna, da prenese javno soočenje teh nasprotij tudi v ostri, polemični podobi.

Tisto, kar je lahko negativno pri polemikah, je ne njihov pojav in ostrina, temveč način implicitnega in eksplicitnega sklicevanja na t. i. javnost, skratka način eliminacije nasprotnika, kot ga implicira ena ali celo vse strani v polemiki. Če se namreč pledira na občinstvo na vulgaren način; s tem npr. neposredno osebno blati in ponižuje nasprotnika, da se ga denuncira kot ideološkega, razrednega ipd. nasprotnika ali kot apologeta, brez dejanske analize stališč, zgolj zato, da bi se pridobile takšne ali drugačne točke sebi v prid, tedaj se pač polemika zreducira na osebni obračun, pri čemer se eden ali oba (vsi) nosilca(i) prilastita(jo) pravico do obsodbe, do tiste moči, ki jo po svojem smislu polemika pričakuje šele prek svojega odmeva v javnosti. Takšna vulgarna polemika ni le poniževanje nasprotnika, temveč enako njenega nosilca in javnosti, na katero se

obrača; kritično posredovanje drugih se zreducira na neracionalno afektivno pozivanje drugih, da se »pridružijo močnejšemu« v skupnem linču.

Ako se dogajajo v družbi takšne polemike, posebno če podobno nastopajo vsi udeleženci, potem je to ne le znak nizke kulturne stopnje udeležencev, temveč tudi nakopičenih nerešenih protislovij, ki silijo v izbruh strasti in kličejo za razsodnika moč.

Tedaj pa seveda kritika ne more veljati le tem polemikam, temveč tudi družbenemu okolju in vzpodbudam teh polemik, ki naj razkrijejo dejansko družbeno zgodovinsko osnovo spopadov, ki se kažejo v polemikah in ne ostajajo le pri samih polemikah.

Druga stvar, na katero je treba opozoriti, je, da se že v običajnem pogovoru, komunikaciji uveljavljajo tako logični, informativni vidiki jezika, kot tudi zunajlogični, analogni, simbolični vidiki jezika. Po Watzlaviku prvi moment predstavlja vsebinski del komunikacije, drugi pa definira odnose med ljudmi. Kolikor bolj so antagonistični odnosi med ljudmi, toliko bolj prevladuje drug vidik komunikacije, čeprav se prikriva za informativno-logičnim delom komunikacije.

Zaradi tega je normalno, da se v zaostrenih diskusijah in v polemikah pojavljajo tudi zunajlogični, izvenvsebinski momenti, ki definirajo ravno odnos med nosilci polemike. Toda k etiki polemike in njenih nosilcev nikakor ne spada to, da vnašajo v diskusijo čim več osebnega, odnosnega, bodisi da to delajo implicitno ali eksplicitno. Nasprotno, k etiki polemike spada, da se čim bolj zavedam razlike med vsebino in odnosom v diskusiji, s čimer prispevam k racionalizaciji polemike in ji pripomorem, da se ne konča kot polemika, tj. kot čisto nasprotovanje s pozivom k občinstvu po podpori, temveč da se spreminja v dejansko dialektično in objektivno metodo razreševanja nasprotij, ki so polemiko pobudile. Šele ko »nasprotnik« ne sprejme takšne oblike diskusije, lahko v obrambi svojega stališča posežem tudi po obrambi sebe kot osebe, toda spet ne s tem, da blatim in osebno ponižujem »nasprotnika«, ker s tem pripomorem k obojestranski vulgarnosti polemike in k neracionalnemu reševanju problemov.

JERZY J. WIATR

Poljska 1980 – politična kriza in poti obnove

Politična kriza, ki jo je preživljala Poljska leta 1980, je za nadaljnji razvoj izredno pomemben dogodek z mednarodnimi posledicami. Kažejo se v tem, da je Poljska v središču javnega mnenja. Dejstva, ki zadevajo to krizo, so toliko znana, da se mi ne zdi potrebno ponavljati njihovega poteka. Namesto tega bi se rad osredotočil na razmišljanja o izviri te krize, na politološko analizo njenega poteka in rezultatov ter na oris najpomembnejših smeri političnih sprememb, ki jih na Poljskem imenujejo »socialistična obnova« in katerih skupna vsebina je težnja po kompleksni reformi političnih, gospodarskih in družbenih institucij, sprememba sloga vodenja in upravljanja, ozdravljanje navad. Ob takšnem pojmovanju predmeta svoje obravnave se zavedam, da spremembe v letu 1980 niso končane. Naslednji meseci in leta bodo vnesli nove elemente. Vendar pa je leto 1980 kot vrh že zelo dolgo naraščajoče krize in kot leto, v katerem je ta kriza našla svojo rešitev – čeprav delno – po poti kompromisov in soglasij, vredno posebne analize.*

Temelj krize

Ko gre za analizo temelja poljske krize, vidimo, da jo lahko obravnavamo z različnih stališč. Lahko pokažemo na vzroke, ki tičijo neposredno v naraščajočih gospodarskih težavah in v rastoči birokratski okostenelosti aparata oblasti. Lahko gremo še dlje ter iščemo vzroke teh pojavov v načinu reševanja prejšnjih družbenopolitičnih kriz, zlasti 1956. in 1970. leta. Takšen historičen pogled je popolnoma utemeljen. Da pa bi bil popoln, se je treba preseliti še bolj v preteklost, k posledicam političnega obrata, do katerega je prišlo na Poljskem v letu 1948/49; treba je odgovoriti na vprašanje, odkod izvira množica kriz in napetosti v zgodovini političnega sistema, ki od tega obrata še niso bile premagane.

*. Avtor objavljenе študije Jerzy J. Wiatr je profesor politične sociologije na varšavski univerzi; v letih 1976–1979 je bil predsednik Poljskega politološkega društva, od 1979. leta pa je podpredsednik International Political Science Association (Mednarodnega združenja za politične vede). V novembru 1980. leta je bil imenovan v komisijo za gospodarsko reformo, v decembru pa v kongresno komisijo PZDP in v njen sekretariat.

Leta 1948 – v politični klimi, ki jo je ustvarila znana resolucija Informacijskega biroja komunističnih in delavskih partij glede Jugoslavije junija istega leta – je prišlo na Poljskem do globokega in po svojih posledicah tudi tragičnega političnega preobrata. Zasedanja centralnega komiteja PZDP v juliju, avgustu in septembru 1948. leta so v temelju prekinila z dotedanjo smerjo partije, ki so jo tedaj označili kot »desničarsko-nacionalistični odklon« in odprla vrata procesom prenašanja na poljska tla, politične prakse in institucionalnih rešitev, ki so bile značilne za sistem, ki so ga kasneje imenovali »sistem kulta osebnosti«. Temu so se pridružile politične represije, ki so v naslednjih letih prizadele mnogo aktivistov in vodij delavskega gibanja z nekdanjim generalnim sekretarjem PDP v letih 1943–1948 Władysławom Gomułko na čelu. V kampanji proti »desničarsko-nacionalističnemu odklonu« je potekala združitev poljskega delavskega gibanja – uresničena je bila 15. decembra 1948 na 1. kongresu PZDP – pod močnim vplivom dogmatičnih in sektaških teženj, ki so se še posebej kazale v negativnem odnosu do ideoloških pridobitev Poljske socialistične partije in do pridobitev tistega toka PDP, ki je v času Hitlerjeve okupacije Poljske ustvarjal in oživiljal idejo poljske poti v socializem.¹

Boj proti »desničarsko-nacionalističnemu odklonu« se je osredotočal zlasti okrog teh problemov programske naprave:

1. zavrnil je teorijo poljske poti v socializem v prid stališča, da morajo socialistične spremembe na Poljskem ponoviti tiste splošno veljavne zakonitosti, ki so se že prej uveljavile v socialistični izgradnji v SZ;

2. zavrnil je koncepcijo enotnosti delavskega gibanja kot sintezo vseh veljavnih vsebin komunističnega in socialističnega toka v prid koncepcije enotnosti, ki izhaja iz premagovanja teh tradicij. Kot ideološka podlaga združene partije je bila sprejeta tista verzija marksizma-leninizma, ki je v obdobju Stalinovega vladanja v SZ postala splošna v mednarodnem delavskem gibanju;

3. zavrnil je koncepcijo stopenjskega, uravnovešenega razvoja – kar je bilo značilno za poljsko gospodarstvo v prvih povojnih letih – v prid strategije pospešene, naporne industrializacije in kolektivizacije kmetijstva;

4. zavrnil je prej realizirano koncepcijo široke narodne enotnosti. Namesto nje je bila sprejeta sektaška politika zaostritve razrednega boja in prenapeto pojmovane »budnosti«, kar je dejansko ideološko utemeljevalo odstranitev načel zakonitosti.

Zelo pomembno zgodovinsko dejstvo je, da je realizacija takšne ideološko politične smeri, ki jo je sprejelo državno-partijsko vodstvo, potekala v sorazmerno lažji obliki. To se je kazalo v tem, da je bil politični

¹ Władysław Gomułka – »O myśl polityczna polskiej demokracji« (1943) v zbirki Gomułkovih del *Artykuły i przemówienia*, Varšava 1962, I. zvezek; Władysław Gomułka – *W walce o demokrację ludową*, Varšava 1947.

sistem manj nasičen s posledicami »kulta osebnosti«² kot v številnih drugih deželah. Hkrati pa so stalinizacijske težnje v poljskem političnem življenju v letih 1948–1955 pogosto naletele na izjemno velik odpor družbe. Ta odpor je izviral iz poljske zgodovinske tradicije in politične kulture poljskega naroda, kakor jo je oblikovala zgodovina. V poljski kulturi so bili vedno – včasih tudi pretirani – odpori proti absolutni oblasti, navezanost na svobodo in osebne pravice, na zakonitost in demokracijo. Močni sta bili tudi poziciji katolicizma in cerkve kot institucij v poljskem narodovem življenju, zato je bil boj proti cerkvi in religiji izredno neprijeten in neučinkovit. Končno so se tudi poljski kmetje močno upirali kolektivizaciji kmetijstva, kakršno so jim vsiljevali. To se je pokazalo v popolnem polomu kolektivizacije, ki ni uspela zajeti več kot 15% kmečkih zemljišč.

Ta večstranski odpor proti sistemu kulta osebnosti – odpor, ki se je kazal tudi v vrstah same partije – je povzročil, da se je začela na Poljskem že leta 1954 pomembna politična sprememba. Na začetku je imela zgolj naravo notranje partijske kritike, ki je bila usmerjena zlasti proti deformacijam pri delu varnostne službe. Leta 1955 so se začeli glasni protesti intelektualnih središč, za katere je bila značilna »Pesnitev za odrasle« (Poemat dla dorosłych) Adama Ważyka, ki je bila prevedena v mnoge jezike. Leta 1956 se je pod precejšnjim vplivom XX. kongresa KPSZ okrepila kritika znotraj partije, hkrati pa je začel naraščati val delavskega protesta, katerega najmočnejši izraz so bili delavski nastopi v Poznanju junija 1956. leta, ki so jih udušile oborožene sile, vendar pa so zelo močno vplivali na dogodke v naslednjih mesecih. Prav pod vplivom poznanjskega junija 1956. leta so se izkristalizirala stališča v PZDP in njenega vodstva, zaradi česar je prišlo na oktobrskem VIII. plenarnem zasedanju CK PZDP do temeljnega političnega preobrata. Izbrano je bilo novo vodstvo z W. Gomulko kot prvim sekretarjem in odprla so se vrata za sistemske reforme.³ Oktobrski preobrat je v veliki meri pomenil slovo od tiste politične smeri, ki je vladala od leta 1948 naprej. Vrnilo se je spoštovanje prava, precej se je razširil obseg državljanskih pravic in svoboščin. Izboljšali so se tudi odnosi s cerkvijo, ki je krepko podprla pooktobrsko politiko. Zaustavljena je bila politika nasilne kolektivizacije kmetijstva. Močno se je razmahnila svoboda govora v množičnih sporočilnih sredstvih, začela pa se je tudi liberalna politika do znanosti in kulture.

Vendar pa so bile pooktobrske spremembe hudo omejene. Ni namreč prišlo do institucionalnih sprememb. Zelo značilno je, da se ustava poljske ljudske republike, ki je bila sprejeta julija 1952. leta, kljub korenitim spremembam leta 1956 ni pomembneje spremenila. Samo v volilnem

² Glede na kmetijsko politiko, zlasti še glede na sorazmerje v problemu načina in tempa procesov kolektivizacije je na to lastnost poljskega političnega življenja opozoril Andrzej Korbonski (Politics of Socialist Agriculture in Poland, 1945–1960, New York 1965).

³ Med mnogimi deli, ki govorijo o tem obdobju poljske zgodovine, velja omeniti zlasti: Hansjakob Stehle, *Nachbar Polen*, Frankfurt a/Main 1963; Adam Bromke, *Poland's Politics: Idealism vs. Realism*, Cambridge, Mass. 1967; Richard Hiscocks, *Poland: Bridge for the Abyss?* New York 1963.

sistemu v sejem (skupščino) in v narodne svete je prišlo do neznatnih modifikacij v smeri večjega izbiranja – čeprav je bilo tudi to omejeno.⁴ Najpomembnejše delo reforme – gospodarska reforma, ki jo je iniciral Ekonomski svet pod vodstvom velikega ekonomista in hkrati pomembnega političnega delavca Oskarja Langa, sploh ni zagledalo belega dne. Temeljna misel te reforme je bila nekako sorodna prejšnji jugoslovanski in kasnejši madžarski reformi, se pravi, da je predpostavljala samostojnost podjetij, samoupravljanje in bistveno povečanje vloge naravnih tržnih regulatorjev na račun diriganega centraliziranega načrtovanja.

Lahko se vprašamo, zakaj poskus reforme gospodarskega sistema v letih 1956–1958 ni uspel in je bil opuščen. Po mojem je šlo – poleg subjektivnega odpora proti reformi tedanjega centralnega političnega vodstva – prav tako za nezrelost ekonomskih in družbenih odnosov. Niso bile še izčrpane možnosti ekstenzivnega gospodarskega razvoja in, kar je v zvezi s tem, ni bilo dovolj močnega pritiska v smeri intenzifikacije in racionalizacije gospodarjenja. Močne zveze s centraliziranimi gospodarstvi drugih držav Sveta za vzajemno gospodarsko pomoč so imeli zmotno za argument proti globlje segajoči reformi poljskega sistema. In končno, v zavesti delavskega razreda, tehniške inteligence in v političnem aktivu še ni dozorela zavest o nujnosti reforme; na splošno so vsi menili, da se bo s samo odstranitvijo izrazitih popačenj iz obdobja kulta osebnosti posrečilo ozdraviti družbenoekonomske in politične odnose.

Nereformiranost družbenoekonomskega in političnega sistema je ustvarila pogoje za nastanek težnje po avtokratskem vodenju. V prid mu je bil tudi vedno ostrejši boj med opozicijskimi skupinami, ki so začele od polovice šestdesetih let nastopati aktivneje. Represivna sredstva, ki so jih uporabili, so še razširila negotovanje, to pa je po svoje še stopnjevalo nagnjenje k avtokratičnemu reagiranju. Tako je prišlo do začaranega kroga med vzrokom in učinkom, katerega posledica je bila postopna, a izrazita okrepitev negativnih pojavov v zvezi z zavračanjem načel socialistične demokracije, alienacija oblasti. Temu so bile v prid – čeprav ne vzrok tu opisanega procesa – značajske poteze Władysława Gomułke, vodje, ki ima izredne zasluge za socialistično Poljsko, čeprav je bil po drugi plati nagnjen k apodiktičnemu vsiljevanju lastnega stališča, k omejevanju vloge kolektivnih organov vodstva partije in države.⁵ Temu procesu je góčila tudi nagnjenost mnogih vodilnih političnih delavcev tega obdobja, da so se brez pridržkov podredili stališču prvega sekretarja. V tem obdobju so se pokazale negativne posledice takšnih institucionalnih rešitev v sami partiji, zaradi katerih prvi sekretar ni postal le vodja kolektivnega partijskega vodstva, ampak tudi edini vodja z velikanskimi pooblastili, ki so presegala statutarna določila.

⁴ Jerzy J. Wiatr, »Elections and Voting Behaviour in Poland« v: Austin Ranney (ed) *Essays in the Behavioral Study of Politics*, Urbana 1962.

⁵ Te lastnosti so bile kritično ocenjene kot eden izmed bistvenih virov deformacije pri upravljanju na VIII. plenumu CK PZDP 6.–7. februarja 1971. leta (prim. stenografski zapis v Nowe Drogi, posebna številka 1971. leta).

V šestdesetih letih je tekel na Poljskem – poleg mnogih koristnih pojavov in procesov, ki so povezani z realizacijo izgradnje socializma, z ekonomskim, prosvetnim in kulturnim razvojem – tudi negativni proces okostenelosti političnih in oblastniških struktur, ki so bile vedno manj funkcionalne glede na dinamično se spreminjajoči gospodarsko družbeni organizem. Izraz te težnje je bil upad dinamike ekonomskega razvoja v drugi polovici šestdesetih let in na tem temelju zelo počasno zviševanje življenjske ravni ljudi ter vse večje družbeno nezadovoljstvo. Znak tega nezadovoljstva so bile študentske demonstracije 1968. leta, ki so jih izkoristile partiji in političnemu sistemu sovražne skupine. Te pa so vendarle zrasle prav na podlagi nezadovoljstva zaradi rezultatov, doseženih v politiki šestdesetih let. Odgovor na študentske demonstracije je bila po eni strani okrepitev propagande uradne politike, po drugi pa represivne akcije, ki so bile usmerjene ne le proti avtentičnim političnim nasprotnikom, ampak tudi proti ljudem, ki so bili sicer privrženi socializmu, vendar so kritično ocenjevali nastali položaj. To je še bolj poglobljalo krizne pojave.

Kulminacija krize je nastopila zaradi slabo planiranih in nedemokratsko vpeljanih sprememb cen za živila decembra 1970. leta. Ti ukrepi so povzročili, da so se stavke delavcev v ladjedelništvu ter drugih delavcev v Gdansku, Gdinji, v Szczecinu in v drugih mestih baltiške obale izrodili v silovite poulične spopade. Oblast je uporabila vojsko. Bilo je nekaj mrtvih in ranjenih. V pogojih zaostrene krize je nastal v vodstvu partije prelom – z oblasti so odstavili Władysława Gomułko in skupino njegovih najbližjih sodelavcev. Novo vodstvo z nekdanjim sekretarjem vojvodskega komiteja PZDP v Katowicach Edwardom Gierekom na čelu se je začelo pogajati s stavkajočimi, zadovoljilo nekaterim najbolj žgočim zahtevam in pomirilo krizo s političnimi metodami.⁶

Vendar pa rešitvi decembrske krize 1970. leta niso sledile dejanske sistemske spremembe. Novo podcembrsko vodstvo ni hotelo niti reform niti represije. Izbralo si je pač pot, ki je za nekaj časa spodbudila družbeno podporo oblasti. To je bila pot hitrega zviševanja zaslužkov in hkrati tudi intenzivnega industrijskega razvoja. Sredstva za tako ambiciozen program pa naj bi dotekala predvsem iz velikih inozemskih posojil, posebej iz kapitalističnih držav. Učinek te gospodarske politike je bil v prvih letih nedvomno večja živahnost gospodarstva in dvig življenjske ravni in, kar je posledica tega, izboljšanje političnega ozračja v državi. Poljska prve polovice sedemdesetih let je zbujala vtis dobro se razvijajoče države, ki je v svoji notranji politiki liberalna in stabilizirana. Vendar pa je bil to v glavnem le videz. Sprejeta varianta družbenoekonomske politike ni upoštevala niti omejitev, ki so tičale v gospodarskih pogojih Poljske, niti možnosti poslabšanja mednarodne gospodarske konjunktore, ki je nastala

⁶ Resnično dobro obravnava ta problem poglavje »The decline of Gomułka«, ki ga je napisal Zbigniew A. Pelczyński v zborniku: R. F. Leslie, Antony Polonsky, Jan M. Ciechanowski, Z. A. Pelczyński, *The History of Poland since 1863*, Cambridge 1980.

po 1973. letu v razmerah poglobljajoče se svetovne recesije. Še več, politično vodstvo države je storilo dve temeljni gospodarski napaki. Prvič: ko je pospeševalo razvoj težke industrije, je zanemarilo druge veje gospodarstva, kmetijstvo, energetiko in transport, kar je moralo pripeljati do nesorazmerij, ki so hromila nadaljnji razvoj. Drugič: spričo vedno slabše konjunkturo in naraščajočih dolgov je v polovici sedemdesetih let zavrnilo predlog za upočasnitev tempa investicij in nadaljevalo politiko pospešenega razvoja. Rezultat teh očitnih napak je bilo poglobljanje gospodarskih težav. Lahko se vprašamo, kako je moglo proti do tako velikih napak. Odgovor na to vprašanje najdemo v analizi sistema oblasti. Pomanjkanje mehanizmov, ki bi omejevali oblast centralnega vodstva, strnitev vse gospodarske, politične in propagandne dispozicije v njegovih rokah – v povezavi z negativnimi značajskimi lastnostmi oseb, ki so opravljale najvišje partijske in državne funkcije, zlasti še Edwarda Gierka in bivšega premiera Piotra Jaroszewicza – vse to je povzročilo, da so se lahko nadaljevali napačni gospodarski ukrepi, ki so bili kljub naraščajoči kritiki družbe in partije daleč od stvarnosti.

V polovici sedemdesetih let so bili znaki naraščajoče krize že očitni. V juniju 1976. leta – spet ob ponesrečenem dvigu cen za živila – je prišlo ponovno do stavk in demonstracij v nekaj mestih (zlasti močne so bile v Radomiu in v Ursusi). Policijske oblasti so ukrepale proti njim ostro, pogosto tudi s kršenjem državljanskih pravic. V obrambo zaprtih in tepenih delavcev je začelo nastajati organizirano opozicijsko gibanje pod naslovom KOR (Komite za obrambo delavcev). Vodili so ga ljudje, ki so že zdavnaj nastopali proti političnemu sistemu ljudske republike Poljske.

Naslednja leta so bila obdobje naraščajočega odpora proti politiki oblasti pa tudi naraščajoče osamitve vodstva v sami partiji. Edward Gierek je skupaj s skupino najbližjih sodelavcev nadaljeval podedembrsko politiko, kakor da se ni nič spremenilo: ni spremenil gospodarske politike, pred družbo je prikrival globino naraščajoče krize in se ni menil za glasove notranje kritike. Na koncu 1979. leta in na začetku 1980. leta v času razprave pred VIII. zasedanjem PZDP je nastopil močan tok notranje partijske kritike, ki je bila usmerjena proti nerealistični gospodarski politiki, proti naraščajočim družbenoekonomskim neenakostim, proti nedemokratskim metodam vodstva partije in države. Vodstveni skupini pa se je posrečilo to kritiko začasno nevtralizirati. Odstop predsednika Jaroszewicza, ki ga je izsilil kongres, je bil teatralen ukrep, ki naj bi prikril, da se bo dotedanja politika nadaljevala. Nekateri partijski delavci – znani po svojem kritičnem odnosu do politike Gierkove skupine – so bili odstranjeni iz vodstva partije (med drugim tudi sedanja člana političnega biroja in sekretarja CK Stefan Olszowski in Tadeusz Grabski).

Lahko torej rečemo, da globoka kriza 1980. leta ni prišla kar čez noč. Naraščala je iz leta v leto. Njene korenine tičijo v nepremaganih posledicah tistih defomracij sistema, ki so se pojavile po sektaškem obratu 1948. leta in kasneje niso zginile. Med posebej globoke korenine krize pa sodi

birokratizacija gospodarskega in političnega sistema, ki je zavrla kritiko, hkrati pa onemogočila nujne politične spremembe. Na podlagi birokratizacije sistema rastejo možnosti za nastanek oblastniških skupin, ki so družbi in celo partiji odtujene in jih usmerjajo lastne koncepcije ali celo lastni individualni in skupinski interesi. Prav takšna skupina se je v sedemdesetih letih znašla na krmilu oblasti in potisnila v senco izvoljene partijske organe (centralni komite, politični biro), pa tudi državne organe (sejem-skupščino, ministrski svet). Zaradi tako popačenih oblastniških mehanizmov so naraščale družbene napetosti, ki so jih izkoriščale še vedno delujoče sile, sovražne socialističnemu političnemu sistemu ljudske republike Poljske. Vendar pa mislim, da tiči dejanski vzrok krize v deformaciji oblasti in ne v dejavnosti opozicijskih sil. Te sicer lahko vplivajo na družbo, na delavski razred samo tedaj, kadar vodijo politične napake, ki jih je zagrešila oblast, v družbeno nezadovoljstvo, v odtujenost delovnih ljudi lastni državi. Na tem tudi temelji bistvo politične krize 1980. leta. To ni bila samo gospodarska kriza, ampak tudi in predvsem kriza države.

Zaporedne faze krize 1980. leta

Politična kriza 1980. leta je imela tri zaporedne faze. V prvi fazi – od začetka julija do konca avgusta in na začetku septembra – se je kazala kot čedalje večji val stavk, najprej pod ekonomskimi gesli, kasneje pa je bila zmerom bolj vidna njihova politična narava. Te stavke so se še posebej okrepile, ko so se jim pridružili delavci v ladjedelnicah in v drugi industrijskih podjetjih v Gdansku in v Szczecinu ter sestavili Medtovarniški stavkovni komite. Ta je zahteval, naj se oblasti pogajajo z njim in ne z vsako tovarno posebej. V teh pogajanjih se, je izrazila zahteva po neodvisnih in samoupravnih sindikatih, kar je dokazovalo, da so stari sindikati zgubili podporo delavskega razreda.⁷ Dejstvo, da so stari sindikati zgubili

⁷ Med 21 zahtevami medtovarniškega stavkovnega komiteja v Gdansku se je prvih šest nanašalo na politične zadeve, druge pa na socialna in ekonomska vprašanja. Politične zahteve so se glasile takole:

- »1. Partija in delodajalci morajo priznati neodvisne sindikate...
2. Zajamčiti pravico do stavk in varnost stavkajočih ter oseb, ki stavkajočim pomagajo.
3. Opozoriti na svobodo besede tiska in publikacij, zajamčeno z ustavo ljudske republike Poljske, zaradi česar ni dovoljeno pritiskati na neodvisne založbe; treba je omogočiti dostop do sredstev za množična občila za predstavnike vseh veroizpovedi.

4. a) Vrniti nekdanje pravice:
 - ljudem, ki so bili odpuščeni z dela po stavkah 1970. in 1976. leta;
 - študentom, ki so bili izključeni iz šol zaradi prepričanja;
- b) Osvoboditi vse politične zapornike...
- c) Odpraviti represije zaradi prepričanja.
5. V sredstvih množičnih občil poročati o nastanku medtovarniškega stavkovnega komiteja in objaviti njegove zahteve.

6. Lotiti se realnega delovanja, ki naj bi vodilo deželo iz kriznega položaja, in to:
 - a) javnosti nuditi popolno informacijo o družbenogospodarskem položaju;
 - b) omogočiti vsem družbenim središčem in plastem, naj se udeležijo programa reform.

(Citirano po fotokopiji *Strajkowego Biuletynu Informacyjnego*, Gdansk dne 20. 8. 1980, objavljeni v Punkt. Almanach gdańskich środowisk twórczych, št. 12, oktober-december 1980, str. 45.

zaupanje delovnega ljudstva, si razlagamo kratko malo takole: napačno razumevanje vodilne vloge partije je pripeljalo do tega, da so se sindikalne oblasti – zlasti še centralni svet sindikatov, ki ga je vodil 1980. leta eden izmed članov političnega biroja CK PZDP in je bil do nedavnega vicepremier – povsem podredile partiji in državnim oblastem. Posledica tega je bila nesposobnost sindikatov za dejansko obrambo delavskih interesov.

Izpolnitev zahtev stavkajočih je naletela na močan odpor političnega vodstva. V tem vodstvu je že od začetka prevladovalo stališče, da mora biti kriza razrešena kompromisno, s pogajanjem, hkrati pa je velik del članov vodstva računal na to, da bo mogoče z zavlačevanjem pogajanj končati stavke, ne da bi sprejeli glavne delavske zahteve, se pravi, zlasti brez soglasja za organizacijo novih sindikatov. Počasi pa je postalo očitno, da vodi ta taktika samo k poglobljanju krize. 24. avgusta je zasedal IV. plenum CK ZPDP – to je bilo prvo izmed štirih zasedanj CK, posvečenih zadevam krize. Na tem zasedanju so bili odstranjeni iz političnega biroja delavci, ki so bili prav posebej odgovorni za nastalo krizo: predsednik ministrskega sveta Edward Babiuch, vicepremier in vodja planske komisije Tadeusz Wrzaszczyk, sekretar CK, ki je bil odgovoren za propagando, Jerzy Łukaszewicz, predsednik osrednjega sveta sindikatov Jan Szydłak, sekretar CK, ki je bil odgovoren za organizacijske zadeve, Zdzisław Żandarowski, vicepremier Tadeusz Pyka. Babiuch je odstopil kot premier. Na njihovo mesto so bili poklicani drugi aktivisti, ko so bili nekoč – kot Stefan Olszowski – odstranjeni zato, ker so kritizirali Giereka. Ta je še ostal na mestu prvega sekretarja, a njegov politični položaj je bil izrazito oslavljen. Pogajanja s stavkajočimi so bila v rokah odločnih privržencev kompromisa – vicepremiera Mięczysława Jagielskega v Gdansk in Kazimierza Barcikowskega v Szczecinu. 3. in 31. avgusta so bili sklenjeni sporazumi, ki so končali stavko. Njihova načela je kljub odporu peščice konservativnih aktivistov sprejel V. plenum CK dne 30. avgusta.

Ostale so še stavke v drugih delih države. V začetku septembra so bile s posebnim sporazumom končane stavke v šlezijских rudnikih. Začetek septembra je prinesel – hkrati s koncem glavnega vala letnih stavk – prehod v drugo fazo krize. Njena vsebina je boj za določitev smisla in narave politike socialistične obnove.

Znotraj partije je bila vsebina tega boja predvsem kritika napačne smeri politične ekipe Edwarda Giereka, ki je moral zapustiti položaj prvega sekretarja na VI. zasedanju CK 5. septembra, na njegovo mesto pa je bil izvoljen Stanisław Kania, dotedanji sekretar CK in odločni zagovornik kompromisne razrešitve krize. Na začetku je bilo rečeno, da je Gierek odstopil zaradi slabega zdravstvenega stanja, kasneje pa so ga obdolžili, da je politično odgovoren za krizo in njeno ozadje, zato je bil kazensko izključen iz CK ter bil prisiljen, da se odpove poslanskemu mandatu in članstvu v državnem svetu. V času VI. zasedanja CK, ki je potekalo v dveh delih – 5. septembra in ponovno 4. in 5. oktobra – je prišlo do široke

kritične ocene dotedanje politike.⁸ Eden izmed vidikov te kritike je bila tudi izključitev tistih aktivistov iz CK, ki so izstopili iz političnega biroja in sekretariata 24. septembra in še druge spremembe v sestavu vodstva partije. Glede na objavljena dejstva o zlorabah kriminalne narave so bili nekateri bivši člani CK predani sodišču. To je doletelo nekdanjega voditelja Radia in televizije Macieja Szczepańskiego, ki so ga izključili iz partije in še prej iz centralnega komiteja. Personalne spremembe so se nadaljevale tudi na VII. plenumu CK na začetku decembra, ko so med drugimi izključili Edwarda Giereka iz CK in naročili centralni komisiji partijskega nadzora, naj pregleda zadeve Piotra Jaroszewicza. Seveda pa obračunavanje z napakami in krivdami Gierekove in Jaroszewiczeve skupine ne izčrpava zadeve političnih sklepov na podlagi krize, ampak je samo člen vračanja zaupanja v oblast. Ta proces pa še ni končan.

Vzporedno s kritiko preteklosti sta se lotila CK in ministrski svet vrste ukrepov, ki so bili usmerjeni v korenitejšo spremembo gospodarskega in političnega sistema. Pod vodstvom Józefa Pińkowskega je bila sklicana komisija za gospodarsko reformo, ki je zbrala nekaj sto znanstvenikov in gospodarskih delavcev. Na koncu decembra 1980 je komisija pripravila projekt gospodarske reforme, ki bo dan v javno razpravo leta 1981, kasneje pa bo predstavljen sejmu (skupščini). Da bi izboljšali funkcioniranje gospodarstva in učinkovitost upravljanja, smo začeli vpeljevati občitne spremembe. Prav tako smo uresničevali spremembe v funkcioniranju terenske administracije. Z vodilnih položajev vojvodskih ljudskih svetov so odstopili prvi sekretarji vojvodskih komitejev PZDP, ki so povsod opravljali to funkcijo. Zamenjali so jih novi vodilni kadri, ki niso prihajali iz vojvodskih partijskih vodstev. Začele so se priprave na nov zakon o sindikatih, nov zakon o cenzuri in nov zakon o visokem šolstvu. Ti ukrepi pa tudi izrazita sprememba sloga propagande, način dogovarjanja o sporazumih – vse to so elementi socialistične obnove javnega življenja. Te spremembe pa so se zarisale tudi v drugi fazi krize in so se nadaljevale v naslednjih tednih.

Druga faza krize je bila s stališča stavkovnega gibanja faza boja za organizacijo novega sindikalnega gibanja, zlasti še faza boja za organizacijo in legalizacijo neodvisnega samoupravnega sindikata »Solidarnost«, ki je postal najbolj množično, splošno državno novo sindikalno gibanje. To je bila hkrati tudi faza razširjanja gibanja na druga središča, ne le na industrijska podjetja, se pravi, zlasti na visoko šolstvo in znanstveno-raziskovalne inštitute ter na kmečka središča. V tej fazi je bilo že manj dolgotrajnih stavk, več pa je bilo opozorilnih, kratkih stavk pa tudi »stavkovne pripravljenosti« ali pripravljanja ljudi na stavke ob hkratnem oblikovanju zahtev.

Zahteve v tej fazi zajemajo tako zahteve po zvišanju plač, skrajšanju tedenskega dela in druge socialno gospodarske, pa tudi politične zahteve.

⁸ Stenografski zapis v Nowe Drogi, št. 10–11, str. 377–378, 1980/1.

Med njimi je bila najbolj pomembna legalizacija »Solidarnosti« kot zveze z vsedržavnim obsegom, in sicer na temelju tiste verzije statuta, ki jo je zveza dala vojvodskemu sodišču v registracijo. Ta ni vsebovala političnih klavzul septembrskih sporazumov (tj. vodilne vloge partije v državi in nedotakljivosti poljskih mednarodnih zvez). Na tem temelju je na prelomu oktobra in novembra prišlo do precejšnje zaostritve položaja in bili smo pred splošno stavko. Končni sklep vrhovnega sodišča – po prejšnjem negativnem sklepu vojvodskega sodišča – je podelil »Solidarnosti« legalni status; sindikat pa je sprejel politična načela septembrskih sporazumov v dodatku k statutu. Trenutek legalizacije »Solidarnosti« (10. novembra 1980) lahko dogovorno vzamemo kot konec druge faze poljske krize.

Vendar pa to ni bil konec krize. Za njeno tretjo fazo, ki je trajala do decembra 1980, je značilno to, da je predmet poglobitvenih sporov način realizacije septembrskih sporazumov, po drugi strani pa je značilno tudi to, da je to faza, v kateri se vladi in partiji še vedno ni posrečilo stabilizirati ekonomskega položaja ter si tako pridobiti zaupanje družbe, to pa je nujno za vodenje države. V tem obdobju so tudi močnejše izstopile težnje po popolni zavrnitvi sistemskih temeljev socialistične Poljske. O tem so razpravljale nekatere ne preveč številne, vendar zelo aktivne politične skupine. Pokazale so se tudi močne težnje po nastanku opozicijskih skupin proti vodstvu v vrstah same partije. Nadalje se je bil boj za obliko sindikalnega gibanja, pri čemer so stari sindikati doživeli daljnosežne spremembe in prav zato postali tudi sami v veliki meri neodvisne organizacije. Pomembno je narasla politična aktivnost mladine, zlasti študentske, v njenih vrstah so se začele porajati nove organizacije s politično usmeritvijo, ki se je zelo razlikovala od dotedanje.

Vsi ti procesi – če si jih ogledamo skupno – so lahko zbudili vtis, da se kriza oblasti pogloblja, namesto da bi se razrešila. Kriza socialistične oblasti na Poljskem bi morala biti hkrati tudi kriza celotne socialistične konstelacije sil v Evropi. To je tudi povzročilo, da so se poljski problemi znašli v središču svetovnega javnega mnenja in vlad. Izraz vznemirjenja držav Varšavskega sporazuma zaradi situacije na Poljskem je bilo med drugim tudi obravnavanje te zadeve na konferenci voditeljev teh držav v Moskvi na začetku decembra. Vse velike države na svetu so zavzele stališče do poljske krize in njenih mednarodnih odzivov.

Četudi se poljska kriza zaradi svojih reakcij zrcali na celotnem evropskem kontinentu in celo na vsem svetu, je njena razrešitev izključno v rokah Poljakov. Takšno stališče so zavzele vse reprezentativne politične sile na Poljskem – PZDP, ljudska in demokratična stranka, katoliška cerkev, sindikati, pa tudi »Solidarnost«. S pozivom k enotnosti dežele, odgovornemu in premišljenemu delovanju se je obrnil na poljsko ljudstvo tako CK PZDP (na svojem VII. plenarnem zasedanju v začetku decembra) kot tudi poljski primas; kardinal Stefan Wyszyński. Cerkev se je prvič jasno distancirala od delovanja nekaterih skrajnih opozicijskih skupin ter pozivala k miru in narodni enotnosti. Svečanosti v zvezi z odkritjem

spomenika v Gdansk (16. decembra) v spomin na deseto obletnico decembrskih dogodkov 1970. leta in podobne svečanosti v drugih mestih baltiške obale so potekale v ozračju miru in resnosti, hkrati pa odločne volje glede nadaljnjih procesov socialistične obnove. Obenem so bile to tudi manifestacije narodne združitve na podlagi procesov socialistične obnove in državne koristi ljudske republike Poljske. Sodelovanje najvišjih državnih in cerkvenih oblasti ter vodstva »Solidarnosti« so dali tem slovesnostim simbolni značaj.

V programski sferi VIII. plenuma CK PZDP (1.–2. decembra) se je začela nova etapa določanja politične smeri obnovitvenih procesov. V nasprotju s VI. plenumom, na katerem je dominirala problematika ocene preteklosti, se je VII. plenum lotil programa za prihodnost. Sprejel je sklic IX. izrednega kongresa partije na prelomu marca in aprila 1981. leta, torej le nekaj več kot leto dni po VIII. kongresu. Izvoljena je kongresna komisija, v kateri je nad dvesto ljudi, med njimi veliko takšnih partijskih delavcev, ki doslej niso bili v vodstvu partije. Na svojem prvem zasedanju 20. decembra je kongresna komisija sprejela načrt za pripravljala dela, ki se bodo začela že v januarju 1981. leta s splošno diskusijo o programu in novem statutu partije. Ta diskusija se časovno ujema z diskusijo o projektu gospodarske reforme. Tako postaja začetek leta 1981 na Poljskem obdobje programske diskusije, ki bi morala pripeljati do korenitih sprememb v strukturi gospodarskega in političnega sistema, v notranjih načelih organizacije partije in njene usmeritve. Te spremembe temeljijo na socializmu, so v duhu ideologije marksizma-leninizma, toda s polnim upoštevanjem posebnih poljskih razmer, potreb sodobnega ekonomskega razvoja in izkušenj dosedanje socialistične izgradnje na Poljskem. Upamo, da bodo tako izpeljana prekongresna diskusija, potem sam partijski kongres in resolucije skupščine, ki vpeljuje reformo, končali krizo in pripeljali Poljsko na pot bolj ubranega in hkrati socialističnega ter demokratičnega razvoja.

Teoretični sklepi

Čeprav poljska kriza še ni končana, je že zdaj mogoče označiti glavne teoretične sklepe, ki izhajajo iz nje.

Prvič – poljska kriza je z vso močjo pokazala, da je v razvoju socialistične družbe nujno prilagajanje politično pravne vrhnje stavbe s spreminjajočimi se družbenoekonomskimi lastnostmi. Pomanjkanje takšne adaptacije, okostenelost političnih struktur povzroča naraščanje konfliktov in njihovo zaostritev. Evolucijska pot reform na temelju socializma in ne konservativno vztrajanje na institucionalnih oblikah iz preteklosti je torej najbolj trdna pot k stabilizaciji sistema.

Drugič – ta kriza je pokazala, da so tudi v socializmu družbeni konflikti, da temeljijo na notranjih procesih sprememb in morajo biti

razrešeni v skladu s tem, kar sem nekoč imenoval »strategija optimalnega kompromisa«⁹. Še nikoli doslej ni bila tako velika in globoka kriza v socialistični deželi razrešena tako kompromisno, v duhu razumevanja, brez nasilja. Dokaz, da je takšna strategija razreševanja konflikta mogoča in nujna, je pomemben nauk poljske krize.

Tretjič – ta kriza je pokazala potrebo po tem, da mora politično in družbeno življenje na Poljskem upoštevati široko predstavljanje in izražanje interesov delavskega razreda in delovnega ljudstva nasploh. Na Poljskem so že zdavnaj pisali o potrebi takšnega širokega in avtentičnega predstavljanja interesov.¹⁰ Vendar je bilo doslej preozko, čeprav je v preteklosti ustvarjalo nekaj možnosti za izražanje stališč in za pot k soglasju. Okviri dosedanjega družbenopolitičnega pluralizma pa so se pokazali za preozke in jih bo treba razširiti. Bolje bi bilo, če bi se to zgodilo brez konfliktov in kriz kot rezultat stalnega napredovanja socialistične demokracije.

Četrtoč – poljska kriza je pokazala veliko vlogo religije in cerkve v življenju dežele. Religiozna simbolika v času stavk je naravnost bila v oči. Očitno je, da novo sindikalno gibanje – čeprav uradno ni religiozno – zelo rado posega po vsebini in simbolih religije. Avtoriteta cerkve, njena sposobnost za vplivanje na poljsko ljudstvo, se je pokazala z vso močjo. Karizmatična osebnost je postal – pravzaprav že od svojega obiska na Poljskem junija leta 1979 – poljski papež, Janez Pavel II. Vse to mora pripeljati k sklepu, da vsaj v poljskih razmerah ni preverjena hipoteza, po kateri bi morala hkrati z napredovanjem industrializacije in z drugimi socialističnimi spremembami slabeti tudi religioznost. Delavci sodobnih tovarn, ki so stavkali v znamenju križa, so živ dokaz, da ta hipoteza za Poljsko ne velja. Lahko se vprašamo, zakaj. Mislim, da mora biti odgovor dvosmeren. Po eni strani imamo opraviti z izjemno veliko vlogo katolicizma in cerkve v narodovem življenju Poljske; povezana je s tem, da je bila cerkev edina poljska vseljudska institucija v obdobju pomanjkanja samostojnosti, povezana pa je tudi s funkcijo Poljske kot države, ki je bila v Evropi najdlje na vzhodu. »Polonia semper fidelis« – to geslo katoliške cerkve ima na Poljskem za seboj nekaj stoletij zgodovine. Spremembe v povojnih letih tega niso odpravile.

Po drugi strani lahko opazimo, da se je v tej krizi na Poljskem potrdila zakonitost, ki jo je opazil že Marx. Okrepitev religioznosti je povezoval z alienacijskimi procesi. Alienacija poljskega delavca, njegov občutek nemoči pred birokratskim strojem države, ki ni podvržen nobeni kontroli, je po mojem mnenju pomemben dejavnik stopnjevanja religioznosti. V tem smislu je mogoče paradokсно reči, da so delavci, ki so v času stavk klečali pred oltarjem, s tem potrjevali teoretično plast marksistične razlage

⁹ Jerzy J. Wiatr, *Przyczynki do zagadnienia rozwoju społecznego w formacji socjalistycznej*, Varšava 1979, str. 226–229.

¹⁰ Jerzy J. Wiatr, »Political Parties, Interest Representation and Economic Development in Poland«, v *American Political Science Review*, vol. LXIV, no. 4, 1970; Stanisław Ehrlich, *Oblicza pluralizmu*, Varšava 1980.

religije, čeprav niso potrdili njene napovedi, kar se tiče prihodnosti religije v socialističnih razmerah.

Za nadaljnji politični razvoj na Poljskem bo ta problematika velikega pomena. Odnosi med socialistično državo in katoliško cerkvijo na Poljskem so bili od leta 1956 naprej boljši ali celo dobri, čeprav so bila tudi tukaj obdobja napetosti in razburjenj. Kriza 1980. leta kaže izrazito nujnost, da se poglobijo partnerski odnosi med državo in cerkvijo v duhu skupnih delovanj v korist Poljske, saj so se v minulem letu odlično izkazala. Tu gre za večje število katolikov v političnem, družbenem življenju in v gospodarskem upravljanju, za večji delež cerkve in katoliških skupin pri vplivanju na javno mnenje; gre predvsem spet za takšen način delovanja obeh strani, da bi bilo sodelovanje med državno in cerkveno oblastjo pri zadevah, ki so za Poljsko pomembne, vsakdanje pravilo, in ne le izredna oblika reakcije na globoko krizo.

Petič – kriza je očitno pokazala, da v socialistični državi odloča o stanju celotnega političnega sistema stanje partije delavskega razreda. Njeno notranje ideološko življenje, demokracija njenega delovanja, kolektivnost vodenja na vseh ravneh, svoboda diskusije in hkrati idejna enotnost in disciplina glede na skupno ugotovljena načela – vse to so nujni pogoji, saj bi se brez njihove uresničitve vodilna vloga partije v državi lahko izrodila – ali celo morala izroditi – v oblast poklicnega aparata partije. Že danes je videti, da so bistvene spremembe v notranjem življenju PZDP, ki bodo našle svoj izraz v resolucijah IX. kongresa, nenavadno pomemben vidik procesov socialistične obnove.

Šestič – izkušnje krize poljskega leta 1980 in celotnega razvoja socialistične Poljske izrazito kažejo pravilnost leninskega načela, da je treba upoštevati nacionalne posebnosti pri določanju strategije socialistične izgradnje. Ni dvoma, da mora Poljska izkoristiti izkušnje vseh drugih socialističnih dežel, se učiti na njihovem izkustvu, vpeljevati, kar se je tudi drugod pokazalo za dobro. Toda hkrati je tudi vedno nujno upoštevati nacionalni kontekst, se pravi, analizo tega, koliko dana rešitev ustreza posebnim poljskim razmeram. Mehanizem prenašanja tujih izkušenj in rešitev mora namreč peljati k nastanku institucionalnih oblik, ki niso prilagojene razmeram dežele, njeni tradiciji in kulturi, to pa je pogosto vir napetosti in kriz. Mednarodna solidarnost socialističnih dežel, politična enotnost držav Varšavskega pakta so trajna, nedotakljiva načela poljske politike, nikakor pa ne pomenijo identičnosti političnih ali gospodarskih rešitev, ki so jih izpeljali v drugih državah. Prav narobe, izkušnja nas uči: čim bolj je pot socialistične izgradnje prilagojena posebnim lastnostim narodovega razvoja, tem bolje poteka socialistična integracija naroda in toliko močnejše so lahko njegove zveze s celotno socialistično skupnostjo.

Sedmič – za politične vede in druge veje družboslovja izhaja iz krize 1980 tale sklep: te vede morajo biti dejansko vir vednosti o družbenopoli-

tičnem življenju, morajo biti temelj za formuliranje realističnih ocen in drznih reformatorskih predlogov. V tem duhu je poljsko politološko središče že zdavnaj oblikovalo svoje naloge.¹¹ V razmerah, ki so jih ustvarile kriza leta 1980 in njene razrešitve, bo moralo postati angažiranje politologije pri ustvarjanju znanstvenih osnov za socialistične reforme vedno izrazitejša lastnost poljske politologije.

Varšava, januar 1981

¹¹ V tem duhu se je med drugim posvetoval V. kongres Poljskega politološkega društva v Poznaniu novembra 1979. leta. Prim. moj referat z naslovom »Nauki polityczne a praktyka budownictwa socjalistycznego w PRL« (Państwo i Prawo, št. 2, 1980).

Izvršilni organi v delegatskem skupščinskem sistemu

I. Kardelj o izvršilnih organih

Obravnavali bomo nekatere vidike Kardeljevega pojmovanja izvršilnih organov, kot je to razvidno iz njegovega dela *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja* (zlasti iz poglavja *Državni in izvršilni organi v delegatskem sistemu*).*

Delegatski sistem je po Kardelju bistvena značilnost socialistične samoupravne demokracije. Delegatski sistem temelji na množici samoupravnih skupnosti, v katerih delovni ljudje in občani z osebnim izrekanjem in prek svojih delegacij sodelujejo v dejanskem sprejemanju sklepov. »Delegatski sistem je oblika organiziranosti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi oziroma občanov tako za izvajanje oblasti kakor tudi za upravljanje družbenih zadev na temeljih samoupravljanja. Delegatski sistem obsega in prek njega se izražajo vsi subjekti samoupravne družbe in njihovi interesi, s tem pa tudi človek – posameznik in njegov interes, njegova skupnost interesov, kakor tudi družba in njeni interesi v celoti. Tako se delegatski sistem kaže tudi kot oblika samoupravne in demokratične integracije, ki je sposobna izraziti tako današnje interese in potrebe človeka ter posameznih njegovih skupnosti interesov in družbe v celoti kakor tudi progresivne dolgoročne smotre razvoja socialistične družbe ter poti in sredstva, nujna za njihovo uresničevanje.« Izhodišče našega demokratičnega političnega sistema so po Kardelju »samoupravni demokratični odnosi delavcev in vseh delovnih ljudi, in to ne samo v združenem delu, ampak v vseh oblikah njihove družbene aktivnosti«. »V takšnih odnosih tudi država, se pravi politična oblast, čedalje bolj postaja oziroma mora postati instrument samoupravno organiziranih delovnih ljudi na vseh področjih družbenega dela in ustvarjanja.«

Z razvojem samoupravljanja je neločljivo povezan »proces odmiranja države kot sredstva prisile«. Poudariti velja Kardeljevo misel, da ne glede na dolgoročno vizijo odmiranja države »niti zveza komunistov niti naša družba nikoli nista zašli v iluzijo, da je vloga države in državne prisile nekakšen stranski ali nepomemben element političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Nasprotno, zavedali sta se, da je ta vloga bistvena za razvoj socialistične samoupravne družbe...«.

V Kardeljevi obravnavi »državnih izvršilnih organov« v delegatskem sistemu zavzema osrednje mesto problem politične moči. Kardelj pri-

* Iz študije *Izvršilni organi v delegatskem skupščinskem sistemu*, Ljubljana, september 1980, izdelane za raziskovalni inštitut FSPN. Opombe so izpuščene.

merja položaj izvršnih svetov v našem političnem sistemu s položajem vlad v parlamentarnem sistemu meščanske demokracije. Ugotavlja, da ta dva položaja nista enaka. V meščanskih vladah je namreč »skoncentrirana vsa politična moč vladajoče stranke oziroma vladajočih koalicij. V našem sistemu pa je politična moč dekoncentrirana, kar ustreza naši družbi demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov. Takšna dekoncentrirana politična moč se izraža v skupnostih integriranega samoupravnega združenega dela in drugih samoupravnih skupnosti, v gospodarskih zbornicah in podobnih organizacijah, v položaju in vlogi družbenopolitičnih organizacij v našem političnem sistemu, vključno s specifično vodilno idejno in politično vlogo zveze komunistov v tem sistemu«. Dalje Kardelj navaja, da sta »vlada« v parlamentarnem smislu te besede pri nas skupaj predsedstvo SFRJ in zvezni izvršni svet (analogno tudi v republikah in pokrajinah). Ustava po Kardelju »ne samo deli politično-izvršilne funkcije med predsedstvo in izvršni svet, ampak na točno določenih področjih vzpostavlja tudi odgovornost izvršnega sveta predsedstvu«.

Kaj pomeni navedena Kardeljeva ugotovitev o dekoncentrirani politični moči? če razumemo s pojmom politične moči sposobnost za ustvarjanje sprememb v političnem življenju družbe, velja po našem mnenju upoštevati naslednje. Kardeljeva ugotovitev o dekoncentraciji politične moči ima: 1. svojo antimonopolno, antietatistično komponento, negacijo koncepcije partijsko-državnega monopola na oblast, na upravljanje v imenu delavskega razreda in delovnih ljudi in 2. pluralistično samoupravno demokratično vsebino, in sicer v množici samoupravnih skupnosti, prek katerih delovni ljudje odločajo o uresničevanju svojih in družbenih potreb in interesov ob udeležbi organiziranih subjektivnih sil kot dela svoje zavestne dejavnosti in državnih organov kot dejanskega instrumenta za uresničevanje volje in interesov delovnih ljudi.

Koncept dekoncentracije politične moči torej predpostavlja množico nosilcev politične moči. Te lahko pogojno razvrstimo v naslednja temeljna velika področja: samoupravno področje (združeno delo, krajevne skupnosti, samoupravne interesne skupnosti, druge samoupravne skupnosti); družbenopolitično področje (družbenopolitične organizacije); področje državnih organov (predsedstvo, izvršni svet, upravni organi). Ta razvrstitev nosilcev politične moči po samoupravni, družbenopolitični in državni oznaki je lahko samo delna in najbolj splošna. Kot primer, da je potrebna širša, globlja in natančnejša obdelava te problematike, naj navedem, da je področje dela kajpada širše od združenega dela (delo s sredstvi v osebni lastnini, samostojno poklicno delo). Dalje, subjektivne sile zajemajo poleg zveze komunistov in družbenopolitičnih organizacij tudi družbene organizacije in društva ter znanstveno, strokovno, kulturno in vso drugo človekovo ustvarjalnost. Vseeno pa ima razlikovanje po samoupravni, družbenopolitični in državni oznaki svojo metodološko in vsebinsko vrednost. Ne nazadnje tudi zato, ker je delegatski skupščinski sistem zasnovan in institucionalno zgrajen prav na združenem delu (zbor združenega dela),

na zadovoljevanju potreb v kraju prebivanja (zbor krajevnih skupnosti), na vlogi družbenopolitičnega dejavnika (družbenopolitični zbor), na udeležbi samoupravnih asociacij na področju družbenih dejavnosti (samoupravne interesne skupnosti) in na državnih organih, ki izhajajo iz delegatskega skupščinskega sistema, kakor je pač na posamezni družbeni ravni (družbenopolitični skupnosti) oblikovan.

S tem smo prišli do osrednjega vprašanja, in sicer do vprašanja, kakšen položaj ima skupščina družbenopolitične skupnosti v sistemu dekoncentracije politične moči. Kardelj pravi, da se pri nas »politična moč ne koncentriira niti v predsedstvu SFRJ niti v zveznem izvršnem svetu, ampak v delegatski skupščini, vendar ne samo v njej, temveč v njeni povezanosti s celotno družbeno strukturo. Tu mislim seveda tudi na družbenopolitične organizacije in posebno na odnose, ki izhajajo iz specifične vodilne idejne in politične vloge Zveze komunistov Jugoslavije«.

V sistemu dekoncentracije politične moči se torej družbene (politične) odločitve, katerih nosilec je delegatska skupščina, oblikujejo v prepletem delovanju in medsebojnem vplivanju samoupravnih, družbenopolitičnih in državnih dejavnikov ter znanstvenih, strokovnih in vseh drugih ustvarjalnih sil. Pri tem so si Kardeljeve formulacije na videz v protislovju, saj na eni strani govori o dekoncentraciji politične moči, na drugi pa o koncentraciji politične moči v delegatski skupščini, »v njeni povezanosti s celotno družbeno strukturo«. Na drugem mestu pravi: »Delegatske skupščine morajo biti koncentracija ustvarjalne moči naše socialistične družbe in dejavnik povezovanja in usklajevanja vseh družbenih vplivov na politiko in prakso ne samo skupščin, ampak tudi njihovih izvršnih organov.«

Kardeljeva zahteva pomeni po našem mnenju samo to, da se dekoncentrirana politična moč v celotnem samoupravnem sistemu realizira z delovanjem vseh nosilcev sistema prek skupščin družbenopolitičnih skupnosti (kolikor so seveda skupščine pristojne za urejanje določenih družbenih zadev). Koncentracija politične moči v delegatski skupščini lahko torej pomeni samo to, da so skupščinske odločitve rezultat delovanja politične moči vseh nosilcev sistema, ali drugače povedano, da je končno mesto za sprejemanje političnih odločitev (če pogojno uporabljam ta pojem) ali odločitev, ki so rezultat politične moči v družbi, v delegatskih skupščinah.

Pojmu dekoncentrirane politične moči bi po našem bolj ustrezalo, če bi v zvezi z delegatsko skupščino govorili o realizaciji politične moči, namesto o njeni koncentraciji. To bi bilo tudi v skladu s Kardeljevo mislijo, da je celotna družbena struktura »nosilec dekoncentrirane politične moči«. Vsekakor je treba razumevanje Kardeljevih opredelitev o koncentraciji v zvezi z delegatsko skupščino po našem mnenju opirati na njegovo temeljno opredelitev, da je politična moč dekoncentrirana na celotno družbeno strukturo, da je celotna družbena struktura nosilec dekoncentrirane politične moči in da se politična moč pri uresničevanju oblasti in upravljanju družbenih zadev izraža prek delegatskih skupščin. Kraj, kjer se dekoncentrirana politična moč družbeno realizira, so torej

delegatske skupščine. Delegatske skupščine pa niso samo vase zaprta oblika, niso zbor »splošnih in za vse pooblaščenih političnih predstavnikov«, ampak so oblika, institucija, organ, ki je in ki izraža vso družbeno strukturo, ki torej ne izraža samo temeljnih samoupravnih asociacij, ampak vso kompleksnost obstoječega družbenega organizma. Če pravi Kardelj, da »delegatske skupščine pomenijo koncentracijo vseh političnih sil naše socialistične družbe«, potem iz tega očitno izhaja misel, da naj politične sile družbe ne delujejo zunaj skupščin, zunaj delegatskega skupščinskega sistema ali nad njim, ampak v njem, javno, odgovorno, demokratično.

Za izvršne svete pravi Kardelj, da so »izraz tako koncentrirane politične moči v delegatskih skupščinah in se opirajo nanjo«, namreč na politično moč, ki je koncentrirana v delegatskem skupščinskem sistemu in ki jo izražajo skupščine.

Lahko bi dejali, da Kardelj ločuje dva pojma delegatske skupščine: 1. delegatsko skupščino kot institucijo in 2. delegatsko skupščino v njeni povezanosti s celotno družbeno strukturo. V skladu s tem govori Kardelj tudi o dvojni, celo trojni odgovornosti (naš izraz) izvršnega sveta »... do delegatske skupščine in v določeni meri do predsedstva, dejansko pa tudi do celotne družbene strukture, ki je nosilka politične moči«. Na drugem mestu zopet govori Kardelj o odgovornosti izvršilnih in upravnih organov do »delegatskih skupščin in družbe sploh«.

Tako široko opredeljena odgovornost izvršnega sveta do skupščine, predsedstva in celotne družbene strukture vsekakor zahteva določeno opredelitev odnosov in odgovornosti. Vsekakor se lahko strinjamo s Kardeljem, da je polna odgovornost vseh izvršilnih oziroma upravnih organov delegatskim skupščinam povsem jasno določena v ustavnem sistemu. Pri tem Kardelj ugotavlja, da »konkretnější odnosi teh organov do delegatskih skupščin in do samoupravne demokratične strukture naše družbe sploh niso obdelani v ustavi«. Sicer pa se Kardelj ne omejuje samo na ugotovitev o neobdelanih odnosih, ampak ugotavlja, da so nastale v družbi take spremembe, ki zahtevajo spremembo tudi v teh odnosih. Menimo, da je bistvo Kardeljeve obravnave odnosa med izvršilnimi organi in delegatskimi skupščinami v tem, da tako delegatsko skupščino kot njen izvršilni organ poveže s celotno družbeno strukturo in v tem sklopu še posebej z družbenopolitično strukturo. Konceptcija, po kateri so delegatske skupščine in njihovi izvršilni organi izraz celotne družbene strukture, družbenopolitični dejavnik in še posebej vodilna idejna in politična vloga zveze komunistov, pa njen organski sestavni del, zahteva zaradi funkcioniranja in zlasti zaradi večje učinkovitosti sistema nadaljnjo izdelavo osnovnih razmerij v sistemu. Družbi pluralizma samoupravnih interesov ustreza »specifična struktura politične moči«, kot pravi Kardelj.

Zdi se nam, da je pri uveljavljanju pluralizma samoupravnih interesov bistveno dvoje: 1. do izraza morajo prihajati avtentični interesi delovnih ljudi in samoupravnih asociacij v vseh povezavah pri oblikovanju skupnih

in splošnih družbenih interesov; 2. ta proces ne more potekati spontano, brez udeležbe družbenopolitičnega dejavnika, znanosti in strokovnosti. Pri izvršilnih organih se nam zdi bistveno, da njihova dejavnost, iniciativa in odgovornost na temelju povezave z delegatsko skupščino ne morejo nadomestiti tvorne dejavnosti temeljnih samoupravnih asociacij (v vseh njihovih raznoterih povezavah) v delegatskem skupščinskem sistemu in da delegatske skupščine ne morejo reducirati le na končno formalno ali politično probiscitarno sprejemanje ali potrjevanje rešitev, pripravljenih in predloženih zunaj delegatskega skupščinskega sistema in delegatske skupščine.

Po sprejetju ustave 1974 se je pokazalo, da je potrebno – zlasti za pripravo sistemskih zakonov pa tudi nekaterih stališč v tekoči politiki – oblikovati telesa, družbene svete, ki naj s pripravljanjem predlogov pomagajo skupščinam in izvršnim svetom. Družbeni sveti so specifična telesa, ki ne služijo samo za družbenopolitično in strokovno konsultacijo, ampak tudi oblikujejo predloge o temeljnih vprašanih graditve sistema, določanju družbenega razvoja in ukrepih tekoče politike. Kardelj pripisuje družbenim svetom zelo velik pomen. Ocenjuje, da so se na ravni federacije, republik in pokrajin »izkazali kot zelo učinkovita oblika povezovanja delegatskih skupščin in izvršilnih organov oziroma organov uprave kot tudi vseh drugih ustvarjalnih dejavnikov družbene strukture«. Zanimiva in vse pozornosti je vredna Kardeljeva ugotovitev: »Sveti pri svojem delu zares *demokratsko koncentrirajo vpliv vseh odločilnih faktorjev* samoupravne družbene strukture.« (Podčrtal M. R.). In nadalje: »Pri njihovem delu sodelujejo delegati družbenopolitičnih organizacij, skupščin, državnih izvršilnih organov, republik in pokrajin, gospodarskih zbornic in podobnih organizacij in posameznih samoupravnih skupnosti ali družbenih organizacij, ko so na dnevnem redu vprašanja, ki so v njihovem neposrednem interesu, kakor tudi delegati znanosti in strokovnih služb. Tako se pri delu svetov soočajo tako posamezni kot splošni družbeni interesi, stališča posameznih delegacij in stališča drugih delegatov, teorija in praksa, znanost in politična praksa, in v tem soočanju iščejo skupne rešitve.«

Kardeljevo delo kajpada ne dopušča niti najmanjšega dvoma o tem, da družbeni sveti niso nikakršno nadomestilo delegatskih skupščin ali njim vzporedni organi. Ideja in praksa družbenih svetov izražata in potrjujeta, da vsega dela v pripravi pomembnih družbenih odločitev ni mogoče opraviti neposredno v delegatskih skupščinah, še zlasti pa ne v izvršilnih in upravnih organih, ravno tako pa tudi ne v družbenopolitičnih organizacijah oziroma v njihovih vodstvih. Če bi bila vsebinska teža priprave vseh pomembnih družbenih odločitev v izvršilnih in upravnih organih, bi se izredno okrepila nevarnost krepitve njihove politične moči na škodo uveljavljanja pluralizma samoupravnih interesov in na škodo uveljavljanja subjektivnega dejavnika, še posebej vodilne idejne in politične vloge ZK. Prav tako pa osnovne odločitve ne morejo biti v celoti pripravljene v

okviru družbenopolitičnih organizacij, ker bi bilo to v nasprotju z njihovo vlogo notranjega gibal celotnega sistema socialističnega samoupravljanja, katerega osnovni in dejanski nosilec so samoupravno organizirani delovni ljudje. Kratko rečeno, kreacija subjektivnega dejavnika ne more in ne sme nadomestiti kreacije delovnih ljudi, slednja pa ni mogoča brez udeležbe subjektivnega dejavnika. V tej medsebojni prepletenosti igrajo pomembno vlogo prav družbeni sveti.

Odnos družbenega sveta do skupščine Kardelj jasno opredeljuje z naslednjo mislijo: »Glede na to, da delegatske skupščine pomenijo koncentracijo vseh političnih sil naše socialistične družbe, bi bili takšni sveti pravzaprav demokratična oblika stalnega delovnega sodelovanja in konzultacije skupščine in vseh njenih izvršilnih organov s celotno družbeno strukturo.« Družbeni sveti torej niso nobena nova oblika posredništva med delegatsko skupščino in njenim izvršilnim organom in med celotno družbeno strukturo, pač pa naj bi prispevali k družbenopolitično in strokovno čim boljšim rešitvam.

Ni naš namen, da bi se na tem mestu spuščali v vrsto podrobnejših, pa vendar zelo pomembnih vprašanj o problematiki družbenih svetov, na katere opozarjata Kardelj in družbena praksa. Tu bi poudarili le našo temeljno misel, da je osnovno izhodišče za vrednotenje družbenih svetov, koliko prispevajo k temu, da delegatski skupščinski sistem z delegatskimi skupščinami resnično izraža in zagotavlja vpliv in odločilno vlogo delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri učinkovitem reševanju družbenih vprašanj kakor tudi v procesu nadaljnje preobrazbe državnih organov v dejanske instrumente združenega dela in v nadaljnjem uveljavljanju subjektivnih sil kot notranje zavestne gibalne sile ustvarjalnosti delovnih ljudi.

Kardeljevo misel o izvršnih svetih kot *izrazu koncentrirane politične moči v delegatskih skupščinah* kaže obravnavati tudi v povezavi z njegovim opozorilom na nevarnost birokratizacije, ki se kaže v tendenci po krepitvi moči državnega aparata. Nevarnost birokratiziranja je po Kardeljevih besedah »pri sedANJI strukturi naše družbe in strukturi sodobne družbe sploh stalno navzoč dejavnik in bo takšna ostala še dolgo. Kot vemo, je ta tendenca največja nevarnost za razvoj socialistične družbe, posebno pa družbe, ki gre po poti socialističnega samoupravljanja. To nevarnost moramo upoštevati zlasti zdaj, ko nastaja vtis, da v zadnjem času – predvsem zaradi nedograjenosti delegatskega in političnega sistema sploh – ponovno raste politična moč upravnega aparata«. Rast politične moči upravnega aparata torej pomeni koncentracijo politične moči na škodo uveljavljanja celotne družbene strukture. To bi bila kajpada najbolj splošna ugotovitev.

Pobliže pa se zastavlja vprašanje, ali krepitev politične moči državnega aparata ne gre predvsem v škodo samoupravnih družbenih struktur na eni strani in v škodo uveljavljanja družbenopolitičnega dejavnika kot organskega sestavnega dela samoupravne strukture na drugi strani. Menimo, da

se proces krepitve politične moči državnega aparata, proces njegove birokratizacije, nujno povezuje s tendencami po birokratizaciji v okviru družbenopolitičnega dejavnika. Ni naključje, da je Kardelj, ocenjujoč tendenco po krepitvi politične moči državnega aparata kot *največjo nevarnost* za razvoj socialistične družbe, hkrati menil, da »se nujno potrebne spremembe v našem političnem sistemu v veliki meri nanašajo na položaj, vlogo in način delovanja same zveze komunistov in vseh drugih subjektivnih socialističnih sil, s katerimi je le-ta neločljivo povezana v socialistični družbeni akciji. Še več, lahko celo rečemo, da je ravno ta problem v sedanjem trenutku verjetno *najvažnejši problem nadaljnje graditve političnega sistema* v Jugoslaviji« (podčrtal M. R.). V skladu s Kardeljevim obravnavanjem naraščanja politične moči državnega aparata se kažeta dve smeri za reševanje tega problema; in sicer gre za povezovanje državnega aparata s samoupravno strukturo, za njegovo delovanje na liniji uveljavljanja samoupravnih interesov in za pravičen odnos državnega aparata do družbenopolitičnega dejavnika, posebej še zveze komunistov. Kardelj ugotavlja, »da je državna uprava v dobršni meri še vedno zunaj vpliva samoupravnih družbenih struktur in vodilnih idejnih in političnih sil družbe. Zato se nujno vsiljuje potreba po intenzivni politiki odpiranja na relaciji država – samoupravljanje oziroma po postavitvi državne uprave v funkcijo samoupravnih interesov in delegatskega sistema ... izvršilni organi in organi uprave morajo biti demokratično odprti do celotne družbene strukture, da bi lahko bilo zagotovljeno njihovo stalno sodelovanje in konsultacija s to strukturo kot tudi nujna široka demokratična kontrola družbe oziroma samoupravljalcev nad delom teh organov«.

Razmerja državnih organov do samoupravne strukture in družbenopolitičnega dejavnika kajpada ne gre mehanično izenačevati. Pri tem imamo v mislih še posebej vodilno idejno in politično vlogo zveze komunistov. Nedvomno ima zveza komunistov posebno odgovornost za uresničevanje sistema socialističnega samoupravljanja. Menimo, da je prav zveza komunistov tisti ključni dejavnik, ki mora biti s svojo idejno-politično akcijo v celotni družbeni strukturi tako navzoča, da ves sistem, vsi nosilci sistema lahko izrazijo svoje potrebe in uveljavijo svoje interese v smeri socialističnega razvoja. Kardelj ugotavlja, da še niso vse oblike političnega sistema, zlasti pa položaj in način delovanja subjektivnih socialističnih sil usklajeni z delegatskim skupščinskim sistemom kot novo demokratično politično obliko družbenega samoupravljanja.

Neskladje med delegatskim skupščinskim sistemom ter organizacijo in delovanjem družbenopolitičnega faktorja ima za posledico dva negativna pojava: teorijo spontanosti v samoupravni sferi in prakso dirigiranja družbenopolitičnega dejavnika. Teorija spontanosti se po Kardelju izraža v pojmovanju, »da je spontana aktivnost samoupravnih skupnosti oziroma aktivnost brez ustrezne demokratične integracije s celotno strukturo socialistične družbene zavesti največje jamstvo za demokratizem delegatskega sistema«. Kot reakcija na tako pojmovanje nastaja po Kardelju

druga težnja, »da morajo zveza komunistov in druge družbenopolitične organizacije neposredno, se pravi z ustreznimi sredstvi politične avtoritete, ukazovati delu odgovornih organov družbenega samoupravljanja in državne oblasti, predvsem pa izvršnih organov.«

Teorija spontanosti in praksa ukazovanja pomenita, da sistem ne funkcionira tako, kot je zamišljen. Opisana pojava pomenita pravzaprav zunajsistemske delovanje. Odstopanja od sistema pomenijo svojevrstno dvojnost med politično deklariranim in ustavno postavljenim sistemom na eni strani ter med dejanskim ravnanjem na drugi strani. Od obsega odstopanj od zamišljenega sistema in od časa uveljavljanja takih odstopanj je odvisno, kakšne bodo posledice v praksi. Več kot aktualno je Kardeljevo opozorilo: če bi se sprijaznili s prakso, da deluje družbenopolitični dejavnik s sredstvi politične avtoritete, z ukazovanjem pristojnim organom, »bi bila idejna in politična akcija zveze komunistov ne samo vse manj učinkovita, ampak bi to pripeljalo zvezo komunistov do navzkrižja z demokratičnimi pravicami samoupravljalcev in njihovih delegacij. Takšno stanje pa bi tudi sicer pripeljalo do vrste tehnobirokratskih deformacij, vključno s ponovno postavitvijo personalne unije izvršnih organov zveze komunistov in izvršnih organov državne oblasti. Takšno unijo pa smo že zdavnaj opustili, ker je v preteklosti postala glavni vir birokratizacije ne samo državnega sistema, ampak tudi komunistične partije«.

Iz Kardeljevih besed sledi, da lahko koncentracija moči pri državnih organih povzroči resne družbene deformacije.

Kardelj poudarja, »da je podrobnejša določitev položaja, vloge in družbene odgovornosti vseh organiziranih dejavnikov socialistične zveze z zvezo komunistov na čelu *ena izmed najpomembnejših nalog* pri nadaljnji graditvi političnega sistema socialističnega samoupravljanja« (podčrtal M. R.). Pri tem se Kardelj posebej zavzema za sodelovanje zveze komunistov znotraj sistema in s polno družbeno odgovornostjo ter za dejansko in ne samo formalno sprejemanje sklepov. »Alternativa demokratično odgovornemu družbenemu položaju Zveze komunistov Jugoslavije je samo ena, ... da zveza komunistov postane nekakšna zunajsistemska ali takšna družbena organizacija, ki bo zunaj sistema in brez formalne družbene odgovornosti, toda kot dejanska vodilna družbena sila zunaj demokratičnega sodelovanja z delovnimi množicami, samoupravljalci, družbenopolitičnimi organizacijami in socialističnimi silami sploh – z internimi direktivami in resolucijami – dirigirala delo samoupravnih in državnih organov. Takšni vlogi se je zveza komunistov upravičeno že zdavnaj odrekla, kar je bil tudi eden od glavnih vzrokov spora s Stalinom. Kajti takšen položaj bi odtrgal zvezo komunistov od neposredne povezanosti z množicami in jo preoblikoval v podaljšano roko državnolastninske tehnobirokracije.«

Kardelj poudarja, da je potrebno sprejeti vse potrebne ukrepe, »da bodo institucije in organizacije političnega sistema lahko svobodno, demokratično in družbeno odgovorno, se pravi v okviru svojih pristojnosti in pravic, zares tudi delovale v praksi. Ker to sedaj ni vedno tako, je tudi

problem odgovornosti posameznih organov, institucij in funkcionarjev v političnem sistemu dokaj zamegljen».

Menimo, da se to nanaša tudi na izvršne organe. Med vzroki za sprejemanje odločitev zunaj organov, ki jih potem organi samo formalno sprejemajo in zaradi česar pride do razlike med dejansko in formalno odgovornostjo, navaja Kardelj »ozke skupine, ki se vsiljujejo kot center moči« in »ker v praksi ni vedno ustrezno rešeno vprašanje položaja in odgovornosti družbenopolitičnih organizacij«.

Kardelj razlikuje med »močno politično iniciativo«, ki jo morajo imeti izvršni sveti, in politično močjo, ki se pri njih ne sme koncentrirati. Kardelj pravi, da »izvršni sveti razpolagajo in morajo razpolagati z močno politično iniciativo, toda s polno odgovornostjo ne samo delegatski skupščini v institucionalnem smislu te besede, ampak do vseh socialističnih ustvarjalnih sil socialistične družbe, ki se koncentrirajo v skupščini in okoli nje«. Menimo, da »močna politična iniciativa« za razliko od velike politične moči pomeni, da morajo biti izvršilni organi odprti in pod vplivom celotne družbene strukture, tako da pride pri njihovem delu tako kar zadeva politično iniciativo, kot kar zadeva izvrševanje v skupščini sprejete politike, do izraza vsa družbena struktura. Če bi se izvršilni organi povezovali samo z družbenopolitičnim dejavnikom ali z njegovimi vrhovi namesto s celotno družbeno strukturo, s celotnim samoupravnim delegatskim sistemom, z vsemi nosilci pluralizma samoupravnih interesov, potem bi izvršilni organi namesto s politično iniciativo razpolagali s politično močjo oziroma bi ne bili izraz v delegatskih skupščinah koncentrirane politične moči, ampak politične moči, koncentrirane v vodilnih strukturah družbenopolitičnega dejavnika. Specifična struktura politične moči, ki je, kot meni Kardelj, značilna za politični sistem demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov, pomeni po našem mnenju prav to, da se družbenopolitični dejavnik uveljavlja znotraj samoupravnega sistema, tako da prihajajo do izraza avtentični interesi delovnih ljudi in se uveljavljajo ob njihovem tvornem sodelovanju, ne pa da jih namesto njih uveljavljajo družbenopolitični in državni organi ali pa jih predlagajo delegatskemu skupščinskemu sistemu in delegatskim skupščinam samo v formalni sprejem.

Odnos skupščin in izvršnih svetov do specifične strukture politične moči povezuje Kardelj tudi z vprašanjem zamenjave izvršnih svetov. Po Kardelju se izvršni sveti »ne morejo zamenjavati tako, kakor se zamenjujejo vlade v parlamentarnem sistemu, se pravi na podlagi konkurence vladajoče stranke in opozicije. Izvršni sveti nimajo celovite organizirane opozicije, imajo pa številne posamezne ,opozicije', ko gre za konkretna vprašanja, ki jih morajo urejati«. Kardelj pravi, da se pri konkretnih vprašanjih oblikujejo alternative k stališčem izvršnih svetov. V takih primerih je treba po našem mnenju razlikovati, ali so nosilci alternativnega stališča delegati, ki zastopajo interese posameznih organizacij združenega dela in njihovih asociacij oziroma posameznih občin ali regije, ali

pa je nosilec alternative celotna skupščina družbenopolitične skupnosti oziroma njen pristojni zbor.

Glede na federalno ureditev in vse specifičnosti s tem v zvezi je treba tudi drugače obravnavati položaj v zborih skupščine SFRJ oziroma v zboru republik in pokrajin, kjer nastopa kot subjekt republika ali pokrajina. Kazalo bi tudi razlikovati alternative o resnično bistvenih vprašanjih sistema, družbenega razvoja ali tekoče politike od drugih alternativ. Po Kardelju se razmerje med nosilci alternativ o konkretnih vprašanjih in izvršnim svetom »ne ureja v njihovem neposrednem konfliktu, ampak praviloma znotraj delegatskega oziroma skupščinskega sistema kakor tudi s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem, samo izjemoma – se pravi, ko gre za zelo pomembna razhajanja oziroma ko ni mogoče doseči sporazuma med delegatsko skupščino in izvršnim svetom – pa lahko pride do situacije, ko bodisi izvršni svet sam odstopi, bodisi da mu skupščina izrazi nezaupanje, kar ima prav tako za posledico odstop izvršnega sveta.«

Sicer pa je izid razprave in odločanja v skupščini ob alternativnih stališčih do posameznih vprašanj le en vidik položaja in odgovornosti izvršnega sveta do skupščine v njeni povezanosti s celotno družbeno strukturo. Drugi vidik je odgovornost družbenopolitičnega dejavnika za delo izvršnega sveta z vsemi posledicami, ki iz tega sledijo. Menimo, da gre pri tem v bistvu za spremljanje in oceno, ali izvršni svet deluje v skladu s splošno sprejeto družbenopolitično usmeritvijo (idejno-politični vidik) in ali kompetentno opravlja zaupane mu naloge (vidik sposobnosti). Politična naravnost in delovna usposobljenost sta po našem mnenju dva elementa, ki se ju pri obravnavi problematike izvršilnih organov ne sme prezreti.

Tudi za izvršne svete bo po našem mnenju veljala Kardeljeva ugotovitev: »Odločilnega pomena za stabilnost našega sistema je tudi to, v čigavih rokah so njegovi ključni položaji. Tu mislim tako na kvaliteto in rezultate dela ljudi na teh položajih kakor tudi na njihovo politično vlogo. Pri nas se ne tako redko dogaja, da te ključne položaje upravljajo ljudje, ki za to niso sposobni ali so celo nasprotniki socialističnega in samoupravnega sistema... Tako se posamezni takšni ključni položaji sistema lahko spreminjajo iz orodja stabilizacije sistema v orodje njegove slabitve.« Med vzroki za tako stanje navaja Kardelj na istem mestu subjektivistično prakso izbiranja kadrov in pomanjkljivi ali šibki vpliv delegatskega sistema. Jasno je, da je družbenopolitični dejavnik še posebej odgovoren zlasti za kadrovsko politiko. Kardelj pravi, če imajo družbenopolitične organizacije »s svojo politično težo in s svojo navzočnostjo v delegatskih skupščinah odločilen vpliv na sestavo izvršnih svetov in na njihovo politično prakso, potem očitno ne morejo biti brez družbene odgovornosti za delo teh organov«. Kardelj v tej zvezi govori tudi o politični in strokovni pomoči izvršnim organom v okviru družbenih svetov. O odnosu med političnim in strokovnim elementom pri delu izvršnih organov naj rečemo

le to, da sta oba elementa bistvena in da je vpliv strokovnosti na delo političnih izvršilnih organov izredno pomembno in še precej neraziskano vprašanje.

Iz Kardeljeve obravnave položaja državnih izvršilnih organov izhaja osnovna misel, da morajo ti delovati v funkciji uveljavljanja pluralizma samoupravnih interesov v specifični strukturi, ko je politična moč dekoncentrirana na celotno družbeno strukturo. Za Kardeljev koncept je bistveno, da nobeden od posameznih sestavnih delov sistema, samoupravni, družbenopolitični ali državni, ne more sam uveljavljati funkcij sistema. Sistem, temelječ na potrebah in interesih delovnih ljudi, lahko funkcionira, le če vsak element sistema deluje v povezavi z drugimi elementi pri uresničevanju avtentičnih, današnjih in dolgoročnih, zgodovinskih interesov delavskega razreda in delovnih ljudi. Premajhna povezava med posameznimi elementi sistema ali celo njihovo zapiranje vase povzroča na samoupravnem področju uveljavljanje parcialnih, kratkoročnih interesov in težnje k »spontani« dejavnosti, pri družbenopolitičnem faktorju težnje k monopolu in diriganju državnim in drugim organom, pri državnih izvršilnih organih pa težnje k birokratizaciji in odtujevanju državnopolitične sfere od samoupravnih asociacij z vsemi posledicami za učinkovito reševanje družbenih potreb na podlagi dejavne udeležbe samoupravno organiziranih delovnih ljudi.

II. Izvršilni organi v praksi¹

V praksi je za odnos med delegatsko skupščino in njenim izvršnim svetom bistvena značilnost, da je izvršni svet skorajda izključni predlagatelj odločitev, ki naj jih sprejme skupščina. Očitna je dominantna vloga izvršilnih organov. Zastavlja se vprašanje, kje so vzroki za tako stanje. Pri poskusu odgovora na to vprašanje velja najprej upoštevati, da je bilo treba po sprejetju federalne in republiške (pokrajinske) ustave 1974. leta sprejeti vrsto zakonov (tako imenovanih sistemskih zakonov) za izpeljavo novega (pogojno uporabljen izraz) ustavnega sistema oziroma uskladiti vso obstoječo zakonodajo z novo ustavo. Jasno je, da je pred skupščino kot predlagatelj nove oziroma usklajene zakonodaje nastopal izvršni svet. Na zvezni in republiški ravni se je pri tem pokazalo, da izvršni svet sam ne more pripraviti teh zakonov, in je bilo to delo dejansko v osnovi opravljeno v okviru družbenih svetov, ki so bili na novo ustanovljeni. Proces sprejetja oziroma uskladitve zakonodaje z ustavo je sedaj praktično končan. Sprejeti so bili: zakon o združenem delu, zvezni in republiški zakon o planiranju, zakonodaja o svobodni menjavi dela na področju družbenih dejavnosti, zakon o cenah itd. Kako zapletene so te naloge, kaže dejstvo, da še ni bil sprejet zakon o razširjeni reprodukciji (če ga na kratko tako imenujemo) in da v republiki še ni zakonodajno urejeno

¹ Pred tem poglavjem je v študiji obdelan ustavni koncept izvršilnih organov.

financiranje v samoupravnih interesnih skupnostih posebnega družbenega pomena na področju materialnih dejavnosti (elektrogospodarstvo, promet in druge). Če je usklajevanje zakonodaje eno področje, ki je vplivalo na vlogo izvršnega sveta v federaciji in republiki, ni prezreti, da na ravni občine ta problematika ne nastopa na isti način. Pa vendar smo tudi v občinah soočeni z istim fenomenom dominantne vloge izvršilnih organov.

Globlji vzrok za dominantno vlogo izvršilnih organov je po našem mnenju v tem, da še ni prišlo do vsebinsko konstituiranega celovitega sistema samoupravnih družbenoekonomskih odnosov. S tem mislimo, da se ni konstituiral ustavno in zakonsko opredeljen sistem združevanja dela in sredstev, posebej še sistem planiranja in svobodne menjave dela na področju družbenih dejavnosti in na področju samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje po »načelih svobodne menjave dela«. Procesi na teh področjih so šele na začetku. Zato so v praksi še močni pojavi odločanja o sredstvih za razširjeno reprodukcijo v »odtujenih centrih« moči. Samo kot primer naj navedemo, da banke še niso preoblikovane kot instrument združenega dela in da ima država na ravni federacije izredno močno vlogo pri določanju pogojev gospodarjenja (kreditna in monetarna politika, cene, zunanja trgovina vključno z deviznim področjem itd.). Na področju svobodne menjave dela v družbenih dejavnostih se srečujemo z močnimi elementi paradržavnega, v bistvu še vedno proračunskega sistema. Na področju samoupravnih interesnih skupnosti materialnih dejavnosti posebnega družbenega pomena pa se srečujemo s sistemom državnega zbiranja sredstev za razširjeno reprodukcijo (na podlagi zakonskih predpisov).

Če smo drugo področje vzrokov za dominantno vlogo izvršilnih organov označili kot »vsebinsko nekonstituiran celovit sistem samoupravnih družbenoekonomskih odnosov«, bi kot nadaljnje področje vzrokov ali pa kot drug vidik iste problematike navedli nestabilno gospodarsko situacijo. Nestabilna gospodarska gibanja so izzvala potrebo po močni intervenciji z državnimi ukrepi z vsemi posledicami, ki iz tega izhajajo za vlogo samoupravnih subjektov. Za posebno razpravo ostaja kajpada vprašanje, kolikšen je delež prav državnih organov pri tem, da je prišlo do izrazito nestabilnih gibanj v gospodarskih tokovih. Nikakor ne mislimo, da je mogoče vso »krivdo« za nestabilna gibanja naprtiti izvršilnim organom, ker gre tu za ravnanje vseh dejavnikov v celotni družbeni strukturi, zopet pa ni mogoče enačiti vloge vseh dejavnikov v družbi, zlasti še, če upoštevamo, da so izvršni sveti po ustavi odgovorni za stanje. Nakazana problematika vsekakor presega okvire možnosti naše razprave. Navedli smo jo zgolj kot opozorilo na družbeno sfero, ki nedvomno vpliva na položaj in vlogo izvršilnih organov v delegatskem skupščinskem sistemu. Poudarili bi le, da nestabilna gibanja, »izredne razmere«, nikakor ne morejo opravičevati odstopanj od zamisli sistema. Delegatski skupščinski sistem ni zamišljen le za »redne«, »normalne« razmere, ampak za reševanje družbenih vprašanj v vseh situacijah. Menimo, da so največje možnosti delegatskega

skupščinskega sistema, ki temelji na množici samoupravnih asociacij, prav v tem, da vsi družbeni subjekti, vsi delovni ljudje družbene probleme ne samo občutijo kot svoje probleme, ampak se sami tudi angažirajo pri njihovem razreševanju. S tem se izognemo konfliktu med državo in samoupravo, ko bi država sama sprejemala ukrepe, samouprava pa bi pasivno stala ob strani. Vse navedene izraze uporabljamo kajpada pogojno in z namenom, da bi bili kar najbolj jasni.

Nadaljnji sklop vzrokov za dominantno vlogo izvršilnih organov bi kazalo iskati v smiselnosti in praksi poslovnih organov v organizacijah združenega dela, da probleme urejajo v neposrednem kontaktu z odgovornimi ljudmi v izvršnih in upravnih organih, samoupravnih interesnih skupnostih ipd. Kajpada se ta sfera vzrokov povezuje s prej navedenimi. Po drugi strani pa tudi funkcionarjem v državnih organih in v povezavi s funkcionarji v družbenopolitičnih organizacijah nemalokrat ustreza, da urejajo zadeve v neposrednem stiku s poslovnimi organi. Kajpada ne mislimo in ne moremo trditi, da je to splošen pojav. Na podlagi ocen v forumih družbenopolitičnih organizacij in v tisku pa lahko rečemo, da tega pojava ne smemo podcenjevati, pač pa bi ga bilo treba posebej raziskati.

Nadaljnjo skupino vzrokov za dominantno vlogo izvršilnih organov bi kazalo iskati na področju problematike, ki bi jo lahko poimenovali z opredelitvijo »neizdelan odnos družbenopolitičnega faktorja«. Ta problematika je pravzaprav osrednja v Kardeljevem delu Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja in smo jo prikazali v prejšnjem poglavju. V bistvu gre za problematiko vključitve družbenopolitičnega faktorja, posebej še zveze komunistov, kot organskega sestavnega dela v celotno družbeno strukturo in za preseganje elementov diriganja, odtujenosti in delovanja zunaj sistema oziroma nad njim.

Med vzroki za dominantno vlogo izvršilnih organov bi kazalo upoštevati tudi okolnost, da po našem mnenju še nismo našli pravega odgovora za naslednji problem: temeljne odločitve sprejemati na temeljnih ravneh, vso izvedbo pa v okviru sprejetih temeljnih usmeritev. Pri tem velja opozoriti na Kardeljevo misel o dovolj trdnih in dovolj elastičnih stališčih delegacij. Delegati morajo imeti, kot pravi, *»relativno široka pooblastila vedno, kadar ne posega to v osnovni interes njihove ožje samoupravne skupnosti, za katerega je izoblikovano trdno stališče in bi njegova sprememba zahtevala ponovno obravnavo v delegaciji temeljne samoupravne skupnosti«* (podčrtal M. R.). Dalje velja opozoriti na Kardeljevo misel v istem delu, da *»nikogar ni mogoče prisiliti v imenu njegovih lastnih demokratičnih pravic, da se angažira pri reševanju splošnih družbenih problemov, ki jih ne občuti kot svoj neposredni interes«* (podčrtal M. R.).

Z zgoraj navedenimi vzročnimi sklopi kajpada ne mislimo, da so to edina problemska področja. Vsako od njih pa bi zahtevalo še posebno analizo.

V nadaljevanju bi nakazali še nekatere vidike. Za stanje znotraj izvršnih organov se nam zdi značilno neprevzemanje dejanske odgovorno-

sti vseh članov za delo izvršnega organa kot celote. Opravka imamo s pojavom, da pravzaprav prevzema odgovornost predsednik ali podpredsednik organa in »resorni« član, ki je nosilec predloga. Pojav ima lahko različne oblike, npr. da dejansko odloča znotraj izvršnega organa tako imenovana koordinacija ali delovni sestanek samo profesionalnih članov izvršnega sveta v občini in podobno. Opaženi pojav ima kajpada na ravni vsake družbenopolitične skupnosti svoje specifičnosti.

Na tako prakso vplivata po našem mnenju predvsem dva momenta: množica poslov, ki jih je treba opraviti in ko enostavno ni časa poglobiti se vsakemu članu izvršnega organa v vse zadeve in praksa, da se o določenih vprašanjih dogovarja v raznih koordinacijah in političnih aktivih, ki se jih udeležuje predsednik izvršnega organa, ki nato dogovor spelje v povezavi z resornim članom ob udeležbi ožjega kroga. Vzroke je iskati tudi v neizpeljani praktični delitvi dela med upravnimi organi in izvršnim svetom kot celoto. V mnogih zadevah odloča izvršni svet, čeprav bi dejansko odgovornost mogel in moral prevzeti upravni organ.

V sklopu te problematike se odpira tudi vprašanje, ali ne bi kazalo uveljaviti prakso, da bi po strokovni plati odgovarjal za odločitve upravni organ, po politični plati pa izvršni svet, ki bi predlog sprejel. Očitno so namreč odločitve, ki bi jih sicer lahko sprejel upravni organ, vendar ne bi mogel zanje prevzeti ustrezne družbenopolitične odgovornosti glede na posledice odločitve. Ni mogoče spregledati, da življenje zahteva množico odločitev v okviru izvršnega sveta in je praktično nemogoče, da bi vsak član izvršnega sveta dejansko prevzel polno odgovornost za vsako odločitev, razen splošne politične odgovornosti.

Z navedbo nekaterih vidikov želimo opozoriti le na *kompleksnost problematike, ki daleč presega samo subjektivno razpoloženje članov izvršilnih organov ali pa takšno ali drugačno obliko organizacije izvršilnih organov*. S to problematiko se povezuje tudi ugotovitev, da je v upravnih organih še precej neizpeljana funkcija spremljanja stanja na področju upravnega organa, posebej še z vidika uresničevanja sistema in delovanja v okviru ustavnosti in zakonitosti. Upravni organi so dostikrat tako preobremenjeni z reševanjem tekočih zadev in pa pripravo raznih normativnih aktov, da enostavno ne uspejo opravljati vseh svojih ustavno določenih nalog, ki jim jih nalaga ustava.

O dominantni vlogi izvršilnih organov govorimo pravzaprav lahko samo pogojno. Izvršilni organi namreč ne »visijo v zraku« in se morajo v vsakem primeru opirati na neko družbeno strukturo. V tem sklopu se nam zdi posebno pomembno proučiti relacijo izvršnih organov do vodstev družbenopolitičnih organizacij, posebej še zveze komunistov. Ponuja se nam predpostavka, da imajo izvršilni organi lahko svojo dominantno vlogo samo v povezavi z vodilno strukturo družbenopolitičnega faktorja na ravni družbenopolitične skupnosti.

Ne da bi se spuščali v problematiko »političnih aktivov« in raznih koordinacij, se nam vendar zdi, da rešitev problema, da bi izvršilni organi

tako kot vsi drugi organi in organizacije opravljali samo tisto funkcijo, ki jim po sistemu gre, ni v tem, da bi se enostavno prenehalo s prakso raznih koordinacij. Nasprotno, mislimo, da je koordinacija med raznimi in še posebej ključnimi organi nujno potrebna in da prav obstoj raznih aktivov in koordinacij dokazuje, da tega problema v naši družbi še nismo zadovoljivo rešili. Očitno obstoječe oblike v političnem sistemu ne zagotavljajo ustrezne koordinacije. Vsega očitno ni mogoče rešiti samo v institucionaliziranih oblikah in so potrebna še druga dogovarjanja in konsultacije. Pri tem je kajpada bistveno, da vse to ne gre na račun in na škodo uresničevanja osnovne usmeritve sistema, namreč, da so samoupravni subjekti osnovni nosilci in tvorno vključeni v celoten proces dogovarjanja, sporazumevanja in družbenega odločanja. Le tako je namreč mogoče zagotoviti tako učinkovitost pri reševanju družbenih vprašanj, kot samoupravno socialistično podlago in smer družbenega razvoja.

Problem dominantne vloge izvršnih organov spada seveda v kompleks »nevarnosti birokratizacije« oziroma »tendenc po krepitvi moči državnega aparata«. Na to nevarnost je družba reagirala z uvedbo družbenopolitičnih zborov v ustavni sistem leta 1974, po sprejetju ustave pa z uvedbo in nadaljnjim širjenjem družbenih svetov, z novo organizacijo izvršnih svetov in upravnih organov ter s prizadevanji za nov, sekcijski način delovanja SZDL, če naštejemo nekaj posameznih družbenih ukrepov. Sicer pa sodi v to smer celotno veliko družbeno prizadevanje za uskladitev oblik in metod dela družbenopolitičnega faktorja in posebej še zveze komunistov s potrebami na sedanji stopnji razvoja sistema socialističnega samoupravljanja. Pri slednjem ima osrednje mesto znamenito Kardeljevo delo Smeri razvoja sistema socialističnega samoupravljanja. V sklop družbenih prizadevanj za nadaljnji razvoj socialističnega samoupravnega sistema sodi tudi tako imenovana Titova pobuda za dosledno uresničevanje kolektivnega dela, odločanja in odgovornosti.

Na kratko želimo označiti samo nekatere značilnosti v zvezi s pravkar navedenimi družbenimi ukrepi in pobudami. Pri družbenopolitičnem zboru so se od vsega začetka pokazali naslednji problemi. V samih zbori niso bili udeleženi najodgovornejši člani vodstev družbenopolitičnih organizacij. Družbenopolitični zbori so bili brez zadostne povezave s svojo delegatsko bazo, to je s forumi družbenopolitičnih organizacij in z vsemi organizacijami, ki sestavljajo socialistično zvezo kot fronto, in s člani kot posamezniki. Dalje so družbenopolitični zbori zelo težko oblikovali svojo lastno identiteto v skupščini družbenopolitične skupnosti (tendence po splošnem zboru, ki soodloča o vsem).

Pri izvršnih in upravnih organih je po našem mnenju opaziti, da so »močni« na vrhu, odprto pa ostaja vprašanje njihove celotne organske, kontinuirane povezanosti z družbo. V mislih imamo tako povezanost, da bo omogočeno spremljanje stanja in tekoče reagiranje v okviru njihove pristojnosti, odprtost vseh samoupravnih, družbenopolitičnih in strokovnih dejavnikov v pripravi ocen in odločitev izvršnih organov in njihovih

predlogov in pa da vse to ne bo šlo na škodo uveljavljanja delegatskega skupščinskega sistema. Pri izvršnih in upravnih organih se skratka zastavlja dilema, biti »povsod prisoten«, odprt za vse samoupravne, družbenopolitične faktorje in faktorje strokovnosti, hkrati pa s tem svojim delom ne nadomestiti delegatskega skupščinskega sistema, osnovne zainteresiranosti, iniciativnosti, udeležbe in odgovornosti samoupravnih asociacij.

Pri družbenih svetih v federaciji in republiki, ki so nedvomno institucija s pozitivnimi izkušnjami, ostaja odprto vprašanje njihove večje povezanosti z delegatsko bazo, tako z neposrednimi udeleženci, ki pošiljajo delegate v svete, kot še posebej s skupščinami družbenopolitičnih skupnosti in s celotno družbeno strukturo. Družbeni sveti v federaciji imajo nedvomno svojo specifično problematiko, ker usklajujejo stališča faktorjev v federaciji in v republikah. Zdi se nam, da bi kazalo pri družbenih svetih nasploh proučiti problematiko, ki je po našem v naslednjem. Družbeni svet ni samo mesto koordiniranja stališč o sistemskih, razvojnih in drugih vprašanjih, ampak je po našem mnenju primarno vprašanje kreacije stališč, o katerih poteka potem usklajevanje. Zdi se nam, da se problemi pojavljajo zlasti na tem sektorju. Kolikor namreč nismo dovolj močni pri kreaciji stališč, toliko manj je potem pomembno vprašanje koordiniranja. Družbeni svet vsekakor ni mesto, kjer bi se samo izjavljali o vprašanjih, ki jih pripravi posamezni udeleženec, ampak je treba zagotoviti kreativnost vseh udeležencev. S tem ne mislimo reči, da je izključen kreativni nosilec osnovnega stališča. Vedno mora nekdo ali skupina subjektov pripraviti osnovno gradivo, kar pa ne more nadomestiti ustvarjalnosti drugih, ki o gradivu razpravljajo. Vprašanje kreativnosti udeležencev kajpada ni samo vprašanje njihove družbenopolitične in strokovne usposobljenosti, čeprav tudi tega ne gre prezreti.

Do zastoja ali počasnega oblikovanja aktualnih rešitev prihaja lahko tudi zaradi različnih interesov v posameznih segmentih družbe, kar potem ovira oblikovanje skupne rešitve. V mislih imamo npr. dolgotrajno pripravljanje sistemskih rešitev o razširjeni reprodukciji in sistema financiranja manj razvitih republik in pokrajin. Nekateri pojavi iz dela družbenih svetov v občinah pa kažejo, da jih prepuščajo samim sebi. Poskusi so tudi, da bi ti nosili odgovornost namesto drugih, zlasti izvršilnih organov.

Posebno vprašanje je udeležba stroke in znanosti v družbenih svetih. Zdi se nam, da tu še nismo izoblikovali ustreznih rešitev. Zelo se nagibamo k mnenju, da zgolj udeležba posameznika z nekega znanstvenega področja ali znanstvene institucije ne more zagotoviti udeležbe znanosti (analogno stroke), če ni poprej ustrezno področje ali institucija itd. konkretno angažirano za proučevanje posameznega vprašanja.

V tem sklopu se odpira širše vprašanje, kako pripravljati temeljne sistemske in razvojne odločitve. Zdi se nam, da bi bilo treba opredeliti razmerje med ključno idejo za rešitev določenega vprašanja in njeno strokovno izvedbo. Gre za medsebojno povezana elementa. Če ne vodimo dovolj računa o enem in drugem, rezultati ne morejo biti ustrezni. V zvezi

z družbenimi sveti bi kazalo še posebej proučiti, kako deluje delegatska baza vsakega udeleženca v delu družbenega sveta. Če je, npr. eden od udeležencev socialistična zveza, potem je jasno, da je potrebno v socialistični zvezi predhodno opraviti določeno razpravo. Ker je pa socialistična zveza frontna organizacija, v kateri se zopet pojavlja sklop družbenopolitičnih organizacij, družbenih organizacij in društev in pa občanov, je potrebno najti tako obliko dela, da se ne bodo isti ljudje srečevali v raznih telesih, zlasti pa je treba zagotoviti resnično kreativno razpravo, ki naj odpre predloge za rešitve ali alternativne rešitve. Zdi se nam, da je ena od velikih slabosti prakse prav to, da se na podlagi istih gradiv dostikrat srečujejo več ali manj isti ljudje, rezultat razprav pa zelo malo vpliva na spremembe v praksi.

V zvezi z znano Titovo pobudo bi na tem mestu poudarili le to, da jo mi razumemo predvsem kot spodbudo za uveljavljanje že sprejetega sistema, ki ima v svoje osnove vgrajeno kolektivno delo v vseh samoupravnih asociacijah, v družbenopolitičnih organizacijah in v vseh družbenih in državnih organih. Še več, ves sistem socialističnega samoupravljanja temelji na tem, da se uveljavi družba kot celota nad državo, da se družba samoupravno preoblikuje, država pa admira; da se uveljavi delavski razred ne samo organiziran kot država, ki admira, ampak kot razred, ki osvobaja sebe in s tem admira kot razred; da se uveljavi človek kot družbeno bitje namesto človeka kot sebičnega posameznika. Organizacijske spremembe morajo biti samo v funkciji uveljavljanja človeka kot nosilca celotnega samoupravnega socialističnega sistema. Zato razumemo Titovo pobudo predvsem kot zahtevo po nadaljnji demokratizaciji odnosov v že obstoječih oblikah sistema. Kriterije za presojo družbene učinkovitosti predvidenih ustavnih sprememb bo po našem mnenju iskati v ugotavljanju, koliko so spremembe, ko bodo enkrat sprejete in tudi v praksi uresničevane, prispevale k večji uveljavitvi vloge delovnega človeka pri urejanju družbenih zadev, koliko se je povečal njegov vpliv na upravljanje na vseh družbenih ravneh in v celoti.

ANDREJ KIRN

Nova revija in samo stare Ruplove metode

(Odgovor Dimitriju Ruplu na njegov prispevek »Nova revija, nove pa tudi stare metode«, Teorija in praksa št. 1, 1981)

V odgovoru bom sledil sistematiki Rupla in se podil za njim čez drn in strn. Z mnogimi vložki je skušal diskusijo o konceptu revije speljati na stranski tir. Vsiljuje mi jezik in stil kritike, ki mi ne ležita, in trudil se bom, da se v te njegove pasti ne bom ujel. Rupel me v svojem odgovoru smeši in žali, skuša me strokovno razvrednotiti, narediti za ideološkega intriganta, za materialnega egoista in lažnivca, izogiba pa se vsebinskim odgovorom. Je to dostojno spričevalo za Rupla kot pisca in kulturnega delavca? Je to prispevek h kulturni kritiki in dialogu, k samoupravnim strpnosti, samoupravnim demokracijam in k načinu idejne diferenciacije, ki jo je najavil koncept nove revije? Za svoje pisanje trdi Rupel, da je objektivno in informativno, moje pa subjektivno in dezinformativno. Njegove ocene so kvalifikacije, moje pa, ki ne vključujejo nobenih tovrstnih žalitev, pa so diskvalifikacije. Prepuščam bralcu, da odmeri težo objektivnosti obeh udeležencev polemike. Vsak se na svoj način razkriva s stilom kritike, ki ga je izbral. Star slovenski pregovor pravi, da ga ne boš s pogačo pital, ako kamne vate meče. Ne bom v celoti sledil tej ljudski modrosti. S pogačo ga sicer ne bom pital, toda tudi kamnov v njega ne bom metal.

Iz odgovora izhaja, da se Rupel sam uvršča med tiste, ki naj bi bili žrtve političnih in ideoloških diskvalifikacij. Sodim, da se je Ruplu tu in tam povedalo tisto, kar mu v resnici gre, sam pa se skuša prikazati kot preganjan kulturni in znanstveni delavec. K sreči pa mnogi tej njegovi pozi ne nasedajo. Moja sodba, da imajo on in njemu podobni manj težav pri objavljanju svojih del kot tisti, ki tovrstnih »diskvalifikacij« niso bili deležni, označi Rupel za resnično in celo pogumno. Mislim, da sem trdil nekaj resničnega, toda ne domišljam si, da bi s tem trdil kaj pogumnega. Bojim se, da ima Rupel skromne norme za pogum.

Iz moje »resnične in pogumne« izjave po Ruplovi logiki sledi naslednje:

a) dokaz, da naš založniški in uredniški sistem vendarle ni tako korumpiran,

b) da gre v tem primeru za »ideološko in politično neomadeževane« pisce, ki malo ali pa slabo pišejo,

c) dobri pisci so tisti, ki so ideološko-politično diskvalificirani.

Lahko ste veseli založniki in uredniki. Rupel vam daje velikodušno priznanje, da le niste tako korumpirani, s tem pa v nekem smislu nehotе daje priznanje širini naše kulturne politike. Vsi drugi, ki niste bili ideološko in politično »diskvalificirani«, a ste imeli težave pri objavljanju svojih del, pa vedite, da spadate v skupino »ideološko in politično neomadeževanih« in vas zadeva dvojna obsodba: malo pišete, če pa že veliko pišete, tedaj slabo pišete. V nobenem primeru se ne morete izmuzniti Ruplovi železni logiki. Ta logika razkriva Ruplovo elitistično domišljavost, ekskluzivnost in brezobzirno diskvalifikacijo mnogih pišočih ljudi.

Drži, da sem član uredniškega sveta *Teorije in prakse*. Res je tudi, da sem član – sicer ne ravno številnih, kot misli Rupel – nekaterih samoupravnih organov in strokovno-političnih teles kot npr.: član Sveta za znanost pri RK SZDL, član Sveta Marksističnega centra pri CK ZKS, predsednik komisije za ocenjevanje del s področja družboslovja, ki kandidirajo za nagrade Sklada Borisa Kidriča, član uredniškega sveta revije *Anthropos in Časopisa za kritiko znanosti* in član kolektivnega vodstva Marksističnega centra pri univerzi Edvarda Kardelja. Nekaj tovrstnih funkcij ima tudi Rupel in ne vem, zakaj jih je zamočlal, če se je že ob moje spotaknil. Najbrž bo ta informacija Rupla nekoliko razočarala, ker ga bo oropala prestižnih točk, ki bi jih lahko dobil, če bi vodil polemiko z nekom, ki ima polno pomembnih političnih funkcij. To bi mu takoj dalo prednost v očeh tiste domače javnosti, ki sočustvuje z njim, saj bi bilo takoj očitno, da ga »politika« ogroža in napada. Moja politična teža mu, žal, v tem oziru ne more kaj prida koristiti. V imenu dozdevnega članstva raznih organov mi že nalaga dolžnost, da se moram bojevati zoper diskvalifikacije in njihove posledice. Diskvalifikacija ima že svoje nemoralno, nehumano obeležje, in gotovo se ji je po svojih močeh dolžan upreti vsak, ne glede na članstvo v različnih samoupravnih organih in političnih telesih. Toda preden me bo Rupel pridobil za svojo humano akcijo, se morava sporazumeti, kaj je politična idejna kvalifikacija in kaj je diskvalifikacija.

Kar zadeva njegova članka, ki ju *Teorija in praksa* ni objavila, bo razloge verjetno pojasnilo uredništvo in mislim, da nimam nobene posebne pravice, da si to pojasnilo uzurpiram v imenu uredništva in še bolj uredniškega sveta revije, katerega član sem. Ne drži Ruplova oznaka, da sem pri reviji osebno udeležen kot »urednik«. Člani uredniškega sveta niso uredniki.

Hotel bi dodati nekaj načelnega. Sodim, da so redki tisti, ki vedno pišejo tako dobro in tako teoretično in praktično aktualno, da jim je treba vse objaviti, čim prinesejo prispevke. Mnoge ugledne strokovne revije po

svetu zavrnejo tudi več kot tretjino prispelih sestavkov, pa zaradi tega nihče ne obtožuje družbe, da je nedemokratična, ali uredništev teh revij, da so korumpirana. Če sprejmemo stališče, da je treba objaviti vse, karkoli kdo prinese, potem uredništvo ni potrebno, ampak zadostuje samo administrator, ki beleži dotok prispevkov in jih razporeja za objavo, kot so časovno prihajali. Če pa naj se uveljavijo družbena in strokovna izhodišča uredništev, potem je treba voditi selektivno uredniško politiko, ki bo enkrat zadela Rupla, drugič Kirna.

Za normalen kulturni odnos pa imam, da uredništvo avtorju sporoči, da je prispevek odklonjen s kratko utemeljitvijo. Avtor pa seveda ima možnost, da se obrne na druge revije, ki imajo drugačne kriterije. Posmehljivo obtožujoče se sliši, da je Ruplu uredništvo *Teorije in prakse* »naročilo« polemiko z B. Verbičem. Bojim se, da je Rupel pobudo in povabilo uredništva prekvalificiral oziroma diskvalificiral v »naročilo« z negativnim prizvokom. Osebnostno sem dobil marsikdaj pobudo od uredništev, da naj obravnavam neki problem, da naj se lotim neke teme, toda nikdar ni šlo za naročilo v smislu vsebine, kaj se pričakuje, da naj napišem. Eno je pobuda in povabilo uredništva avtorjem, da naj obravnavajo določene teme, probleme, da naj se vključujejo v polemiko, drugo pa je »naročilo« v vsebinskem smislu, kaj se od avtorja pričakuje, da bo pisal. Prepričan sem, da je tudi v Ruplovem primeru šlo samo za pobudo in povabilo, ne pa za takšno vrsto »naročila«. Če bi odrekli uredništvom pravico do pobude in povabila, potem jim vsiljujemo vlogo poštnih nabiralnikov.

Svoj odgovor na mojo načelno kritiko koncepta nove revije je Rupel mimogrede izkoristil, da osvetli svoj »težki« položaj na FSPN, kjer sem trenutno predsednik kadrovske komisije. Pozabil je javnosti povedati, da sem to funkcijo zelo nerad in na veliko prigovarjanje prevzel v maju 1980. leta, saj je drugače videti, da sem glavni krivec njegovega sedanjega statusa. Pri tem me Rupel ne pozabi opomniti, da imam sedaj priložnost, da izkažem svojo moralo. Res ne vidim upravičenosti Ruplovega usodnega zgodovinskega opozorila, da bo ravno njegovo primer preizkusni kamen moje morale. Da bi bolje spoznal samega sebe, bi si želel kakšno bolj zavidljivo preizkušnjo svojih moralnih vrlin in slabosti. Kar zadeva nekatere njegove delovne pogoje, mu res zavidam, saj mu puščajo obilico časa, tako da bi vsako leto lahko napisal vsaj eno zajetno knjigo. Vso to obsežno produkcijo bi Rupel gotovo zlahka objavil, saj prave konkurence ni: »Ideološko in politično neomadeževani« pišejo malo, če pa že pišejo, pišejo, kot smo zvedeli, slabo. Založniki in uredniki pa še niso tako obupno skorumpirani, da ne bi ločili zrna od plevla.

Rupel kljub težavnim razmeram in hudim časom, ki jih preživlja na FSPN, ugotavlja, da pač živi, dela, diha, se prehranjuje, piše, bere, objavlja, še kar spodobno služi, se veseli življenja, uživa pridobitve socializma in lepote narave. Naštel je, kot vidim, skoraj vse fiziološke funkcije in še nekaj višjih duhovnih in kulturnih povrhu. Lahko samo

ugotovim, da imava v tem pogledu marsikaj skupnega; res je škoda, da si nisva bolj blizu pri mnogih vsebinskih vprašanjih, saj bi lahko skupaj uživala lepote narave in kramljala o pridobitvah in tegobah socializma. Rupel trdi, da se je njegova ideološka in politična diskvalifikacija začela pred sedmimi leti. Ta začetek se ujema z njegovo izključitvijo iz zveze komunistov v JLA leta 1973, ko je služil vojaški rok. Kot predsednik kadrovske komisije sem namreč imel to dolžnost, da sem se moral seznaniti s celotno dokumentacijo o tem postopku. Rupel je zamolčal, da je komisija za kadrovska vprašanja na FSPN v času mojega mandata dala pozitiven predlog za njegovo izvolitev v naziv docenta za predmet Sociologija kulture. Takšno zamolčanje ima svojo negativno etično vsebino. V nadaljnjem postopku se je zataknilo na habilitacijski komisiji univerze, ki je zahtevala dodatna pojasnila v zvezi z njegovo izključitvijo iz ZK. Postopek še teče, zadeva bo prišla na fakultetni svet in nato pred habilitacijsko komisijo univerze.

Cenim Ruplovo odkritost, da kar se njega osebno tiče, nova revija ni potrebna, da pa je pač podprl druge. Zelo človekoljubno in tovariško! Ne vem pa, če je pametno, da si, tovariš Rupel, tako na široko razpel krila svoje človeške prostodušnosti in zaupljivosti, ko izjavljaš, da drugim brezpogojno verjameš, da so bili tarča podtikanj in diskvalifikacij. Sama vera je kaj ohlapna zadeva, če ni oprejemljivejših argumentov. Ali se, tovariš Rupel, nisi preveč predal svojemu »socialnemu občutku«, ko svečano izjavljaš, da si »pripravljen sodelovati z vsemi tistimi, ki so kakorkoli diskriminirani, ponujam jim pač svojo pomoč, pripravljen sem jim služiti«? Zelo kvalitetna ponudba vnaprejšnjih uslug, toda lahko se pojavijo zelo nevšečni prosilci, ki bodo zatrjevali, da so diskriminirani in da je Rupel torej dolžan z njimi sodelovati in jim služiti. Sicer pa ne vem, kako resno jemlješ svoje besede in svoje obljube in kako daleč misliš iti v služenju in pomoči vsem »diskriminiranim«. Upam, Rupel, da so prava ušesa slišala in razumela tvoj pitijski namig in da boš postal urednik nove revije, saj, kot nas informiraš, si to že bil, izkušnje in kvalifikacije torej imaš, v naši družbi pa načelo minulega dela tudi nekaj velja.

Tvoje zagotovilo, da ne boš »odklanjal prispevkov, ker so njihovi avtorji kakorkoli stigmatizirani ali diskvalificirani«, pa je gotovo zelo vzpodbudno in bo deležno podpore. Se ta obljuba razširja tudi na tiste, ki niso bili »stigmatizirani ali diskvalificirani«? Veliko uspeha tvojemu širokogrudnemu stilu urednikovanja!

Sedaj pa k *Teleksu*. Tu me Rupel že drugič poučuje o semantiki in si pomaga z razlikovanjem med semantično točnim in neresničnim ter s še bolj zapletenim razlikovanjem med semantično točnimi, resničnimi stavki in stavki, »ki pripovedujejo resnico«. Takšne klasifikacije stavkov v semantiki nisem našel, seveda pa ne izključujem možnosti, da gre za zametke nove semantike. Tudi človeku, ki o semantiki ni nikdar ničesar slišal, je jasno, da kar ima pomen, še ni resnično. Precejšnja skrivnost pa ostaja razlikovanje med semantično točnimi, resničnimi stavki in stavki, ki

pripovedujejo resnico. Mogoče mi bo Rupel naklonil kakšen hiter tečaj iz semantike. Stavek, »da je hudič verjetno črn« ima neki pomen, toda ali se bomo sedaj po pravilih Ruplove semantike odločili, da je to resničen stavek ali da je stavek, ki pripoveduje resnico? Rupel natančno citira mojo trditev, »da mu je zaupana cela rubrika v *Teleksu*. Res je. Semantično točno. Vendar neresnično. *Teleksa* ne urejam jaz in te rubrike si nisem izmislil jaz.« Kako je iz mojega navedka mogoč takšen zaključek? Nikjer nisem trdil, da Rupel ureja *Teleks* in da si je rubriko sam izmislil. Pod rubriko sem mislil tisti del, v kateri se pogosto pojavlja simpatična Ruplova slika in kjer se razvrščajo njegove vsebine glede na to, kaj je treba samo vedeti, kaj je treba slišati, kaj pa je treba celo znati. Z dvema skromnima dokazoma, ob katerih bi sodil, da gre v bistvu samo za enega, podpre svojo lepo pravljico, da pri pisanju ocen ne pozna prijateljstva. Prijateljstvo je obojestranska zadeva, zato si prijatelj ne moremo kar javno prilaščati in jih razglašati. Da si, tovariš Rupel, na enem stolpiču in pol kar najzvesteje opisal problematiko knjige *Marksizem in nacionalno vprašanje*, boš težko koga prepričal. Kolikor mi je znano, se priročniki običajno ne predlagajo za doktorsko disertacijo in komisija, ki je bila sestavljena iz samih uglednih in poznanih strokovnjakov, gotovo ne bi spregledala takšnega značaja predložene disertacije. Če se od celotne knjige bralcu najbolj vtisne v spomin uvod, potem res ni mogoče hkrati kompromisno pomirjujoče zagotavljati, da gre za kvalitetno in studiozno delo. To pa seveda ni diskvalifikacija, ampak narobe, zelo natančna Ruplova »strokovna« analiza. Spotika se nad naslovom knjige, pri katerem ga verjetno moti marksizem, in hkrati toži, da avtor ni upošteval nekega domačega marksističnega pisca. Jemlje v zaščito pravilno razumevanje Pirjevčeve koncepcije naroda in v isti sapi, če bi bilo to potrebno, bi verjetno prisegal na Kardeljevo koncepcijo nacionalnega vprašanja. V zvezi z omenjeno recenzijo bi Rupel meni rad dokazoval, kako je objektiv, oster in kritičen do svojih prijateljev, avtorja pa bi rad tolažil, da njegova recenzija le ni tako kritična in negativna. Tovariš Rupel, zaenkrat se še ni mogoče hkrati voziti s podzemno železnico in letalom.

Napisal sem že nekaj recenzij, toda hvalisavih ne, ker sodim, da človeka s tem, da ga preveč hvališ, na neki način tudi žališ ali pa vsaj smešiš. Napisal sem svoj čas recenzijo o delu svojega univerzitetnega profesorja. Za to recenzijo sem dobil celo nagrado založbe in prepričan sem, da ne zaradi tega, ker sem prakticiral hvalisavo kritiko. Cenim prijateljstvo, toda le-to ne more temeljiti na intelektualni neiskrenosti in neresnici.

Rupel se tudi spotakne ob informacijo v *Delu* o izidu 9. številke *Teorije in prakse*. Ožigosa jo za »v bistvu subjektivno in dezinformativno – kot je tudi vse, kar so v zvezi z novo revijo tokrat objavili v *Teoriji in praksi*«. Tovariš Rupel naj toži revijo ali pa vsaj mene osebno za širjenje dezinformacij. Ima vso pravico po zakonu o tisku. Še veliko bolj so ocenjujoče informacije, ki jih *Delo* objavlja o novih številkah *Naših*

razgledov, Vzgoje in izobraževanja idr. Če bi merili s kriteriji poročanja dr. Rupla, so vsa ta poročila subjektivna in dezinformativna. Edinole Ruplove izjave so utelešena objektivnost in informativnost. Obtožuje urednico za »poročilca«, ki jih piše v *Delo* o reviji *Teorija in praksa* (ne o svoji!) verjetno res v prostem času, ki ga ima ob vseh obveznostih zelo malo. Rupel pa lahko mnogo piše v rednem delovnem času. Trdi, da si je urednica gladko izmislila, da gre za družboslovno-kulturno revijo. Iz javno objavljenega koncepta resnično ni bilo jasno, ali gre samo za literarno-kulturno revijo ali pa za strokovno družboslovno in kulturno-literarno revijo hkrati. Koncept navaja, kakšno vrsto razločevanja bo nova revija gojila, pri tem pa v bistvu posega v filozofijo, sociologijo, estetiko! Koncept obljublja, da bo revija na teoretski ravni analizirala tudi kategorije, kot so samoupravljanje in interesi. Mar niso to tudi širše družboslovne, politikološke in filozofske kategorije in ne spadajo samo v območje kulture, umetnosti, literature? Če je bil glede tega koncept tako jasen kot beli dan, zakaj je tudi Mitja Rotovnik (v diskusiji sestanka delovne skupine za pripravo seje sveta za kulturo pri RK SZDL o družbeni vlogi revialnega tiska na področju kulture in podpisnikov pobude za novo revijo z dne 19. januarja 1981) sodil, da je iz koncepta revije »še vedno premalo razvidno, da gre predvsem za kulturno-umetniško revijo, zato bi morda kazalo ta koncept v tem smislu še dopolniti tako, da bi bila vsakršna dilema nedvoumno razpršena?« (glej *Zapis* z dne 19. 1. 1981, str. 12). Zakaj Rupel na tem sestanku, kjer je bil navzoč, ni podučil diskutanta, da si je vse gladko izmislil in da širi dezinformacije o konceptu?

Rupel domneva, da njegovi založniški uspehi v drugih republikah pri meni vzbujajo vtis, da so njegove »zveze več kot blazne in da terorizira pol Jugoslavije in da mi to verjetno dviga lase«. O blazni naravi Ruplovih zvez nisem razmišljal, da pa ima svoje somišljenike in podpornike v Sloveniji in drugod, in to na različnih mestih, v to ne dvomim.

Rupel trdi, da sem diskvalificiral pobudo in se hkrati sprašuje, kakšni so lahko argumenti zoper revijo, ki je ni. V klasifikacijah logičnih napak takšnemu preskoku v predmetu argumentiranja pravimo zamenjava teze. Predmet moje razprave je bila *pobuda* o novi reviji, ki je bila javno objavljena, ne pa nova revija. Izrecno sem tudi razmejil pobudo za novo revijo in koncept, na katerem se utemeljuje. Če koncept ni primeren, oziroma njegova posamična izhodišča, še ne pomeni, da s tem zavračam pobudo za novo revijo, ki lahko temelji na spremenjenem konceptu. Izrazil sem tudi misel, da obstoji manj upravičenih razlogov za družboslovno filozofsko revijo, kot pa obstojijo za literarno-kulturno revijo.

Rupel uporablja dvojna merila: za sebe in pobudnike nove revije dopušča, da lahko pišejo o tistem, »česar še ni«, če pa se Kirn drzne razpravljati o tem, pa je to fantaziranje, sumničenje, dvom, strah, nezaupanje. Daje mi poduk, naj počakam, da bodo izšle prve številke nove revije. Rupel mi odvzema pravico, da bi razpravljal o konceptu za novo

revijo, oziroma to moje razpravljanje proglasi za nemogoče in nesmiselno, ker kritiziram nekaj, česar še ni. Čemu je potem razpravljaj Svet za kulturo pri RK SZDL o tistem, česar še ni? Čudno, zakaj znanost ne posluša Rupla in neha razpravljati in se prepirati o tistem, česar še ni, npr. o umetni inteligenci, o zunajzemeljskih civilizacijah, o perspektivah genetskega inženiringa, o Sloveniji 2000 ipd. Zakaj meščanski kritiki ne posnemajo priporočila Rupla in nehajo že enkrat kritizirati vizijo komunistične družbe. Naj počakajo še nekaj stoletij, da se ta uresniči. Zadnji del Marxovega *Komunističnega manifesta* govori o tistem, česar še ni bilo. Očividno neznastveno početje in prosim, da se v novejših izdajah ta del izpusti. Zakaj se v znanosti kritizirajo že hipoteze, zamisli, smer iskanja, ne pa samó njihove izpeljave in končni rezultati? Zakaj Raziskovalna skupnost Slovenije ocenjuje predloge za raziskave? Avtorji naj se v bodoče ravnajo po stilu Ruplove argumentacije: počakajte, da boste videli, kaj bomo naredili, potem šele ocenjujte! Žal se ta Ruplov stil ne upošteva in zato seveda vsepovsod vlada sumničenje, strah, nezaupanje. Iz Ruplovega očitka moje prezgodnje kritike se lahko potegne zaključek, da je treba pravzaprav spremeniti Zakon o informiranju in zlasti njegov 24. člen, ki govori o organiziranju razprave o zasnovi novih časopisov in revij. Predlagam, da se od sedaj naprej uzakoni naslednji postopek: najprvo se naj ustanovljajo revije, njihove zasnove ni treba dajati v javno razpravo, počakati je treba, da izide pet ali deset števil, potem pa se bo razpravljalo, ali naj revija izhaja ali ne. Ko bo to družbeno sprejeto, se ne bo treba spotikati nad zasnovami novih revij. Vsako kritično soočanje s pobudo je za Rupla diskvalificiranje pobude in zavračanje pobude. Zakaj potem dajemo v razpravo zakone, samoupravne sporazume, če moramo po Ruplovem aksiomu soditi, da so vse eventualne pripombe, zadržki, kritike, že diskvalifikacija? Takšno stališče je res globoko nedemokratično in nestrpno. Prisiljen sem citirati naslednjo misel iz mojega sestavka: »Namen mojega zapisa ni bil tehtanje, 'za' ali 'proti' pobudi za novo revijo. To je stvar širše in temeljite družbene presoje in ocene revialne in kulturne situacije na Slovenskem. Ne odločam se za ali proti novi reviji, imam pa zadržek do posamičnih elementov družbenega ideološkega koncepta, ki jo utemeljuje.« (TiP, št. 9, 1980, str. 1023) Rupel mi oporeka pravico imeti zadržke do koncepta in to najbrž v imenu demokracije in boja proti stalinizmu.

Sedaj pa k najbolj vsebinskemu in bistvenemu v Ruplovem prispevku, in sicer k njegovi kritiki mojega razumevanja odnosa med znanstvenostjo in ideološkostjo. Škoda, da je ta prispevek zožil samo na nekaj vrstic. Očita mi, da mešam pojme in pri tem enačim ideološkost z ocenjevanjem pomena dejstev in celo s teoretičnimi dispozicijami. Koncept sam ni opredelil pojmov znanstveno-strokovno in ideološko. Priznam, da jih tudi sam nisem opredelil, toda o teh razmerjih sem že marsikaj napisal. npr. Ideologija in znanost, *TiP* št. 10, 1971; Morala v znanosti in ob znanosti, *TiP*, št. 4/1980; uvodna študija v tematsko številko o ideologiji in znanosti

Marksizma u svetu, št. 6. 1976; dalje v delu *Marxovo razumevanje znanosti in tehnike*, Ljubljana 1979; *Izbrane teme iz marksistične filozofije*, Ljubljana 1979 idr. Ni torej na mestu Ruplov očitek, da bi se moral, če se že ukvarjam s sociologijo znanja, bolj potruditi. Nisem kriv, če Rupel mnogih mojih del na to temo ne pozna ali noče poznati. V Ruplovi obsežni najnovejši bibliografiji pa nisem zasledil, da bi kdaj eksplicitno obravnaval ta razmerja. Moje dosedanje delo me delno opravičuje in odvezuje krivde, da v članku nisem ekspliciral pojmov ideološkosti in znanstvenosti, seveda pa ju ni ekspliciral niti koncept revije. Rupla pa še čaka naloga, da nam svoje razumevanje bolj temeljito pojasni, ne pa da ga odpravi na kraju prispevka z nekaj vrsticami.

Pojma ideologije in znanosti imata prav tako svojo zgodovino kot vsak drug pojem, in ta razvoj se ni začel in ustavil pri Marxu. Lahko bi celo rekli, da ima pojem ideologije več vzporednih evolucij, in sicer ne le znotraj marksizma, ampak tudi znotraj drugih filozofskih družbenih usmeritev. Evolucija pojma ideologije ima tudi svojo praktično osnovo in ni neka čista logična spoznavna akademska zadeva. Ideologija je v marksistični misli (npr. pri Leninu) poleg klasičnega pomena dobila pozitivni spoznavni predznak in je postala sinonim za trajna in temeljna družbeno-idejna stališča, pri katerih ne gre za spreverneno zavest o spreverjeni stvarnosti. V takšnem smislu se npr. tudi pri nas govori o ideologiji zveze komunistov, o ideologiji samoupravne družbe, o idejni naravnosti vzgoje in izobraževanja. Seveda pa ni mogoče zanikati, da je ostalo aktualno klasično pojmovanje ideologije tudi za socialistično misel in prakso, kjer se tudi tu še poraja sprevernena socialistična zavest kot izraz dane prakse (npr. stalinizem, etatizem, tehnokratska ideologija).

Rupel je začel z Marxovim razumevanjem ideologije. Ni edini pomen ideološkosti pri Marxu zainteresiranost zavesti, ki vodi v spreverneno zavest. Marx ideološkosti ne utemlji zgolj na sociološki ravni interesov, ampak na ravni družbenega značaja delitve dela in na njem temelječega sistema družbenih odnosov in strukture družbenih interesov. Ena bistvenih oznak ideologije za Marxa je iluzija o lastni samozadostnosti in o avtonomnosti oblik zavesti v odnosu do materialne proizvodnje človekovega življenja. Ideološkost zavesti je torej tudi oblika razdvojenosti in odtujenosti posamičnih področij človekovega dela, kar poraja svojevrstne iluzije. V zvezi s tem Marx, npr., opozarja na iluzije, ki izhajajo iz pravniškega poklica. Če je že Rupel spravljal problematiko ideologije na sekundarni, izvedeni nivo interesov, potem hudo karikira Marxovo razumevanje ideologije s svojim primerom, da gre za ideološko obnašanje, če med dvema knjigama, načrtoma, investicijama izberem tistega, ki mi prinaša korist. Je to globoka Ruplova strokovnost? Pojmu ideologije in interesa Rupel daje subjektivistično in individualistično obeležje. Pri ideološko-interesno pogojenem spoznanju ne gre za to, da bi resnico samovoljno in poljubno prirejali individualnim ali grupnim interesom. Ni mi treba torej podtikati nevednost, da družbeni značaj spoznanja (resnice)

izenačujem s prilagajanjem resnice trenutnim ali trajnim interesom. Ne moremo množice individualnih interesov, ki lahko prav tako vplivajo na spoznanje, dvigniti na rang razrednih, slojevskih in grupnih interesov, ki ideološko učinkujejo v procesu človekovega spoznavanja in razumevanja dejanskosti. Vpliva različnih interesov na spoznanje ne moremo kratko malo poistotetiti z vplivom razrednih »ideoloških« interesov. V svojih prispevkih že dolgo razlikujem med splošno-družbeno-vrednostno idejno in med družbeno-razredno-ideološko pogojenostjo zavesti v smislu porajanja napačnega gledanja na stvarnost, kjer ne gre za individualno »napako«, ampak za sistemsko ujetost v ideološke pogoje spoznavanja. V prihodnjem razvoju samoupravne družbe bo prva oblika vse bolj stopala v ospredje in prevladala nad drugo. Druga oblika vsebuje prvo, se lahko izraža prek nje, ni pa nujno, da prva vsebuje drugo.

Vsem je že dolgo jasno, da gre pri Marxu za dve niansi v uporabi pojma ideologija: 1. v smislu napačne zavesti kot sprevrnjenega dojemanja sprevrnjene družbene stvarnosti in 2. v smislu celotnih oblik družbene zavesti, katere ideološka napačnost je v neustreznem razumevanju gibalnih sil svojega razvoja in svojih dejanskih eksistenčnih povezav s celotnim načinom produkcije in reprodukcije. Zunaj te svoje ideološke iluzije o popolni avtonomnosti oblik družbene zavesti Marx ne tretira njihovo vsebino kot napačno, sprevrnjeno, brez spoznavne vrednosti.

Rupel objektivnost spoznanja povezuje samo z nezainteresiranostjo, toda imamo tako zainteresirane resnice kakor neresnice, ne pa samo zainteresirane neresnice. Rupel se bo moral še preklicano miselno potruditi, da bi dokazal svoje izhodišče, da je zveza med interesi in spoznanji vedno negativna na škodo objektivnosti spoznanja. Rupel ni ekspliciral in raziskal spoznavni status različnih vrst interesov. Odnos med samoupravnimi interesi in družboslovnim spoznanjem ne moremo enostavno speljati na klasično razmerje med razredno-ideološkimi interesi in spoznanjem. Lahko bi rekli, da se oblikuje nov tip družbene pogojenosti spoznanja, nova razmerja med interesi, delitvijo dela, produkcijskim načinom in družboslovnim spoznanjem. Gre za novo kvaliteto povezanosti, ne pa za osvoboditev družboslovnih spoznanj od družbenih interesov in vseh oblik družbene pogojenosti.

Ruplu prepuščam veselje, da se podi v družboslovju za nezainteresiranimi resnicami. Pri vsej raznovrstnosti socioloških, ekonomskih, pedagoških ter drugih konceptov in teorij v preteklosti in sedanjosti bo Rupel vedno lahko naredil iz ideala nezainteresirane družbene resnice naslednji miselni obrat: ta pestrost je ravno dokaz, kako so na delu interesi, ki jih je treba izločiti, pa bi dobili čisto strokovnost, eno samo varianto preobrazbe šolskega sistema, eno samo strokovno ekonomsko utemeljeno varianto pomoči nerazvitim republikam in pokrajinam itd. Če kljub temu ostajajo razhajanja, so to po Ruplu razhajanja čisto strokovno-znanstvene narave. V primeru, da bi šlo za čisto strokovno-znanstveno razhajanje, ne pa tudi za specifično družbeno idejno vrednostno videnje in mišljenje problema,

ne moremo pojasniti, zakaj so te specifične strokovne znanstvene racionalnosti tako nemočne – čeprav vse prisegajo in spoštujejo obstoječe norme znanstvenosti in znanstvenega dela – da se težko medsebojno prepričajo in zedinijo? Da bi se umaknilo priznanju logične moči obstoječe in minule prakse, se je vedno mogoče zateči v varnejše zavetje logičnih možnosti. Zakaj Marsov *Kapital* ni prepričljiv za znanstvenost meščanske politične ekonomije? Če je Rupel zvest svojemu stališču, tega ne more pojasniti in stoji pred izbiro: ali mora Marxov *Kapital* proglasiti za neznanstveno ideološko delo ali pa mora meščanskim ekonomistom frontalno odrekati znanstveno kompetenco v presojanju tega dela.

Marxov sistem spoznanj je zainteresirano spoznanje, ki mu je omogočilo, ne pa zmanjšalo stopnjo zgodovinske objektivnosti. Rupel samo pove, za kaj proletarijat spoznavno in praktično ni bil zainteresiran, ne pove pa, za kaj je bil spoznavno in praktično zainteresiran. Ocena mnogih dejstev je res lahko čisto strokovni postopek, to ni sporno, toda Rupel se je ob to spotaknil iz interesa, da bi oslabil in razvrednotil drugo stran moje trditve, da to pogosto ni mogoče.

Ne gre za mešanje pojmov, ampak za mešano naravo samega družboslovnega znanja, za naravo človekovega spoznavnega in praktičnega odnosa do družbene stvarnosti. Družbena in družbeno-ideološka pogojenost znanja nas ne more odvrniti od tega, da raziščemo notranjo pojmovno strukturno povezanost znanja, pogojenost znanja po znanju in logično spoznavno vrednost ne glede na konkretno družbeno pogojenost. Če tega ne bi upoštevali, bi zapadli v vulgarno mehanično deterministično sociologistično teorijo znanja. Marx je zahteval poznavanje notranje literarne povezanosti idej.

Rupel mi očita zaprtost v svojo lupino in nesposobnost, da bi razumel, za kaj pri novem konceptu gre. Od mene pričakuje, naj to razumem, toda koliko pa je razumevanja s strani nekaterih mojih kritikov? Kljub temu mislim, da imam še moč ter intelektualno in človeško tolerantnost, da se lahko vživljam v miselni svet nekaterih svojih kritikov.

To, kar sem zapisal o novi reviji, je Rupel proglasil za sprevrnjeno zavest, ki temelji na mojih zasebnih ali skupinskih interesih. Nisem nezainteresirano spoznavno družbeno bitje, kot hoče biti Rupel oziroma kot se dela. Nimam razlogov, da bi prikrival svoje spoznavnodružbene interese in svoje družbeno stališče. Prav zaradi tega sem tudi polemiziral s konceptom nove revije, ker sodim, da uresničevanje nekaterih njegovih stališč ne bo prispevalo h krepitvi samoupravne idejne zavesti in prakse. Razdvajanje strokovnosti in idejnosti (ideološkosti) daje podporo scientističnemu tehnokratskemu voluntarizmu in »apolitičnosti«. Vodi k protistavljanju strokovnih in samoupravnih vidikov odločanja in hkrati daje podporo pravnemu, birokratskemu, političnemu voluntarizmu, ki ne upošteva ali podcenjuje strokovnost in znanstvenost. Takšna pozicija omogoča pretvarjati samoupravna idejena stališča v vnanji privesek strokov-

nosti in znanstvenosti, da bi se strokovna znanstvena družbena stališča lahko utemeljevala z drugačnimi družbenimi idejnimi izhodišči.

Rupla moram neposredno vprašati: ali so izhodišča v naših temeljnih družbenopolitičnih dokumentih bila zgolj rezultat ideološkega ali tudi znanstvenega razmišljanja? So dela Edvarda Kardelja in drugih naših vidnih družbenopolitičnih teoretikov zgolj ideološka ali tudi znanstvena? In obratno: ali mnoga dela naših zgodovinarjev, ekonomistov, sociologov, filozofov, pedagogov, psihologov nimajo nikakršne idejne (ideološke) vrednostne in politične vsebine ter pomena? Ali niso družbeno-idejna stališča naših vidnih družbenopolitičnih delavcev in teoretikov organsko prisotna v znanstvenih delih naših družboslovcev? Ali pa je takšna navzočnost le zunanji ideološki privesek in okrasek strokovnosti in znanstvenosti, kot se to pogosto še srečuje v delih nekaterih sovjetskih družboslovcev? Če gre za takšen taktični dodatek, potem se strinjam, da je v tem pogledu lahko ločiti strokovno-znanstvene in ideološke izjave. Ali ni pri vseh velikih mislecih delavskega gibanja velika odlika ravno v tem, da so svoja idejna teoretična izhodišča in vizije strokovno-znanstveno utemeljevali? Po drugi strani pa so jim ta izhodišča odprla nove možnosti za strokovno utemeljeno, ne pa voluntaristično dojemanje družbene stvarnosti. Ne zagovarjam stališča, da ima že vsak političen spis in politična trditev znanstven značaj, pa tudi ne obratne teze, da je že vsaka družboslovna znanstvena trditev politične in idejne narave. Seveda pa tudi ni nujno, da bi bile že avtomatično znanstvene narave vse izjave, ki jih izrekajo profesionalni raziskovalci na družboslovnem področju. V Ruplovem prispevku je precej netočnih, napačnih, neznanstvenih in ideoloških izjav, strokovno-znanstvenih pa malo.

Svetovno napredna družbena znanstvena misel ni skrivala svojih družbeno spoznavnih interesov in svoje družbeno spoznavne angažiranosti. Ruplov pogled na odnos med znanostjo in ideologijo imam za konservativno zakotniškega, odtrganega od progresivne domače in svetovne diskusije ne samo znotraj, ampak tudi zunaj marksizma.

* * *

V času, ko sem pisal pričujoči odgovor Ruplu, se je pojavil na obzorju že tretji kritik. Moj zapis o novi reviji je dr. Ivan Urbančič v *Naših razgledih* dne 27. februarja 1981 (Variacija na znano temo) ošvrknil z enim samim stavkom, da ni napisan »v strogem manihejskem duhu«, kar v Urbančičevem slovarju pomeni, da ni strogo sektaški. Ker sem se drznil izreči na kulturnen in strpen način nekaj pomislov ob novi reviji, sem proglašen za sektaša. Pribil pa bom naslednje: težko je najti večje miselne sektaše od heideggerjanskih modrecev, ob tem pa seveda vse spoštovanje Heideggerju. Nikdar nisem bil navdušen, da bi se z enim samim univerzalnim principom, pa četudi bi to bil razredni pristop in razredni boj, pojasnjevalo vse, kar je bilo, je, in kar bo na tem ljubem svetu, ne da bi se

vpeljalo bogastvo drugih zvez in pojmov. Smešenje in omalovaževanje razrednega izhodišča, kot to dela dr. Urbančič v svojem zapisu, pa je glede na razredno realnost sodobnega sveta globoko konservativno dejanje. Neskončno bolj pa me dolgočasijo heideggerjanski »misleci« s svojimi vse pojasnjujočimi principi kot so: volja do volje, volja do moči, razkrivanje in zakrivanje biti idr. Tu nahajamo dolgočasno kroženje misli, ki nenehno lovi in grizlja svoj rep in takšno izpraznjeno tautološko kroženje mišljenja se proglašja za najvišjo modrost in skrivnost!

Pa da ne boste mislili, da vam strežem po tem veselju, sreči in užitku in da vam občudovalce odžiram. Vsako leto za svojo zabavo in zabavo Slovencev izberite najboljše filozofe, kot izbirajo lepoticke. V *Teleksu* (št. 6, 1981) je dr. Hribar že oznanil slovenski javnosti, da vé za tri najboljše slovenske filozofe. Pričakujem, da se bodo temu zgledu pridružili še ekonomisti, pravniki, psihologi idr. in da bodo sestavili svoje trojke. Upam, da bo – kot ustreza demokratičnemu postopku – določena tudi žirija, ki bo izmed treh izbrala najboljšega predstavnika za evropsko ali pa celo svetovno prvenstvo na »znanstvenopolitičnih igrah brez meja«. Obeta se nam torej še veliko zabave in – upam – nekoliko manj heideggerjanskega in drugega dolgočasje.

Nova revija – revija izrecnega in vztrajnega razločevanja

Razveseljivo je, da Andrej Kirn (Nova revija, nove obljube pa tudi stare iluzije, Teorija in praksa, 1980, št. 9) znova odpira razpravo o odnosu med znanostjo in ideologijo. Razveseljivo zato, ker s tem razbija ideološko iluzijo, da je bilo to vprašanje že pred leti rešeno enkrat za vselej, dokončno odpravljeno in pokopano.

Manj razveseljivo pa je to, da Andrej Kirn le *na splošno* odklanja »vsesplošno ideologizacijo« (str. 1018), medtem ko v *posebnem* primeru, se pravi v primeru nove revije, skuša izrecno razločevanje med znanstveno-strokovnimi in ideološkimi spopadi prikazati kot »absolutno izključevanje« (str. 1020), kot nekaj ideološko nevarnega. Takšen postopek je toliko manj razveseljiv, ker se nenehno ponavlja.

Čudno je, da Andrej Kirn takšen postopek uporablja kljub temu, da sem samo logiko postopka razkril in natančno popisal že pred letom dni v polemiki z Vojanom Rusom (»Vprašanje o poeziji in vprašanje naroda«, Problemi, 1980, št. 1–2). Izrecno sem zapisal, da »zanikanje *istovetnosti* še ne pomeni izpostavitve izključujočnosti *razlike*« (str. 116), da razločitev ni isto kot ločitev itd. Andrej Kirn pa vseeno in še zmeraj po kratkem postopku *razločevanje* izenači z *izključevanjem*, besedo *izrecno* prevede v *absolutno* in podobno. Zakaj to dela? Našli bi lahko osebnostne in družbene vzroke, toda zaustavimo se le pri teoretskih vzrokih takšnega početja.

Tako v umetnosti kot v znanosti prihaja do napredka le prek nastajanja novega, prek *razlike* (*difference*), ki jo vsaka umetniška ali znanstvena inovacija zmeraj znova začrta med seboj in že obstoječim. Osnovno gibalno umetniškega in znanstvenega razvoja je torej diferenciacija. Preprečevanje *diferenciacije* v območju umetnosti ali znanosti zato neizogibno pripelje najprej do upočasnitve razvoja, potem do stagnacije in nazadnje do zadušitve umetniških oziroma znanstvenih potencialov.

V območju ideologije pa vlada drugo in drugačno načelo. Govorimo o ideološki *enotnosti*, Kirn govori o »ideološki identiteti« (str. 1022). Gre za skupna in temeljna izhodišča, za osnove, ki so zunaj razprave, ki imajo »funkcijo ideološke univerzalnosti« (str. 1019), kakor pravi Kirn. To je dejstvo, na katerem temeljijo vse obstoječe družbe. Stopnja ideološke identitete in univerzalnosti je sicer lahko večja ali manjša, toda povsem brez ideološke enotnosti ne more obstajati nobena družba. Seveda pa enotnosti ne smemo zvesti na identiteto, univerzalnosti ne na ideološki monizem. Enotnost je identiteta, ki vključuje difference. Univerzalnost brez pluralizma ni več univerzalnost.

Če zdaj primerjamo načelo znanosti in ideološko načelo, vidimo, da je temeljna težnja znanosti težnja po diferenciaciji, temeljna ideološka težnja pa težnja po enotnosti. Obe težnji sta vsaka na svoji ravni in vsaka na svojem območju ne le zaželeni, ampak nujni. Seveda obstaja med njima dialektična sovisnost, toda to ne pomeni, da lahko sedimo na dveh stolih hkrati. Ne morem biti hkrati in v istem odnosu obenem i znanstvenik i ideolog.

Vzvraten *dialektičen odnos* med znanostjo in ideologijo je mogoče le tedaj, če sta znanost in ideologija vsaka zase dejansko nekaj samostojnega. Dolgočasno bi bilo na tem mestu na široko izpostavljati pravilo elementarne logike, da v *odnosu* med dvema samostojnima dejavnikoma ne more iti za absolutno samostojnost enega ali drugega, saj tedaj o kakšnem *odnosu* pač ne bi mogli govoriti. Iz samega dialektičnega odnosa med znanostjo in ideologijo, kolikor sta to res znanost in ideologija, ne pa kakšen sintetičen hibrid, potemtakem izhaja že tudi določena napetost med njima.

Kaj se zgodi, če nas je dialektične napetosti med znanostjo in ideologijo že vnaprej strah? Če hočemo zaradi tega strahu med njima že vnaprej vzpostaviti harmoničen, neproblematičen in nedialektičen odnos? Z vidika ideologije, ki se zavzema za enotnost, bomo tedaj nastopili tudi zoper diferenciacijo znotraj same znanosti. Nastopili bomo torej zoper temeljno načelo znanosti, zoper načelo, ki sploh šele omogoča razvoj znanosti. Vsakršno poudarjanje razlik v znanstvenih razpravah bomo tedaj razglasili za ideološki odpor, vsakršna znanstvena razhajanja za ideološka razhajanja in ideološko nasprotovanje. Skratka: v imenu ideološke enotnosti bomo vsakršno znanstveno diferenciacijo razglasili za ideološko konfrontancijo.

Če hoče v takih razmerah znanstvenik preživeti, se mora kajpada potuhniti. Vendar znanstvenikovo preživetje ne pomeni že tudi preživetja znanosti. Preživetje znanstvenika kot živega bitja, ne pa znanstvenika *kot* znanstvenika, pomeni smrt znanosti.

Od tod zahteva po izrecnem in vztrajnem razločevanju med znanostjo in ideologijo. Kajti prav zabris razlike med znanostjo in ideologijo, ne pa njuno razločevanje, pomeni absolutno ločitev znanosti in ideologije: izključitev znanosti iz družbeno relevantne zavesti. Vsa zavest družbe se spremeni v ideološko zavest. Namesto z znanstvenimi resnicami se tedaj srečujemo le še z ideološkimi odmevi. Z odmevi lastne ideologije. Doktorati se začnejo spreminjati v prepise splošno znanih ideoloških proklamacij itd.

Strokovnost se počasi, a nezadržno izteka v ideološkost. Nastopi stanje, v katerem se naslednje Kirnove besede izkažejo kot čista resnica. »Sodim, da se strokovnost izteka v ideološkost in ideološkost se strokovno utemeljuje (str. 1019).« Ideolog, ki se ima za znanstvenika in ki sedi v uredništvu, ti bo članek sicer zavrnil iz ideoloških razlogov, toda svojo

odločitev bo utemeljeval s strokovnimi pomanjkljivostmi članka, se pravi, skušal jo bo prikazati kot neideološko.

Če se ideološkost strokovno utemeljuje, obenem pa se strokovnost izteka v ideološkost, to seveda pomeni, da se ideološkost utemeljuje s strokovnostjo, ki se je iztekla v ideološkost. Opraviti imamo z zaprtim krogom logične tautološkosti. Da Kirn s takšno absolutno zaporo ni mislil povsem resno, nam izpričuje to, da se takoj zatem zavzema za enotnost med znanostjo in ideologijo, za njuno povezanost v različnosti, saj mu je jasno, da »popolne istovetnosti« med njima ni. S tem dodatkom si je Kirn krog svoje tautološke misli sicer razširil, iz njega pa ni izstopil.

Kolikor sta znanost in ideologija znotraj njune dialektične enotnosti nekaj samostojnega, namreč ne moremo govoriti ne o popolni ne o nepopolni istovetnosti med njima. Bolj ali manj nepopolna istovetnost lahko obstaja le med dvema ideologijama; kot ideologiji sta pač obe ideologiji, sta si v tem istovetni, čeprav sta dve prav zato, ker sta obenem tudi neistovetni, tj. različni. Znanost in ideologija pa nista dve različni ideologiji, nista razločka znotraj določene istovetnosti, marveč sta dve samostojni identiteti. Dva samostojna dejavnika. Povezuje ju dialektična enotnost, enotna dialektika; ki pa seveda nikakor ni heglovska dialektika, za katero je značilno, da v obzorju absolutna enotnost reducira na istovetnost.

Če se osvobodimo modelov Heglove spekulativne dialektike, v okviru katere se navsezadnje vse steče v logos absolutne Ideje, tako da filozofija postane ena sama velika ideologija, potem nam bo kaj kmalu razvidno, da se znanost ne more ne iztekati ne izteči v ideologijo. Tisto, po čemer in v čemer znanost je znanost, kar tvori identiteto znanosti, se nikdar in nikakor ne more sprevreči v ideologijo, v nekaj, kar ima drugačno, se pravi, samosvojo identiteto. Do sinteze med znanostjo in ideologijo pride zato lahko le na podlogi zunanega pritiska. Vendar pa tako dobljeni hibrid ne bo ne znanost ne ideologija v produktivnem pomenu besede. Na kratek rok se bo morda izkazalo, da je ta hibrid zelo produktiven; izbruhal bo morda na tone sintetičnega materiala, toda prej ali slej se bo pokazalo, da je to po bistvu le odpadni material.

Resnično produktivno sodelovanje med znanostjo in ideologijo je možno samo in zgolj tedaj, če se vsaka zase zaveda tako svoje samostojnosti kot svojih meja. Če ne ena ne druga ne skuša odpraviti ali zabrisati razločka med njima. Engelsu je mogoče marsikaj očitati, glede metodološke predpostavke, ki šele omogoča znanost kot znanost, pa je bil mož na mestu; Paulu Lafarguu piše takole (11. avg. 1884): »Marx bi protestiral zoper ‚politični in družbeni ideal‘, ki mu ga podtikate. Če že govorimo o ‚človeku znanosti‘, ekonomske znanosti, tedaj ta ne sme imeti nikakršnega ideala, proizvaja znanstvene dosežke, če pa je razen tega še partijec (ein Mann der Partei: mož-človek partije), se bo boril za to, da jih bo prenesel v prakso. Če pa bi imel ideal, ne bi mogel biti znanstvenik (kein Mann der Wissenschaft), kajti imel bi vnaprejšnje mnenje (MEW 36–198).« Bil bi

ideolog. Ločnico med znanostjo in ideologijo začrtuje torej ideal kot vnaprejšnje mnenje oz. prepričanje. Zakaj ob fiksnem idealu so vsakršni znanstveni dosežki oz. rezultati odveč. Še več: fiksni ideal onemogoča prenos znanstvenega dosežka v prakso.

Izrecno razločevanje med znanostjo in ideologijo, ki ga omogoča ločnica med znanstvenim dosežkom kot znanstvenim rezultatom in ideološkim idealom kot vnaprejšnjo predstavo, predstavlja nasprotno edino možnost za uspešen prenos znanstvenih dosežkov v prakso. S tem pa tudi edino pot do produktivnega sodelovanja med znanostjo in ideologijo.

Stečišče znanosti in ideologije tvori znanstveni rezultat, ki je preoblikovan v ideološki pro-gram oziroma ideološki ideal, ki je preoblikovan v znanstveni pro-jekt. Brez tega stečišča nista možna nikakršno prognoziranje in nikakršno planiranje.

V znanosti o znanosti je – tako na Vzhodu kot Zahodu – doseženo soglasje o nujnosti izrecnega razločevanja med internimi in eksternimi kriteriji/determinantami znanosti. Interni kriteriji znanosti so tisti kriteriji, po katerih ima znanost svojo identiteto in po katerih se znanost torej razlikuje od drugih oblik človeške dejavnosti, npr. od neposrednega delovnega procesa, od umetnosti ali od ideologije. Doseženo je soglasje, da med interne identitetnostne kriterije znanosti vsekakor spadajo logično-kognitivni in metodološki faktorji.

Če izhajamo iz tega minimalnega soglasja, spada ideologija skupaj z ekonomskimi, ekološkimi, psihološkimi in drugimi faktorji med eksterne determinante znanosti. Ideologija vpliva na izbor objektov znanstvenega raziskovanja, na uporabo dosežkov znanstveno raziskovalne dejavnosti, na finančne, organizacijske, in druge pogoje te dejavnosti. Eksterne determinante so eksterne zato, ker na znanost pač lahko vplivajo le prek njenih internih faktorjev.

Ob tem dejstvu je celo vzhodnonemškim marksističnim teoretikom znanosti povsem jasno dvoje:

1. »Ideološki ali ekonomski faktor lahko torej (navsezadnje) le tedaj učinkuje kot determinanta znanosti, kolikor prek najrazličnejših posredniških korakov prispeva k produkciji novih znanj« (M. Loitsch, F. Richter: Zur Determination von Wissenschaft, DZfPh, 1980, št. 6, str. 669).

2. »Socialistične ali kapitalistične fizike, kemije itd. z vidika resnic, ki jih vsebujejo navedene teorije, kajpada ni« (prav tam, str. 665).

Interni identitetnostni kriteriji znanosti so potemtakem pred ideološkimi in drugimi eksternimi determinantami znanosti. Znanost je pač znanost ali pa ni znanost. Četudi bi na področju družboslovja znanosti delili na »marksistične znanosti« in »buržoazne znanosti«, bi vendarle morali izhajati iz določenih identitetnostnih internih kriterijev znanosti, sicer sploh ne bi imelo smisla – v obeh primerih – govoriti o znanosti, marveč bi morali vpeljati kakšne druge pojme.

Prav nastop družboslovnih znanosti v 19. stoletju pa od nas zahteva, da smo zelo precizni pri obravnavi odnosa med znanostjo in ideologijo.

Predvsem ne moremo ostajati zgolj znotraj dualnega odnosa med znanostjo in ideologijo, kajti tedaj se bomo izgubili v vozlišču slabo postavljenih in zato nerazrešljivih ugank, kakor je razvidno iz kompleksa naslednjega sklopa Kirnovih vprašanj: »Ideološka dimenzija je nedvomno bolj navzoča v teoretičnih in filozofskih izjavah kot v empiričnih izjavah, čeprav je znano, da se tudi empiričnih dejstev že lotevamo z določenimi teoretičnimi dispozicijami. Se ideološkost omejuje na politična stališča? Strokovnost, če ni zgolj plehki empirizem in prakticizem, mora biti globoko teoretična, ki pa hkrati vsebuje in proizvaja družbeno-zgodovinsko izoblikovano ideološkost. Je ideološkost za strokovnost nujno negativna? Pobuda obljublja in poudarja teoretsko raven analize. Bodo avtorji res lahko na tej ravni načeloma popolnoma razložili strokovnost od ideološkosti. Kakšna je zveza med teoretičnostjo in ideološkostjo na drugi strani« (str. 1020)? Kolikor so teoretične (ali filozofske) izjave res teoretične izjave, tedaj v njih ni prav nič več in nič manj ideološkosti kot v empiričnih izjavah. Sploh pa ideološka dimenzija v empirične izjave ne vstopa skozi teoretične dispozicije, kajti te same na sebi ali v sebi ne nosijo še nikakršnih ideoloških dimenzij. Teoretične izjave so eno, empirične izjave so nekaj drugega, ideološke izjave pa nekaj tretjega. Na drugačen način lahko razmišljamo le tedaj, če mešamo različne pojme oziroma nam je metodologija terminološke eksaktnosti nekaj povsem tujega, morda celo nekaj neprijetnega in obremenjujočega.

Ideološke izjave kot eksterni faktor seveda lahko vplivajo na tisti diskurz, v katerem prevladujejo sicer teoretične izjave. Ideološka izjava se lahko celo neposredno pojavi v teoretskem diskurzu. Toda nikdar in nikakor se ideološka izjava ne more pojaviti v teoretični izjavi. Ideološka izjava bi se lahko pojavila v sami teoretični izjavi le tedaj, če bi to izjavo transformirala v sebi povsem izomorfno izjavo; tedaj pa to pač ne bi bila več teoretična, temveč ideološka izjava. Teoretična izjava bi tedaj izgubila svojo identiteto, njeni lastni kriteriji bi bili izrinjeni in nadomeščeni z drugimi kriteriji. Enako velja za razmerje med ideološkimi in znanstvenimi izjavami. Pa tudi za razmerje med znanstvenimi in teoretičnimi izjavami. Da ne govorimo o teoretičnih dispozicijah.

Teoretična dispozicija se razlikuje tako od znanstvene kot ideološke pozicije. Ker teorije ni mogoče zvesti in je ne smemo zvesti na ideologijo, nimamo opraviti le z odnosom med dvema dimenzijama, marveč z odnosom med tremi dimenzijami. Teoretična dispozicija v definitoričnem pomenu je tisto, kar je Kuhn imenoval paradigma znanosti, npr. novoveške znanosti.

Prav ta paradigma novoveške znanosti pomeni tisto teoretično dispozicijo vseh posameznih novoveških znanosti, po kateri to so ali pa niso znanosti, ustrezajo svojim internim identitetnostnim kriterijem ali pa ne. In prav ta paradigma je tisto, kar že vnaprej onemogoča razcepitev posamezne znanosti, npr. fizike, na socialistično in kapitalistično oziroma na marksistično in buržoazno fiziko. Znanost, ki ni utemeljena v tej

paradigmi ali pa iz nje izstopi (npr. lisenkizem), pač še ni ali pa že ni več znanost. Zaplavala je v druge, mistične ali pa ideološke vode.

Pri vsem tem je bistveno to, da šele po nastopu paradigme novoveške znanosti pride do razlike med znanostjo in ideologijo, natančneje, med znanostmi in ideologijami. Kajti tako znanosti kot ideologije vselej nastopajo v pluralu. Črto ločnico predstavlja tista poteza, s katero smo se že seznanili v tekstu iz Engelsovega pisma Lafarguu. In naloga teorije kot teorije je prav ta, da zmeraj znova izpostavlja (tematizira in problematizira) razloček med znanstveno in ideološko dimenzijo. Brez izrecnega in vztrajnega razločevanja med znanostjo in ideologijo sta v nevarnosti tako znanost kot ideologija.

Kolikor svoje meje prestopi ideologija ter vsrka tudi tisto, kar naj bi bila znanost, tedaj znanost kot znanost propade. Opraviti imamo s pan-ideologizacijo. Kolikor pa svoje meje prestopi znanost ter vsrka tudi tisto, kar naj bi bila ideologija, tedaj propade ideologija kot ideologija. Opraviti imamo s scientizmom, ki mu sledijo ustrezni spremni pojavi: tehnokratizem, funkcionalizem itd. Na empirični ravni bomo v obeh primerih – tako v primeru povampirjenja znanosti kot v primeru povampirjenja ideologije – naleteli seveda le na približke.

Scientizem ima svoj vzrok v naravi novoveške znanosti same, svoj prvi razlog pa v tradicionalnem pojmovanju te narave. Tradicionalno pojmovanje, ki se je začelo oblikovati že ob začetnih spopadih na novo nastajajočih novoveških znanosti, namreč v spopadih z ideologijo (teologijo v ožjem in širšem pomenu) katoliške cerkve, zahteva brezpogojno in brezprizivno spoštovanje internih kriterijev znanosti kot edinih upravičenih in edino dopustnih determinant znanosti. Znanstvene resnice so nad vsem in zato se znanstveno raziskovanje ne sme ozirati na nikakršne druge interese; pot do njih mora biti čista in če se kaj znajde na tej poti, je to treba za vsako ceno odstraniti. Za takšno tradicionalno pojmovanje so torej vsakršni eksterni kriteriji znanosti že vnaprej nedopustni in zato negativni.

A čim bolj se je znanost spreminjala v neposredno produktivno silo, tem pomembnejše so postajale eksterne determinante znanosti. Vzporedno so se začeli kazati prvi negativni učinki navezanosti na zgolj interne kriterije znanosti. Dokler ni v našem stoletju prišlo do spoznanja, da takšna navezanost lahko pripelje tudi do katastrofalnih posledic. Da vztrajanje na poti do znanstvene resnice za vsako ceno neposredno ogroža integriteto človeka. Ne gre več le za *nevarnost rezultatov znanosti* (npr. atomske bombe), kajti ti so bili bolj ali manj že zmeraj nevarni: lahko so bili izkoriščeni v takšne ali drugačne namene, v dobre ali slabe. Danes gre za *nevarnost določenih znanstvenih raziskovanj kot takih*, npr. v območju molekularne genetike oz. genetskega inženiringa. Na tej stopnji znanstvenega raziskovanja so eksterni kriteriji znanosti oz. njihovo upoštevanje postali torej nujnost.

To pa pomeni, da moramo danes razlikovati ne le med internimi in eksternimi, ampak tudi med negativnimi in pozitivnimi eksternimi kriteriji

znanosti. Vsak izmed eksternih kriterijev/determinant znanosti, vključno z ideologijo, lahko igra pozitivno ali negativno vlogo. Razpoznavanje teh vlog seveda ne more potekati avtomatično. Ne moremo se prepuščati naključju. Razpoznavanje pozitivnih in negativnih vlog se nam bo posrečilo le prek *izrecnega in vztrajnega razločevanja* med internimi in eksternimi kriteriji ter med različnimi eksternimi determinantami znanosti samimi.

S čedalje hitrejšim razvojem in uveljavljanjem družboslovnih znanosti postaja takšno izrecno in vztrajno razločevanje kategorični imperativ družbenega usmerjanja.

Z Marxovim paradigmatičnim zasnutkom znanstvenosti družboslovja je nastopila doba moderne znanosti, znotraj katere se spreminja tudi položaj klasičnih novoveških znanosti. Deskriptivno-indikativna raven in analitično-sintetična raven znanstvenega proučevanja sta naddoločeni s prognostično-projektivno sposobnostjo moderne znanosti. Znanost ob tem ni več le zbirka receptov za napovedovanje prihodnjih dogodkov iz znanja o preteklih dogodkih, marveč se je izoblikovala predvsem v načrtovalko pogojev za generiranje zaželenih oziroma vnaprej predvidenih dogodkov.

Na tej točki obstaja še prav posebna nevarnost, da spregledamo razloček med znanstvenim projektom in ideološkim programom ter tako že vnaprej onemogočimo produktivno sodelovanje med znanostjo in ideologijo. Kaj hitro se nam lahko zgodi, da znanstveno kritiko zamešamo z ideološko kritiko. Da se zaradi nesposobnosti, zaradi pomanjkanja sposobnosti, s katero bi se lahko prikopali do znanstvenih dosežkov, zatečemo v takšno ali drugačno kritiko vsega obstoječega.

Beg v kritiko vsega obstoječega ni nič drugega kot znamenje ideološkega voluntarizma. Prav zato predlog za novo revijo ne ponuja kritike vsega obstoječega, marveč napoveduje obravnavo kriterijev vsakršne obstoječe ali možne kritike. Obravnava kriterijev kritike nima nič skupnega s kritično kritiko, ki je le varianta kritike vsega obstoječega, temveč spada v teoretično refleksijo kritike.

Obravnava kriterijev kritike pomeni pretres tistih kriterijev, na podlagi katerih si nekdo vzame pravico, da vse obstoječe razdeli na dobro in slabo, po tako opravljeni razdelitvi pa se ponavadi razglasi še za nosilca dobrega. Samozvani kritik vsega obstoječega se tako kritiki, ki jo seveda sam dirigira, že vnaprej izmakne. Kritik vsega obstoječega je tako rekoč zunaj vsega, kajti to vse že ima pred seboj kot predmet kritike. Takšen izjemnostni položaj kritikov vsega obstoječega pa je kajpada le ideološka fikcija, ki je enako daleč tako od ideološke kot znanstvene resnice.

Bistvo ideološko voluntaristične, tj. ideologistične kritike je prav v prepričanju (zastopa ga tudi Andrej Kirn), da »se kriteriji kritike porajajo iz kritike same« (str. 1018), v nekakšni razširjeni reprodukciji in avtoogenezi kritike. Kritika vsega obstoječega ostaja tako povsem nedotakljiva, saj po načelu avtoheterotomičnosti kriterije za samo sebe poraja le iz

same sebe ter jih sproti spreminja že tudi v nepreklicno merilo vrednotenja vsega obstoječega.

Ni čudnega, da se zato kritiki, ki kriterije za samo sebe brezprizivno poraja iz sebe same, zdi obravnava kriterijev kritike nekaj nezaslišanega, zaradi česar skuša to obravnavo diskvalificirati kot »aprioristični metodološki postopek«, ki da ga je možno »aplicirati na poljubno področje, podobno kot sholastično stalinistično uporabo dialektičnih načel« (str. 1017). Pustimo ob strani, da je sholastika legitimni predhodnik novoveške filozofije, da brez nje in njenih matematičnih, logičnih, semioloških in drugih raziskav ne bi bilo ne Descartesa ne Einsteina, tako da sholastično bistro-umnost enači z diamatsko topo-umnostjo lahko le tisti, kateremu se kriteriji kritike vsega (zdaj in nekoč) obstoječega porajajo iz te kritike same. Oglejmo si raje, kako Andrej Kirn metodološko obravnava kriterijev kritike, na podlagi katere izdelava novih kriterijev ne bi več pomenila izgotavljanja nekakšnih za vselej zamejenih oziroma vnaprej nepreklicnih meril vrednotenja, marveč bi pomenila vzpostavljanje označevalcev vztrajnega razločevanja med znanostjo in ideologijo, med mišljenjem in metafiziko itd., neposredno zaznamuje: »Skrivnost te metode pa je približno v naslednjem: preden se lotiš raziskovanja konkretnih potreb, jezika, umetniških del, tehničnih sredstev, znanosti, je treba izpostaviti, kaj je bistvo potrebe kot potrebe, bistvo jezika kot jezika, bistvo volje kot volje, bistvo tehnike kot tehnike itd. Kdor je to sposoben narediti, si je pridobil možnost, da zapusti ontično raven obravnavanja in se dvigne k bistveni ontološki ravni« (str. 1018). Ne vem, kako naj bi se izrazil, toda – po pravici povedano – vse to niti približno ni res.

Ontologija je temelj metafizike, torej razločevanje med mišljenjem in metafiziko nikakor ne more pomeniti *dviganja* k bistveni ontološki ravni, temveč lahko pomeni le *sestop* z ontološke, tj. z metafizične ravni.

In kolikor proučujemo znanost, potem je začetna opredelitev znanosti kot znanosti nujni, čeprav še ne zadostni pogoj, da sploh vemo, s čim se ukvarjamo in kaj bomo proučevali. Je nujni pogoj metodičnega (methodos: pot do), usmerjenega, ne pa sem in tja tavajočega in preskakujočega raziskovanja. Kolikor pa znanost obravnavamo po načelu, da se kriteriji kritike porajajo iz te kritike same, potem seveda lahko mislimo na znanost, govorimo o ideologiji, pišemo pa o ontologiji.

Le kako boš začel proučevati konkretne znanosti, če pa še ničesar ne veš, kaj to znanost sploh je? Če še sploh ne veš, kaj naj bi proučeval? Naivna pamet bo odgovorila: povedali mi bojo znanstveniki. Toda kako veš, da so ljudje, ki jih boš povpraševal po znanosti, res znanstveniki, če nimaš *pojma* o znanosti? S strogo metodološkega vidika pomeni tak način proučevanja isto, kot da bi se skliceval na geslo: strici so mi povedali. Z geslom *strici so mi povedali* in načelom *kriteriji kritike se porajajo iz te kritike same* pred seboj si kajpada odpiraš neslutene možnosti »ustvarjalnega« pristopa k znanosti, toda rezultati takšnega pristopa ne bojo imeli nobene zveze ne z znanostjo samo ne s teorijo znanosti.

Kar zadeva problem *bistva*, pa je znana Marxova formulacija (MEW 25–825), da bi bila vsakršna znanost odveč, če bi pojavna oblika in bistvo sovpadala. To velja tako za klasično novoveško znanost, ki prodira od pojava k bistvu, kot za moderno znanost, ki raziskuje med drugim tudi poti, po katerih naj bi od bistva (ideja, načrta) na novo projektirane stvari prišli – najhitreje in najučinkoviteje – do njegove realizacije v prototipu, ki bo s svojo povsem določeno pojavno obliko omogočil predvideno množično reprodukcijo.

Očitno je torej, da problem *bistva* stvari ni in ne more biti istoveten s problemom stvari *kot* stvari. Govoriti o *bistvu* stvari *kot* stvari ali o *bistvu* znanosti *kot* znanosti (Kirn: »bistvo potrebe kot potrebe«) je popoln nesmisel.

Pri problemu znanosti *kot* znanosti gre za identiteto znanosti, za tisto identiteto, po kateri se znanost razlikuje in jo razločujemo od ideologije, ki predstavlja eksterno determinanto znanosti, ali od filozofije, ki proučuje teoretske dispozicije/paradigme znanosti. Pri *bistvu* znanosti pa gre vselej za bistvo posamezne ali konkretne znanosti, kajti pojem bistva je korelativen s pojmom bivanja oziroma s pojmom pojavnne oblike, tako da o čistih bistvih (čistih idejah) lahko govorimo le, dokler se gibljemo znotraj platonizma kot startne osnove metafizike.

Vse kaže, da bo potemtakem še ogromno dela z izrecnim pa vztrajnim razločevanjem ne le stvari, ampak tudi pojmov.

*

Andrej Kirn pravi: »Ne odločam se za ali proti novi reviji, imam pa zadržek...« (str. 1023). Ne odloča se za ali novo revijo, ima pa zadržek »... do posamičnih elementov družbenega ideološkega koncepta« (prav tam). Koliko je za to navidezno vljudnostjo resnične prijaznosti, se seveda razkrije, ko začne Andrej Kirn tako imenovane posamične elemente družbenega ideološkega koncepta nove revije primerjati s »sholastično stalinistično uporabo dialektičnih načel« (str. 1017) itd. In to ob tem, ko nekaj strani naprej povsem mirno zapiše: »V našem prostoru je postala v zadnjem času stalinistična nalepka priljubljeno sredstvo, da se politično diskvalificira svojega sobesednika« (str. 1021). Pač kriteriji kritike, ki se rojevajo iz te kritike same.

Menim, da je povsem jasno: Andrej Kirn je proti novi reviji. Že vnaprej ga je strah vsakršne umetniške ali znanstvene diferenciacije. Strah ima velike oči in zato se mu diferenciacija že vnaprej prikazuje kot konfrontacija. Prav zato je Andrej Kirn nastopil proti izjavi za novo revijo, ne bo pa nastopil proti takšnemu pisanju, kakršnega sta zmožna Srečo Kirn in Lev Kreft. (Ob predlogu za novo revijo, TiP, 1980, št. 9.) Ne bo nastopil, četudi je to pisanje teoretsko popolnoma zmedeno, ideološko pa skrajno agresivno, po linčanju hlepeče pisanje; četudi K&K podolgem in počez šarita s stalinističnimi nalepkami.

K & K trdita (naj se dotaknem le te trditve kot tipičnega primerka njunega razklanega mišljenja), da še nikoli nobena teorija v vsej povojni zgodovini ni tako radikalno zaigrala na strune »apologetike obstoječega« (str. 1028) kot izjava za novo revijo: »To blato ni kontrarevolucionarno zato, ker bi bilo zoper obstoječo oblast, ampak zato, ker je za njeno petrificiranje...« (str. 1029). Apologetika *obstoječega* bi bila res težko zoper *obstoječo* oblast, torej je lahko le za petrificiranje *obstoječe* oblasti.

Toda kakšna je ta *obstoječa* oblast? Recimo, da je revolucionarna. Tedaj bi bila apologija *obstoječe* oblasti pač apologija *revolucionarne* oblasti. K & K pa nasprotno trdita, da je apologija *obstoječe* oblasti *kontrarevolucionarna* apologija. Torej je po njunem tihem prepričanju *obstoječa* oblast *kontrarevolucionarna* oblast. To je logična konsekvence trditve, ki sta jo skup zmašila K & K.

Kaj takega pa si K & K v eksplicitni obliki kajpada ne bi nikdar upala zapisati, zato kar se da pohitita, da bi logične konsekvence svoje trditve čim bolj zakrila; torej svojo tezo zapleteta in zavijeta takole: »ker je torej za petrificiranje revolucije v njenem protislovnem stadiju, ki še omogoča določene družbene privilegije – participacijo na odtujeni moči« (prav tam). Zdaj smo nenadoma pred povsem novo podobo. Petrificiranje *obstoječe* oblasti se je sprevrglo v petrificiranje revolucije. *Obstoječa* oblast ni izenačena le z revolucionarno oblastjo, ampak že kar z revolucijo samo. *Obstoječa* oblast je torej povsem v redu, še bolj v redu bi morala biti tedaj apologija te oblasti oz. revolucije. Seveda pa ta apologija ne bi smela biti petrificirajoče, marveč spodbujajoče narave.

Popolna kolobocija torej. K & K bi bila rada brezobzirna kritika vsega *obstoječega*, toda nikakor ne od spodaj navzgor, temveč od zgoraj navzdol. Imela bi rada sloves kritičnosti, obdržati pa hočeta status apologeta. Za vse to bi bilo škoda besed, če ne bi vedenje, s katerim nas zabavata K & K, zelo razvidno pripovedovalo o žalostnem koncu smešnega začetka novolevičarstva na Slovenskem. Novolevičarska kritika vsega *obstoječega* se je na Slovenskem na začetku sedemdesetih let začela namreč kot farsa.

Z dejansko kritiko vsega *obstoječega* so začele na Slovenskem že *Perspektive* na začetku šestdesetih let. Evropski maj 68 je bil slovenski maj 64. V jugoslovanskem prostoru je kritiko vsega *obstoječega* za *Perspektivami* povzel *Praxis*. Tako pri *Perspektivah* kot pri *Praxisu* je šlo za kritiko vsega *obstoječega* od spodaj navzgor.

To lahko rečem, ker nisem bil nikoli privrženec ne *Perspektiv* ne *Praxisa*. Ker sem imel do kritike vsega *obstoječega* na določen način že vseskozi distanco, če že ne polemičen odnos, o čemer priča moja polemika s Tarasom Kermaunerjem, Veljkom Rusom in Dušanom Pirjevcem iz leta 1963: »Stvarno, resnično in dejansko sodobne slovenske inteligence« (Problemi, vol. I, št. 7). Kmalu po zlomu *Perspektiv* smo se pri *Problemih* nekateri začeli intenzivno spraševati po kriterijih in po filozofskih osnovah kritike vsega *obstoječega*; prva in najbolj znana študija iz tega obdobja je Pirjevčeva študija »Tragična komedija«, študija o Gogoljevih *Mrtvih*

dušah (Problemi 1965, št. 1). Konflikti z različnimi zastopniki »obstoječega« dokazujejo, da pri tem ni šlo za nikakršno apologijo obstoječega. Šlo je za proučevanje tistega terena, na katerem se nasprotje med apologijo vsega obstoječega in kritiko vsega obstoječega sploh šele lahko izoblikuje, raste in dozori.

Študentsko gibanje na začetku sedemdesetih let je na Slovenskem vsebovalo dva povsem različna tokova; tok, ki se je z besedami Roze Luxemburg zavzemal za svobodo tistih, ki mislijo drugače, ter tok, ki je paradiral s parolami o kritiki vsega obstoječega. Da je šlo pri tej zadnji, novolevičarski struji le za pozo in zato za farso, za komično, a nereflektirano ponovitev dogodkov iz leta 1964, dovolj zgovorno pričajo poteze slovenskih novolevičarjev na koncu študentskega gibanja. Slovenski novolevičarji so se ob zaostritvi v trenutku prelevili iz kritikov vsega obstoječega *od spodaj navzgor* v kritike vsega obstoječega *od zgoraj navzdol*. Med njimi je najti celo člana redakcijskega sveta Praxisa. Oblast, ki je bila zanje še včeraj *vir vsega zla*, so čez noč razpoznali za *vir vsega dobrega* in kot najboljše zaletišče za kritiko vsega obstoječega.

To nenadno preobrazbo bi lahko natančno popisal le Kafka. Njen najnovejši produkt sta K & K ter njun pamfletič zoper novo revijo. Iz opisanega pa je najbrž že tudi povsem jasno, čemu tolikšen odpor in tolikšen strah vseh vrst kritikov vsega obstoječega pred novo revijo.

*

Morda Andrej Kirn (moj dolgoletni znanec, včasih skoraj prijatelj, ki mi osebno, kolikor vem, še nikdar ni napravil nič hudega) vendarle ne sodi v K & K klan. V tem primeru ga prosim, da se zavzame za objavo mojega članka »Znanost in kritika,« ki že od leta 1975 leži na uredništvu Teorije in prakse.

STOJAN ŽITKO

Hišna samouprava: nič več anonimni stanovalci

Izteka se nekajletno obdobje, v katerem smo se ukvarjali s preoblikovanjem celotne stanovanjske politike. Lahko bi celo dodali, da je bila pri tem Slovenija bolj kot druge republike in pokrajine zavzeta za spreminjanje družbenoekonomskih razmer v stanovanjskem gospodarstvu in v stanovanjski politiki sploh. V vsakdanjem življenju se to kaže na eni strani predvsem v dosti bolj zagnanem obravnavanju problematike ekonomskih stanarin, na drugi strani pa v manj temeljitem razčlenjevanju stanovanjske politike po drugih republikah.

Vendar bi bilo slabo, če bi stanovanjsko politiko ocenjevali predvsem po tem, ali smo v zdajšnjem obdobju bolj ali manj uspešni v zidavi novih stanovanj, do kod smo prišli s svojimi stanarinami in podobno. Zaradi vsega tega seveda ne bi bilo treba več kot tri leta tehtati novih korakov v stanovanjski politiki, ki jih je ne nazadnje začel utirati zadnji kongres slovenske zveze komunistov. Takrat je bilo namreč stanovanjskemu področju namenjenih precej misli, čeprav nemara še precej več v tezah za kongres kot v plenarni diskusiji, pa vendar... Resneje smo se namreč začeli pogovarjati o tem, da stanovanja v našem družbenoekonomskem sistemu niso samo nekakšna socialna prвина, temveč da so tudi blago posebne narave, ki pa je podvrženo še nekaterim drugim zakonitostim. Odkrito smo začeli govoriti o možnosti, da bi v stanovanjskih skupnostih začeli združevati vsa sredstva, ki jih namenjamo za stanovanjsko zidavo, odločneje smo začeli razmišljati tudi o uvedbi lastne denarne udeležbe pri vsakršni pridobitvi stanovanja, torej tudi družbenega najemniškega. In ponovljeno je bilo stališče, da je treba nadaljevati prizadevanja za takšno raven stanarin, ki bo omogočila, da stanovanja ne bodo propadala, ker ne bi bilo dovolj denarja za sprotna popravila. Še kaj bi lahko dodali, toda naj bo dovolj.

Kot drugi pol te aktivnosti bi lahko ocenili skupščinska zasedanja ob koncu minulega leta, ko so zbori slovenske skupščine sprejeli predlog zakona o stanovanjskem gospodarstvu. Zakon je sicer v resnici začel veljati šele 27. januarja, ker v tem primeru četrti skupščinski zbor, to je skupščina skupnosti socialnega varstva Slovenije, zaradi svoje nesklepč-

nosti 29. decembra ni mogel izvesti svoje seje. Morebiti ob tem ne bi bilo večjih razlogov za razburjanje, če se to ne bi pripetilo ravno na zasedanju organa, ki bi ga še posebej moralo skrbeti, kako bo potekalo odločanje ob tem pomembnem zakonu.

Brez zakona o stanovanjskem gospodarstvu zdaj namreč ne bi mogli pripravljati naslednjega pomembnega dokumenta, to je družbenega dogovora, s katerim naj bi podrobneje opredelili nekatere sestavine naše stanovanjske politike, kot na primer višino lastne udeležbe, merila za solidarnost na tem področju ipd. Družbeni dogovor ima sicer res precej ponesrečeno dolgo ime, ki pač skuša izraziti vse odtenke samoupravnega usklajevanja na tem področju, prav pa bi bilo, če bi mu res dali skorajda pomembnejšo vlogo kot samemu stanovanjskemu zakonu. Družbeni dogovor o skupnih osnovah za zagotavljanje in usklajevanje samoupravnih družbenoekonomskih odnosov na področju stanovanjskega gospodarstva v SR Sloveniji naj bi namreč zagotovil, da bi zadeve urejali bolj z dogovarjanjem in usklajevanjem kot z zakonsko prisilo. Zakon je namreč na nekaterih mestih celo nalašč napisan nekoliko ohlapno in dopušča tudi širše tolmačenje. To pa vendarle pomeni, da se zanašamo, da bodo delavci v združenem delu čim več stvari urejali tako, kot se jim bo v nekem obdobju zdelo najbolj prav in koristno. Če tako mimogrede opozorimo na lastno udeležbo pri pridobitvi družbenega stanovanja ali pri nakupu stanovanja oziroma pri gradnji individualne hiše, se zdaj prav lahko strpno dogovarjamo o tem, kolikšna naj bo v posameznem primeru. Zato ni, recimo, prav nič čudnega, če se je lestvica, po kateri naj bi takšno finančno soudeležbo obračunavali, nekajkrat temeljito spremenila. Ali drugače, če se je sprva mogoče zdelo upravičeno, da bi 20-odstotno lastno udeležbo plačali samo tisti, katerih dohodek na člana družine znaša skoraj dvakrat več od poprečnega slovenskega zaslužka, je zdaj prevladalo stališče, da so toliko sposobne prispevati že tiste družine, v katerih zaslužijo na družinskega člana prav toliko, kot znaša poprečni osebni dohodek. Podobno, recimo, velja za predvidene stanovanjske standarde, se pravi, za družbeno priznано stanovanjsko površino glede na velikost družine. Vse to so namreč vprašanja, ki jih je zelo težko ali pa skorajda sploh nemogoče trdno zacementirati z zakonom, kajti utegne se zgoditi, da jih tudi nepredvideni dogodki ovržejo. Težko pa bi bilo zaradi tako življenjsko spremenljivih postavk spreminjati kar zakon.

Ob sprejemanju zakona o stanovanjskem gospodarstvu so namreč prav tako zavzeto poudarili, da pomeni takšen stanovanjski zakon potrditev vseh prizadevanj za uveljavitev družbenoekonomskih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu in da daje podlago za izpeljavo ustreznega družbenega dogovora. Pri tem zakon zajema le tiste določbe, ki so specifične za stanovanjsko gospodarstvo. Na vsak način naj bi namreč dosegli, da bodo nove družbenoekonomske odnose na tem področju urejali v čim večji meri samoupravni sporazumi, družbeni dogovori in drugi samoupravni splošni akti. Zakon torej daje le okvire za samo-

upravno urejanje in uveljavljanje pravic delovnih ljudi in občanov na področju, kjer so sicer pristojnosti za normativno urejanje stvari porazdeljene med republiko in občinami.

Republiška skupščina je zakon o stanovanjskem gospodarstvu praktično potrdila dobro leto potem, ko je pripravila svoja znana stališča, sklepe in priporočila za nadaljnji razvoj samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu. Ta so bila namreč v skupščini sprejeta novembra 1979. leta. Čeprav stanovanjski zakon ni v vseh ozirih dosledno nadaljeval poti, ki so jo zastopala skupščinska stališča, pa je vendarle prav, če omenimo, da so temeljna načela v bistvu ostala nedotaknjena.

Že vseskozi je namreč veljalo, naj družbenoekonomski odnosi v stanovanjskem gospodarstvu temeljijo na tem, da so nosilci vseh odločitev o sredstvih za stanovanjsko graditev ter o njihovem združevanju in uporabi delovni ljudje in občani, delavci v temeljnih organizacijah združenega dela in občani v zborih stanovalcev, soseskah, krajevnih skupnostih in v samoupravnih stanovanjskih skupnostih. V celoti se mora uveljaviti vpliv delovnih ljudi in občanov na določanje stanovanjske politike v občini, temeljni nosilci financiranja pa združujejo sredstva za graditev stanovanj (sprva je bilo zamišljeno, naj bi združevali prav vsa stanovanjska sredstva) v stanovanjskih skupnostih, v njih določajo politiko in program graditve stanovanj ter skupaj upravljajo stanovanjske hiše in stanovanja, ki so družbena lastnina. Uveljavi naj se načelo, da je vsak po svojih zmožnostih dolžan prispevati lastno udeležbo za pridobitev družbenega ali zasebnega stanovanja. Odločilnega pomena naj bi bilo tudi to, da bo temelj novih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu realno družbeno planiranje in programiranje stanovanjskih potreb v temeljnih organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih, samoupravnih stanovanjskih skupnostih in občinah. Vsi plani stanovanjskih potreb morajo odražati konkretno opredeljene interese delovnih ljudi in občanov, izhajati pa morajo iz realnih materialnih možnosti združenega dela.

Planiranje v stanovanjskem gospodarstvu mora postati dolgoročno, zato je tudi v stanovanjskem zakonu zapisana zahteva po desetletnih dolgoročnih programih na stanovanjskem področju. Praviloma naj bi namreč vsak delavec vedel, kdaj bo uredil svoje stanovanjsko vprašanje. Pri tem se bo seveda moral ravnati tudi po tem, koliko sredstev bosta sposobna on sam in njegova delovna organizacija združiti za urejanje stanovanjskih vprašanj, na drugi strani pa so že doslej igrala ravno tako pomembno vlogo tudi sredstva iz bančnih posojil in že doslej združena za posojila na ravni stanovanjskih skupnosti.

Ena najpomembnejših stvari je gotovo samoupravna organiziranost stanovanjskega področja. Medtem ko so pri izdelavi osnutka stanovanjskega zakona izhajali od zgoraj navzdol, se pravi, od stanovanjskih skupnosti h krajevnim skupnostim (ali organizacijam združenega dela) in naprej k stanovalcem v hiši, je zakon le sprejel načelo, da se samoupravna

organiziranost nujno začne pri stanovalcih v hiši, s skupnostjo stanovalcev kot pravno osebo, konča pa v stanovanjski skupnosti ali na višji ravni, v njihovi republiški zvezi.

Republiška konferenca SZDL je že večkrat analizirala, kako deluje hišna samouprava, s tem v zvezi pa tudi občinske stanovanjske skupnosti. Čeprav so bili v zadnjem obdobju pri tem v resnici doseženi precejšnji uspehi, saj nam je uspelo razviti zlasti hišno samoupravo na precej višjo raven, priložnosti za pretirano zadovoljstvo le še ni. Še vedno je gotovo preveč pomanjkljivosti, ki jih lahko naprtimo premalo aktivni vlogi delegacij in delegatov v samoupravnih stanovanjskih skupnostih (tu so vzroki za nemalokrat odločilni in precej enostranski vpliv njihovih izvršnih organov).

Preslabo je zaživel tudi delovanje zborov izvajalcev v stanovanjskih skupnostih, v katerih naj bi s svojimi delegati sodelovali vsi tisti, ki so kakorkoli vključeni v stanovanjsko zidavo – od urbanistične zasnove naprej pa vse do gradbenikov in finalistov. Čeprav se, na primer gradbeniki večkrat pritožujejo, da zanje v stanovanjskih skupnostih ne najdejo dovolj posluha, bi se kazalo vprašati, ali so tudi izvajalci stanovanjske zidave izkoristili vse možnosti, ki jim jih je na tem področju dajal že dosedanji sistem. Odgovornost mora biti pač obojestranska, užaljeno kazanje s prstom na tako imenovanega krivca pa ne vodi daleč. Res pa je, da je bila doslej vloga izvajalcev tudi v njihovem zboru precej nedorečena. Nehati pa je treba s tem, da se izvajalci čutijo kot del samoupravne stanovanjske skupnosti in od nje predvsem nekaj zahtevajo. Postati morajo njen dejanski sestavni del, skupaj z drugimi delegati morajo oblikovati tudi politiko njenega delovanja in biti soodgovorni za vsa dogajanja na tem področju. Medtem ko je bilo doslej tudi v zborih izvajalcev čutiti preveč zapiranja v občinske meje, kar jim je dajalo možnosti za še bolj izrazit monopolni položaj in temu ustrezno obnašanje, pa morajo postati zdaj zbori izvajalcev tudi formalno odprti. Vanje naj bi se imel možnost vključiti vsak od izvajalcev, ki že opravlja dela na območju določene stanovanjske skupnosti ali za to izrazi trajnejši interes. Seveda pa udeležba v nekem zboru izvajalcev izvajalcem ne zagotavlja vnaprej, da bo že zaradi tega tudi dobil delo, saj naj še naprej velja načelo natečajev za prevzem gradbenih del.

Ker je dostikrat slišati za pomisleke ob tako imenovani družbeno usmerjeni gradnji, je le treba reči, da pri tem praksa še vedno zaostaja za nameni. Verjetno pa je prav tako vprašljivo, če bi gradbeniki sami res naredili več reda na stanovanjskem trgu oziroma pri zidavi stanovanj, če bi se torej znova vrnil h gradnji za trg. Statistika nas sicer še vedno opozarja, da je pretežna večina stanovanjske zidave tipična gradnja za trg. Vendar v resnici ni tako. Lahko sicer upoštevamo vse razloge, ki pričajo, da marsikaj še vedno teče po starem, vendar je res tudi to, da stavbarji ne morejo več postavljati zgradb tako, kot je predvsem njim prav. Statistični podatki zato odsevajo predvsem knjigovodski zaplet, zaradi katerega je

vsaka gradnja opredeljena kot tržna, če si morajo gradbeniki zanjo priskrbeti kredite. Res je namreč zaenkrat bolj malo primerov, da bi tozdi ali stanovanjska skupnost v celoti nastopali kot združeni investitorji, in na primer, gradbenikom tudi sproti plačevali vse stroške.

Na tem področju je zdaj predvidenih več sprememb, zakon o stanovanjskem gospodarstvu tudi natančneje navaja, kaj je razumeti pod družbeno usmerjeno stanovanjsko zidavo in kdo so lahko investitorji. Zaradi tega bo nedvomno zdaj precej pojmov bolj razčiščenih, odpravljenih pa tudi več pglavitnih nesporazumov. Družbeno usmerjena stanovanjska zidava naj bo namreč usmerjena tako, da bodo pri oblikovanju politike in graditve sodelovali vsi zainteresirani dejavniki, ki morajo neposredno vplivati tudi na programsko in prostorsko zasnovo zazidalnega načrta, na raven in vrsto komunalne opreme, na strukturo in kvaliteto stanovanjskih objektov ter na opremljenost stanovanjske soseske s spremljajočimi objekti. Osnovna definicija družbeno usmerjene stanovanjske zidave namreč pravi, da je to tista gradnja, pri kateri ima družba kot celota oziroma družbenopolitična skupnost osrednji interes, uresničuje pa ga z družbenim dogovarjanjem in samoupravnim sporazumevanjem v vseh fazah načrtovanja in graditve. Pogoj zanjo pa naj bi bil, da jo uresničujemo v skladu s sprejetimi prostorskimi in urbanističnimi dokumenti in samoupravno sprejetimi plani stanovanjske gradnje v občini. To naj omogoči tudi zasnovo celostne stanovanjske soseske, ki bo v kraju bivanja stanovalcu omogočala zadovoljevanje pretežne večine njegovih potreb.

Zakon o stanovanjskem gospodarstvu v 11. členu posebej pove, da je družbeno usmerjena stanovanjska zidava tista, ki je opredeljena s planskimi akti družbenopolitične skupnosti. V primerjavi s prejšnjimi razmišljanji je to področje operativno nekoliko drugače opredeljeno. Tako je po zakonu lahko investitor družbeno usmerjene zidave stanovanjska skupnost, organizacija združenega dela, stanovanjska zadruga in poslovna skupnost, če je za to pooblasti stanovanjska skupnost. Stanovanjska skupnost lahko poveri investitorska dela organizaciji združenega dela, ki pa ne more biti hkrati tudi izvajalec del na stanovanjskih objektih, za katere izvaja investitorska opravila.

Osrednja vprašanja se urejajo vendarle tudi v hiši

Lahko bi dejali, da zakon o stanovanjskem gospodarstvu, prav tako pa tudi družbeni dogovor, ki bo izpeljal nekatera njegova določila, govorita predvsem o družbenoekonomskih odnosih na tem področju. Zdi se, da je vseeno premalo poudarjena vloga stanovalcev, zborov stanovalcev in njihovih hišnih svetov. O tem smo namreč že doslej imeli precej dobro naravnan zakon o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini. Da je to res, priča primerjava prejšnjega posebnega zakona s tem,

kar je o pristojnostih hišne samouprave napisano zdaj. Precej stvari, ki jih je obravnaval stari zakon, je prevzel tudi novi zakon. Vprašanje pa je, koliko je pri tem izgubil, saj se ne da znebiti vtisa, da je to področje v novem zakonu precej na hitro razjasnjeno. Očitno gre deloma za pomanjkljivosti povsem praktične narave, saj je bilo treba v novem zakonu prejšnja načela spraviti na sorazmerno ožji prostor (zakon namreč povzema kar osem dotedanjih zakonov s stanovanjskega področja), pri tem pa je moral opustiti tudi vrsto nadrobnosti, nekatere pa so tako kot že v prejšnjem ostale še zmeraj nepojasnjene.

Vendarle je tudi gospodarjenje s stanovanjskimi hišami doživelo precejšnjo spremembo. Po novem zakonu naj bi namreč stanovalci prevzeli hiše, v katerih živijo, v upravljanje in gospodarjenje, torej bi jih prenesli iz stanovanjskih skupnosti v skupnosti stanovalcev, ki so po novem pravna oseba. Utegne se sicer zgoditi, da bo to ena od najtežjih preizkušenj tega zakona, ker bo povezana s številnimi praktičnimi težavami in posledicami za stanovalce in njihovo vključevanje v stanovanjsko samoupravo.

Doslej je bilo namreč večkrat slišati, da ne gre iskati vzrokov za slabo delovanje hišne samouprave samo v neustrezni gmotni podlagi za njihovo delo, temveč naj bi jih bilo več tudi v prešibki pravni ureditvi. Hišni sveti so imeli doslej le opravilno sposobnost, zdaj pa so dobili pravno sposobnost. V resnici je stvar sicer bolj teoretično naravnana, saj je pravna oseba postala hiša oziroma skupnost stanovalcev v hiši (kot nov samoupravni termin na tem področju), medtem ko hišni svet ostaja operativno telo zbora stanovalcev kot najvišjega organa v stanovanjski hiši. Novost, ki naj bi olajšala zlasti številne praktične probleme, je tudi to, da zbor stanovalcev po novem sestavljajo delegati stanovanj in poslovnih prostorov, ne pa več vsi, ki v neki stanovanjski hiši živijo in delajo (ti so zdaj praktično skupnost stanovalcev).

Ne glede na to, da se utegne vsa stvar precej zavleči, čeprav zakon dopušča enoletni prehodni rok, v katerem naj se uredijo tudi ta vprašanja, gre za velike spremembe tako v samoupravni organiziranosti stanovanjskega gospodarstva kot v odgovornosti na tem področju. Stanovalci imajo zdaj nedvomno tudi dosti večjo odgovornost, nihče skoraj ne bi smel več reči, da je z vsem v hiši opravil, s tem da je plačal stanarino. Zaradi povečane odgovornosti hišnega sveta in zlasti njegovega predsednika se bo sicer treba kmalu domeniti, kako obvladati položaj, da se ne bi njihova delavoljnost osula. Zavedati se kaže, da za delo v hiši še vedno ne poprijema dosti stanovalcev, da delo leži na plečih maloštevilnih, zato ne bi imelo pomena še tem pregnati volje za delo. Zato je prav, da so bila pravočasno izrečena napotila, da je treba delovanje hišne samouprave olajšati, ne pa znova zapletati. Beseda lahko steče tako o dosti obsežnejših knjigovodskih opravilih, ki v hišah ne bi smela povzročiti dodatnega preobsežnega administriranja in povečanih stroškov. Kakor hitro bi se delo v hišnih svetih pretirano profesionaliziralo (razen pri že običajnem

nagrajevanju blagajniških opravil iz tako imenovanih obratovalnih stroškov), ne bi dosegli svojega namena. Znašli bi se namreč znova na začetku, se pravi tam, kjer bi se stanovalci znova začeli izmikati delu v hiši, češ da so za to že plačali druge.

Ob vsem tem je gotovo pomembno, zakaj je predlagatelj zakona, republiški izvršni svet, vnesel to novost v novi stanovanjski zakon. Povedati je treba, da so družbenopolitične analize delovanja hišne samouprave pokazale, da se je preveč uveljavilo nepotrebno koncentriranje sredstev, dobljenih s stanarinami, zunaj zborov stanovalcev in hišnih svetov. Zato je bilo tudi odločanje o oblikovanju in razporejanju stanarine še vedno preveč odtujeno stanovalcem. Izkazalo se je, da smo ravno krepitvi hišne samouprave posvečali premalo pozornosti in političnega usmerjanja. V socialistični zvezi je prevladalo tudi stališče, da bi gotovo dosegli vidnejše rezultate, če bi zборе stanovalcev vsebinsko bolj razvijali tudi kot osnovne celice družbenopolitičnega in samoupravnega mehanizma v krajevni skupnosti. Ob tem so že sprejeti politični dokumenti dali možnosti za hitrejše uveljavljanje stanovalcev kot nosilcev upravljanja, postopen prehod na ekonomske stanarine pa jim daje tudi boljšo gmotno podlago za gospodarjenje.

Temeljni nosilci vseh obveznosti in pravic pri upravljanju s stanovanjsko hišo in z vsemi stanovanji v družbenem upravljanju so samoupravno organizirani stanovalci. Pri tem se stanovalci, lastniki posameznih delov stanovanjske hiše in imetniki pravice do uporabe posameznih delov stanovanjske hiše po novem povezujejo v skupnost stanovalcev.

Republiški izvršni svet je ugotavljal, da hišni sveti kljub svoji opravični sposobnosti nimajo takega mesta, da bi lahko uspešno gospodarili in upravljali s stanovanjskimi hišami, zato je bilo treba njihov položaj bistveno spremeniti. Po dosedanji ureditvi hišni sveti niso mogli zaposliti delavcev za opravljanje del, ampak so lahko samo naročali storitve pri specializiranih ali drugih organizacijah združenega dela in skupnostih. Republiški izvršni svet je menil, da uveljavljanje novih družbenoekonomskih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu, zlasti pa pri upravljanju in vzdrževanju stanovanjskih hiš, zahteva tudi novo vlogo, naloge in pristojnosti zborov stanovalcev in hišnih svetov oziroma hiše. Vlogo pravne osebe na področju gospodarjenja s stanovanjskimi hišami lahko dobi le hiša sama, s sredstvi te hiše pa upravljata in razpolagata zbor stanovalcev in hišni svet.

Ob nekaterih drugih vprašanjih je o upravljanju in gospodarjenju s hišo razpravljala tudi republiški svet za vprašanja družbene ureditve. Zaradi nove ureditve na tem področju je koristno, če navedemo njegovo mnenje nekoliko bolj izčrpno. Po presoji republiškega sveta je urejanje družbenolastninskih odnosov na področju stanovanjskega gospodarstva neločljivo povezano z opredelitvijo dveh temeljnih sestavin teh razmerij. Prva je – opredelitev družbenega subjekta upravljanja in gospodarjenja s

stanovanjskimi objekti. Druga pa je – opredelitev pravic, obveznosti in odgovornosti, ki jih imajo vlagatelji sredstev na eni strani, ter uporabniki in upravljalci stanovanj in stanovanjskih objektov na drugi strani. Temeljno ustavno načelo je, da upravljajo delavci s tistimi sredstvi, ob katerih združujejo svoje delo v družbeno delo. Upravljajo pa seveda v odnosih z drugimi delavci, ki so z njimi povezani in od njih odvisni v proizvodnji, družbeni reprodukciji in družbi. V skladu s tem načelom upravljajo s stanovanji in stanovanjskimi hišami stanovalci, ki v njih zadovoljujejo svoje stanovanjske potrebe. Upravljajo pa seveda v skladu s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, ki jih opredeljujejo skupaj vlagatelji sredstev v razširitev in izboljšanje stanovanj in stanovanjskih hiš, družbeni dejavniki, ki sodelujejo pri gospodarjenju s stanovanji, in seveda stanovalci.

Iz tega izhaja, da je treba po mnenju republiškega sveta za vprašanja družbene ureditve temelje odnosov družbeno-pravno obdelati v skladu s tem, da stanovanja in stanovanjske objekte upravljajo in z njimi gospodarijo stanovalci prek ustreznih oblik samoupravne organiziranosti (zbor stanovalcev, hišni svet ipd.). Pri upravljanju in gospodarjenju so se dolžni ravnati v skladu s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, ki jih v zvezi s tem samoupravno določajo vsi družbeni subjekti, udeleženi pri skupnem gospodarjenju. V skladu s tako zasnovo odnosov je treba prenesti (kar se je potem z zakonom o stanovanjskem gospodarstvu tudi zgodilo) sredstva, to je stanovanje in stanovanjske hiše, v razpolaganje in upravljanje stanovalcev. S tem v zvezi se je republiški svet za vprašanja družbene ureditve odločno opredelil za to, da hišni svet kot samoupravni organ osnovne stanovanjske enote družbeno-pravno usposobimo za opravljanje pravnih poslov, ki vanje stopajo stanovalci pri upravljanju in gospodarjenju s stanovanji. To je družbeno-pravni temelj za dobro in odgovorno upravljanje in gospodarjenje s stanovanjskim fondom. Pri tem pa družbeno-pravna usposobitev hišnih svetov ni le ekonomsko vprašanje, ampak eno temeljnih vprašanj razvoja samoupravnih odnosov v krajevni skupnosti.

V stanovanjskem gospodarstvu zdaj nedvomno stojimo pred prelomnico, ko bo treba novi zakon v življenju tudi uveljaviti. Ker gre za nekatera razmeroma težka nova opravila, se je treba sprijazniti tudi s tem, da zakon za večino novih nalog dopušča kar enoletno prehodno obdobje. To še zlasti utemeljeno velja za novo samoupravno organiziranost, saj se je bomo po svojih močeh lahko lotevali kar vse leto, to pa glede na možne težave niti ni predolgo obdobje. Zdi se tudi, da je zakon na nekaterih mestih premalo razumljiv, na kar so večkrat opozarjali tudi razpravljalci. Upoštevati namreč kaže, da v stanovanjskih hišah ne delujejo samo tisti, ki so jim novi odnosi povsem jasni. Zato bo nemara za začetek več zapletov, kot jih nekateri nemara pričakujejo. Dobro bi se bilo pripraviti tudi na to. Pri tem pa bodo lahko nedvomno osrednjo vlogo odigrale stanovanjske skupnosti, zlasti še krajevne konference SZDL.

Kriza britanskega laburizma

V britanskem političnem življenju, v katerem vedrita in oblačita laburistična in konservativna stranka, se strankarski ekstremizem letno osredotoča na dva ali tri probleme. Ti problemi so potem tudi glavna tematika najrazličnejših komentarjev, interpretacij in razmišljanj. Že dalj časa se na britanskih polemičnih poljih bije boj glede reševanja kritičnih gospodarskih vprašanj (inflacija, brezposelnost, nacionalizacija), jedrske oborožitve in britanske zunanje politike ter njenega članstva v EGS. Žolčne debate o teh vprašanjih so seveda povezane tudi z najrazličnejšimi strankarskimi in volilnimi računici in osebnimi ambicijami strankarskih politikov.

Dogodek – pravzaprav gre za splet med seboj povezanih dogodkov – ki je v letošnjem letu dvignil največ prahu v britanskem notranjepolitičnem življenju, je nedvomno najnovejši razkol znotraj opozicijske laburistične stranke. (Najnovejši zato, ker pozna 80 let stara britanska laburistična stranka serijo notranjih sporov in disidentov. Zaradi tega se je stranke tudi prijelo reklo, češ da jo pri političnem življenju ohranjajo ravno notranji prepiri in polemike, in da »razcepljeni laburizem obstaja, združeni pa propada«. 24. januarja letos je bila v Wembleyu izredna konferenca laburistične stranke, na kateri je radikalno levo krilo stranke pod vodstvom Anthonyja Wedgwooda Benna izvojevalo pomembno zmago pri glasovanju o novem načinu izbiranja voditelja stranke, ki avtomatično postane predsednik vlade, če njegova stranka zmaga na volitvah. Bennova levica je dosegla premoč s podporo sindikatov. Po njenem predlogu odločajo o novem voditelju stranke sindikati s 40 odstotki kolektivnih glasov (to pomeni, da na volitvah za voditelja stranke en sindikalistični delegat vrže sam na tehtnico tudi po 50.000 glasov), krajeвне organizacije stranke s 30 in laburistična parlamentarna frakcija (ki je bila do sedaj odločilna pri izbiri voditelja) pa tudi s 30 odstotki glasov. Takšna odločitev je povzročila znotraj stranke ognjevitve polemike in posledica tega je bila, da se je iz nje izločila skupina uglednih in vplivnih laburističnih politikov. »Tolpo četverice«, kot je laburistične disidente takoj poimenoval britanski, za njim pa tudi svetovni tisk, sestavljajo Roy Jenkins, Shirley Williams, David Owen in Rodger Williams. Ti so ustanovili Svet za socialno demokracijo in zatrdili, da bodo v najkrajšem času ustanovili novo stranko – britansko socialdemokratsko stranko. »Laburistična stranka, ki sem jo ljubila in dolga leta delala zanjo, ne obstaja več,« je zapisala Shirley Williamsova, ko je februarja izstopila še iz izvršnega odbora laburistične stranke. Shirley Williams je še pred leti veljala za potencialno predsednico laburistične vlade.

Ne glede na to, kako se bo usmerjal razkolniški plaz, sprožen na konferenci v Wembleyu, je že sedaj očitno, da ne gre za enega izmed obrobnih družinskih prepиров v laburistični stranki, ampak za simptom hude bolezni v tej stranki in v sedanji britanski politični sferi sploh. Britanija se sooča z globoko gospodarsko in politično krizo, krizo, ki traja že vrsto let. Politična kriza se, na kratko, odraža tako v nesposobnosti vladajočega razreda, da reši ekonomske probleme kot v naraščajočem pomanjkanju zaupanja ljudi v tradicionalne elitne politične institucije in glavni politični stranki. Bistvo britanskega sistema je še vedno kapitalistična lastnina sredstev za proizvodnjo; razni »socialistični koncepti« britanskih laburistov in levih grupacij pa se vrtijo le okrog najrazličnejših marginalnih »popravkov« obstoječega sistema.

Hkrati temelji britanska »politika« na železnem dualizmu dveh političnih strank, ki se jedrski in reaktivni eri navkljub marsikdaj še vedno vedeta anahronistično, edvardijansko, če že ne kar viktorijansko. Njuna neprilagodljivost novim razmeram, neučinkovitost in apatija njenega članstva pa seveda povzročajo nezadovoljstvo volilcev in nove težnje, ki skušajo najti mesto v praznini, političnem vakuumu, ki se čedalje bolj širi in poglablja.

(Ideološke) razprtije v laburistični stranki, kot rečeno, niso nič novega. Vendar sta v preteklosti antagoniistični stranki vedno tvorili nekakšen dinamični tandem: krilo desno od centra je imelo v rokah vzvode dejanske oblasti v stranki, parlamentu in vladi, medtem ko je levica sproščala svoje socialistične ideje prek trade unionov. Obe krili sta tako, ob prepirih zvozili težavna leta po veliki gospodarski krizi – takrat je levica udrihala po vodstvu stranke zaradi gospodarske politike – in obdobje v petdesetih letih, ko je levica povzdignila glas zaradi jedrske razorožitve in državnega lastništva industrije.

Nova levica britanske laburistične stranke pa ni več zadovoljna s takšno – bolj ali manj – pasivno »ideološko« vlogo kritične ocenjevalke početja strankinega vodstva. Zahotelo se ji je oblasti. Ko je James Callaghan lansko jesen odstopil kot voditelj stranke, je v boj za oblast v stranki najodločneje posegla Bennova levica. Da bi preprečili razkol, so poslanci izvolili za voditelja stranke 67-letnega Michaela Foota, liberalnega socialista starega kova, znanega po tem, da zna delati red, mir in spravo.

Laburistična levica je kljub tej potezi prešla v ofenzivo in izsilila več resolucij, ki niso v skladu s pogledi zmernežev v stranki. Militantna levica zahteva med drugim izstop Britanije iz pakta Nato in unilateralno jedrsko razorožitev. Njena resolucija za izstop iz severnoatlantskega zavezništva je bila sicer na oktobrski letni konferenci laburistične stranke v Black-poolu formalno preglasovana, kljub temu pa se v stranki niso polegli še vedno močni protiameriški in protinatovski glasovi. Stranka pa se je uradno obvezala, da bo – kot opozicijska stranka v parlamentu – nasprotovala razmestitvi ameriških raket-križark na britanskih tleh in proti

britanskemu naročilu 64 ameriških raket trident, vrednih 1,6 milijarde dolarjev. Skrajna levica tudi ostro nasprotuje programu konservativne vlade Margaret Thatcherjeve, po katerem naj bi Britanija potrošila 12 milijard dolarjev za posodobitev sedanjih britanskih jedrskih sil.

Levica tudi zahteva izstop Britanije iz EGS. Članstvo Britanije v evropski skupnosti, pravijo na levem krilu stranke, je povzročilo porast cen in brezposelnost na Otoku in omejitev oziroma zmanjšanje suverenih pravic parlamenta v Londonu. Militanti levega laburističnega krila tudi nasprotujejo dejstvu, da Britanija plačuje velike subvencije drugim državam članicam EGS. Nekateri se celo boje, da bi EGS izkoristila priložnost in se polastila nadzora nad britansko energetske politiko, zlasti pa nad njeno severnoameriško nafto, ki je v teh časih, ko Britanijo pretresa ena najhujših ekonomskih kriz, zelena luč na drugi strani predora. Velika Britanija, pravijo kritiki na levi, ne bi smela biti gospodarsko navezana zgolj na Zahod, temveč bi si morala izbirati ugodnejše partnerje tudi med državami vzhodnega bloka in med deželami v razvoju. Pri tem se sklicujejo na najnovejše raziskave javnega mnenja, po katerem 58 odstotkov britanskega prebivalstva misli, da je članstvo v EGS za britansko gospodarstvo škodljivo.

Militantna levica zagovarja tudi intenzivnejši poseg države v gospodarstvo. Takoj bi nacionalizirali 200 največjih korporacij. Renacionalizirali bi tudi – brez kompenzacij – vsa podjetja, ki so za časa vlade Margaret Thatcherjeve spet postala zasebna. Teoretiki militantne levice so namreč prepričani, da sistem svobodnega trga in menjave ne more popraviti stanja, ki je nastalo zaradi stagflacije in menijo, da je posredovanje vlade edini možni način za sanacijo britanskega gospodarstva.

Odpravili bi tudi vse elitne institucije. S tem v zvezi je laburistična stranka sprejela predlog za odpravo zasebnih šol in zgornjega doma (lordske zbornice) britanskega parlamenta. Ta je v očeh radikalov najočitnejši simbol elitističnega razrednega sistema v Britaniji.

S še bolj drastičnimi – za britanske pojme – zahtevami prihaja trockistična frakcija – imenovana Militantna tendenca – ki ima svoj redni časopis in kakih 70 redno zaposlenih funkcionarjev.

Izstop Britanije iz EGS. Poziv k unilateralni jedrski razorožitvi. Ukinjanje »zlatih tradicij«. Vse to so zahteve, ki niso sprejemljive za laburistično desnico, za nove britanske socialne demokrate Jenkinsa, Williamsovo, Owena, Rodgersa in še kakih deset ali enajst zmernih poslancev, ki so se jim do sedaj pridružili. Vsem tem skupaj niso všeč »nedemokratske metode«, ki jih skuša stranki vsiliti levo krilo Tonyja Benna. Novim socialdemokratom, ki so zvečine vsi »oxbridgarji« (vzgojeni na Oxfordu ali Cambridgu), tudi ni pogodu vsesplošno odpravljanje tradicionalnih ustanov. Proevropskemu in internacionalnemu konceptu socialdemokratov se tudi upira zahteva levih ekstramistov po odtujevanju Britanije od njenih zahodnih zaveznikov.

Britanski laburisti imajo torej veliko opraviti s seboj in s svojim prepirom. Grozi jim tudi razkol, morda, kot napovedujejo najbolj črnogledi, celo razpad stranke. Analitiki stranke pravijo, da dejanski in formalni razkol ne bi potekal po sredi stranke, ampak bi ji odšknil pomemben in vpliven del članov, poslancev iz vrst srednjega razreda. (Tony Benn jim spodbija pomembnost in trdi, da bi ti poslanci lahko imeli volišča edinole na Fleet Streetu – središču britanskega tiska, Whitehallu, kjer je administrativni center države in v Cityju, središču britanskega poslovnega sveta. S tem je seveda hotel povedati, da bi bila ta stranka le orodje teh centrov oblasti in nič drugega.)

V bistvu pa (že) gre za razkol v laburistični stranki, za močno razpoko med neaktivno večino stranke in dejavno manjšino, ki na levem krilu stranke skrbno tehta in kuje resolucije in z njimi polni ideološki vakuum v laburistični stranki. Levo krilo ima menda na zalogi odgovore na vsa vprašanja. Zavaljo lahkotno nakazanih, naglih in privlačnih rešitev ima precej privržencev. »Mladina je postala levo usmerjena, ker v Britaniji ni ničesar, v kar bi človek lahko še veroval. Ni imperija. Ni več starih institucij,« je v zadnjem času slišati na Otoku.

Nasprotniki Bennove radikalne frakcije pravijo, da bi se vse njene obljube kmalu razblinile in tisoči pristašev bi bili globoko razočarani nad »naglimi socialističnimi rešitvami«, kakor hitro bi se Tony Benn znašel na oblasti. Struktura laburistične stranke – pravijo zagovorniki zmernosti – se je spremenila. Danes jo sestavljajo ljudje, katerih spomin ne seže dlje kot v šestdeseta leta. Od 1964. leta do sedaj je bilo več priložnosti za razočaranje kot pa za navdušenje nad raznimi laburističnimi vladami, ki so marsikaj obljubljale, marsikatero izmed obljub pa niso izpolnile, kljub temu pa so si le prizadevale za izvedbo socialnih reform in »državo socialne blaginje«. Danes pa laburistično stranko najbolj kritizirajo tisti, ki jim je socializem bolj teoretiziranje, kot pa potreba.

Filozofija laburistične stranke, kateri je ob prelomu stoletja dalo politično in ideološko osnovo Fabijansko društvo, temelji na evolucijskih kolesih socialnega razvoja družbe. Fabijanci so videli v državi mehanizem, ki se ga je treba seveda polastiti in ga uporabljati za izvajanje socialne pravičnosti in reda. Laburistični pionirji so se odločali za evolucionizem Johna Stuarta Milla, danes pa mladi ideologi srednjega razreda raje večkrat omenjajo Marxa, Lenina, svoja razmišljanja pa kombinirajo s poslušom za praktično politično organiziranje. Seveda so laburisti še vedno »bolj metodisti kot pa marksisti«, kot jih je nekoč označil neki otoški komentator. Strankarski pragmatizem in frakcijsko scefrana ideologija laburističnemu gibanju ne začrtujeta jasnih obrisov poti. Za britanske laburiste je vedno veljalo, da so se malone obvezno razhajali, kadar je šlo za neposredne cilje in bili enotni v dolgoročnih perspektivah (sociala, obsežna dejavnost na ekonomskem področju za osrečevanje največjega možnega števila ljudi). Tokrat pa je zamegljen, če že ne povsem odsoten, tudi skupni dolgoročni cilj.

Če bo prišlo do ustanovitve nove stranke – Jenkinsonovih socialdemokratov – to ne utegne biti dobro ne za laburiste ne za novo stranko. Britanski politični sistem temelji na strankarskem dualizmu. Dve močni politični stranki naj bi ohranjali stabilnost vlad in ustaljeno politično igro med stranko v opoziciji in stranko na oblasti. Koalicije so na Otoku izredno redke in kratkotrajne. Zato so morda preuranjene napovedi o nekakšni močni in trajni zvezi, ki naj bi odločala o usodi vlad. Tako socialdemokrati kot liberalci skupaj bi imeli v parlamentu premalo sedežev. Dokler ne bo v Britaniji proporcionalnega sistema, za tretjo ali celo četrto stranko pri vrhunskem političnem odločanju ne bo prostora.

Ne gre pozabiti tudi tistih zmernežev, ki niso šli med socialdemokratske »disidente«, med njimi Hattersleya in Healeya (ta je bil lani eden izmed glavnih kandidatov za voditelja stranke). Ti na tiho ali javno soglašajo s pogledi socialdemokratov, vendar so prepričani, da bosta zdrav razum in stara pripadnost stranki prevladala nad frakcijskimi čustvi, in da bo čez tri leta, ko bodo splošne volitve, laburistična stranka v njihovih rokah, sedanji notranji prepiri ad hominem (in ad feminam) pa bodo zgajeni.

Bržkone bi veljalo sedanje stanje v britanskem laburističnem gibanju oziroma v njegovi stranki gledati v kontekstu notranjih antagonizmov, ki se pojavljajo tudi v nekaterih drugih ideološko sorodnih strankah zahodnega sveta. Evropa je pogreznjena v recesijo in »hude ekonomske krize jo vedno zagodejo prav levo usmerjenim strankam«, je zapisal francoski socialist Laurent Fabius. V takšnem stanju je, po njegovem, skoraj neizogibno, da pride do radikalnih zahtev. Stranke levice se pri tem soočajo z neprijetno dilemo: ali si lahko privoščijo zahtevati ali dajati denar za reševanje desetmilijonske brezposelnosti v Evropi, usihajoče industrijske proizvodnje, visokega trgovinskega deficita, ko pa hkrati vedo, da s tem povzročajo še hujše divjanje inflacije? »Ironija je«, je dejal predstavnik socialističnega strujanja v Ameriki, Michael Harrington, »da je evropska levica kolikor toliko uspešna v obdobjih relativnega napredka kapitalizma, začne pa se krhati, kakor hitro kapitalizem zaide v krizo.« Po izjavah namestnika predsednika zahodnonemške socialdemokratske stranke SDP Wischnewskega, je tudi ta stranka sredi hude krize. Levo krilo napada Helmuta Schmidta zaradi vrste domačih in mednarodnih zadev (uporaba jedrske sile, detant). Francoska levica si ni enotna, kako spraviti z oblasti predsednika Giscarda d'Estainga na letošnjih aprilskih volitvah... Vse skupaj je bojda povezano tudi z ZDA. Kadar se ZDA ostro obrnejo v desno, pravijo, so križi in težave ter razprtije v evropskih levih strankah. Takšno stanje pa poizkuša izkoristiti skrajna levica.

Je tako tudi v britanskem primeru? Medtem ko zmerneži trdijo, da bo izstop novopečenih socialdemokratov iz laburistične stranke povzročil, da bo oblast za »celo pokolenje« pripadla torijcem (konservativcem) pa skrajna levica izjavlja, da je potrebna polarizacija sil, češ da je laburistična stranka pozabila na socialistična načela in prakso in izgubila vpliv. Zatega-

delj je potrebno spet glasneje ponavljati zamisli o socialistični preobrazbi države, ker bi v nasprotnem primeru laburizem postal brezvoljni privesek konservativcev.

»Ta naša stranka je kot kočija,« je pogosto dejal laburist Harold Wilson. »Če jo hitro poženeš, so vsi potniki v njej ali navdušeni ali pa dobijo morsko bolezen, tako da z enim kot drugimi nimaš kakih večjih težav.« Velja ta domiselna prisposoda še sedaj? Kaže, da vsaj nekateri potniki niso več zadovoljni s to kočijo.

JOŽE ŠTER

Da, zares: v imenu katere metode in morale?

Nekateri teologi (avtorji priloge Družine, 1979, št. 44 so lep primer za to) »v imenu« preizkušene »metode in morale« »vneto dokazujejo«, da se vernim v naši družbi godi »krivica«, da nad njimi izvajajo »nasilje«, da jih v šoli »posiljujejo« in »prisiljujejo«, da so verniki »ljudje druge vrste« itd., itd. Skratka: verni človek naj bi bil pri nas *mučenik*. Še huje se godi »kritikom« tega stanja, ti imajo šele »grenke izkušnje: podtikanja, javni napadi, žalitve itd.« (kot piše Steiner). So torej *dvakratni mučeniki*. Ustvariti tak vtis je eden glavnih smotrov *teh* teologov, kajti z mučeniki pač ljudje hitro in radi sočustvujemo.

Eden lepših zgledov za to početje je Steiner. Že v polemiki s Kerševanom (NR, 22. februarja 1980) se Steiner trudi vsak argument tudi (ali vsaj) moralno spodbiti in zato stalno ponavlja: to je »žalitev«, »zmerjanje«, »zloraba«, »podtikanje« ipd. V njegovem prispevku »V imenu katere metode in morale?« (TiP 9/1980) sploh prevladujeta »podtikanje« in »zasmehovanje«.

Kako pride do *teh* »izsiljevanj«, »podtikanj«, »žalitev«, »nasilja« itd.? Dovolj je, kot navaja Steiner (Družina 44/1979, priloga, str. 10) postaviti kako vprašanje, in že nastane *izsiljevanje*. Prav tako hitro smo pri *podtikanju*. Iz tistega, kar Steiner navaja v polemiki pod točko 1, je zelo hitro razvidno, da str. 11 in Steiner ne gresta skupaj; očitno gre za napako v enem ali drugem podatku. Steiner je iz tega takoj naredil podtikanje. (Kdor je bil pozoren, je to mojo napako kaj lahko odkril. Seveda se Steinerju za napako opravičujem.) Steiner nenehno govori o »nedokazanih trditvah«, o »nedopustnem poenostavljanju«, o »izmišljenih rečeh«. Pa je »stalinistični pamflet« kaj drugega kot nedokazane trditve, nedopustno poenostavljanje in izmišljanje reči? Ne, reči, da gre za stalinistični pamflet je podtikanje, kajti Steiner tega izraza zares ne uporablja, zato pa vse druge v obilici. Iz istih razlogov je Steinerju podtikanje, da je »proti marksizmu v šoli« (točka 5), kajti v resnici je samo proti »materialistični znanstveni razlagi sveta« (točka 2).

Taka naj bi bila torej moja podtikanja. Tisto o »ponazoritvi, kaj ima Šter za »materialna dejstva« (TiP 9/1980, str. 1060) seveda ni niti

izmišljena reč niti podtikanje. Nerodno je samo, da je Steiner »pozabil« navesti »publikacijo, letnico in stran«, kjer naj bi bil Šter to zapisal.

Pustimo Steinerjevo dvojno moralo in se lotimo *bistvenega*, tiste dvojne morale, ki se ji Steiner skuša izviti s svojo napadalnostjo za vsako ceno. Pri tem bomo videli najpomembnejše, namreč, kaj so zares neverjetne reči.

Steiner v Družini piše (str. 9): »Učbenik bo smel trditi, ... da se je Cerkev ,močno povezala z vladajočimi razredi (z lastniki sužnjev, fevdalci in kapitalisti)«, da je krščanstvo ,vneto' branilo ,lastnino in oblast fevdalcev in kapitalistov', ko bo dokazal, da se je Cerkev gornjemu svetopisemskemu nauku kdaj odpovedala ali da ga v obravnavanih načelih ni vedno kot osnovnega in obveznega oznanjala.« Pustimo za zdaj ob strani vprašanje, kaj je bistveno za moralo nekoga, ali njegov *nauk* ali njegova *praksa*, pustimo za zdaj ob strani vprašanje, kako se piše zgodovina, po *idejah* ali po *dejanjih*.

Res se Cerkev nikoli ni odrekla »gornjim naukom«: »Eden je vaš Učenik, vi vsi pa ste bratje ...«, »Ne kradi!«, »Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!«.

Kako je konkretnje z »veliko lastnino« po cerkvenih *naukih*? Da jo je cerkev vneto branila, je »*nedokazano*« in »*neresnično*«, pravi Steiner (v Družini, str. 9, in zdaj TiP 9/1980, str. 1062 – pri čemer očitno zdaj celo sam sebi nekaj »podtika«, ker na str. 8, kot se sam citira, ni njegovega članka!). V Naših razgledih (22. 2. 1980, str. 66) pa piše: »Zaradi razlogov (preskrba in varnost družine, večje zagotovilo osebne svobode, spodbujanje iniciativnosti in delavnosti itd.), ki jih ima za utemeljene, Cerkev *res brani zasebno lastnino*. Poleg tega *uči*, da so zemeljske dobrine najprej skupna last človeštva, da mora zasebna lastnina služiti tudi drugim ljudem in skupnosti, npr. državi, zahteva razlastitev zlorabljene velike lastnine itd. S svojim *naukom dopušča*, da pride *velika lastnina* po *pravični* poti v skupno upravo, npr. v samoupravo delavcev. Pri svojem *nauku* upošteva Cerkev tudi dejanske razmere, zato se njen *nauk* glede lastnine in njene uprave tudi *spreminja*.« (Vse podčrtal J. Š.)

Kljub zaviti formulaciji je torej očitno, da cerkvena oblast še danes, leta gospodovega 1980 (!) *brani zasebno lastnino (veliko in majhno)* a če take »neverjetne reči« pišejo v učbeniku »Družba in socialistična morala«, so, kot piše ta *isti* Steiner, »neresnične«, »nedokazane«, kdo drug pa bo dodal, da so »stalinistični pamflet«!

Da se tisti, ki *brani zasebno lastnino*, tudi *veliko lastnino*, s tem ne bori *proti* marksizmu, ampak je iskreno za socializem – ne, tovariš Steiner, tako naivni niso niti slovenski štirinajstletniki. Zato bi človek lahko mirno pozabil, da je Steinerju ta *dvojna morala* le »sad Šterovega omenjenega neznanja in neznanstvene metode« (TiP, 9/1980, str. 1062), če ne bi bilo vprašanja: Čemu? V tem je bistvo! Morda zato, da bi komu vendarle prodal misel, kako se pri nas za učbenike predpisujejo »stalinistični pamfleti«? Kdo tedaj »ribari v kalnem«?

No da, »zasebna lastnina mora služiti tudi drugim ljudem in skupnosti«. »Zasebna lastnina, ima po svoji naravi tudi socialni značaj« (CS 71, 5), se pravi, da mora služiti skupni blaginji, npr. s plačevanjem davkov, in drugim posameznikom, proizvajalcem njenih sadov.« (Steiner, Cerkev v sedanjem svetu, 1–2/1980, str. 17.) Seveda privatna lastnina *služi* tudi proizvajalcem njenih sadov, *služi* jim, da z njo proizvajajo – kapitalistu profit, sebi pa bedno mezdo! Toda ta prevod abstraktne teze v konkretno resnico že vse preveč diši po »koketiranju s kapitalizmom«. Dol s tem koketiranjem! »Zasebna lastnina, temelji v sami naravi stvari« (...) skušnja in zgodovina uči, da tam, kjer politični režimi ne priznavajo posesti proizvodnih sredstev, zatira svobodo v bistvenih rečeh (...) S tem da Cerkev ščiti pravico zasebnega lastništva, se poteguje za visok moralni smoter (...) Ali je Janez XXIII s to izjavo – prvotno jo je izrekel Pij XII. – koketiral s kapitalizmom?« (Prav tam, str. 16.) Ne, sploh ne! Znano pesem »*zasebna lastnina temelji v sami naravi stvari*« so peli proletarci vseh dežel!

Cerkveni »*nauk* glede lastnine in njene uporabe se tudi *spreminja*«, toda Steiner bo potem spet navedel deset, sto in več rekov iz svetega pisma (o enakosti, bratstvu in ljubezni) kot dokaze, da je stališče cerkvenih oblasti glede lastnine *veseskozi isto* (kot je storil v Družini 44/1979, priloga, str. 9). Znano dejstvo je, da je prvotno krščanstvo zastopalo drugačen nauk o lastnini kot krščanstvo po Konstantinu. Zelo poučno pa bi bilo, ko nam bi Steiner razložil, od *kdaj* cerkvena oblast izrecno »*dopušča*, da pride velika lastnina po *pravični* poti v skupno upravo«, in katere so bile »*dejanske razmere*«, ki so izsilile takšno *dopuščanje*. Verniki in teologi, ki so iskreno za socializem, ne samo da *dopuščajo* družbeno lastnino proizvodjalnih sredstev, ampak jo tudi *zahtevajo* in *branijo*.

Seveda se nauk Cerkve o lastnini *spreminja*, a vendar bo *večno* resničen nauk Cerkve: »Lastninsko razdelitev in pritekanje sadov lastnine v roke vseh mora urejati pravičnost in ljubezen.« (Prav tam, str. 17.) Pa saj ne živimo »na luni«! Ko Steiner »*sistematično* povzema nauk o lastnini« 2. vatikanskega koncila (prav tam, str. 17), ki *niti z eno besedico* ni ugotovil, da je privatna lastnina *nepravična*, *niti z eno besedico* ni ugotovil, da družba, ki temelji na privatni lastnini, v *načelu* pomeni *izkoriščanje* (sužnjev, tlačanov, proletarcev)! In še: »Koncilska utemeljitev zasebne lastnine: 1. Lastnina pripomore k uveljavljanju človekove osebnosti in omogoča, da človek celoviteje izvršuje svojo nalogo v družbi in gospodarstvu (CS 71,1), npr., ker lažje uporabi svojo posebno gospodarsko nadarjenost in prispeva k razčlenjevanju družbe. – 2. Zasebna lastnina zagotavlja osebno in družinsko samostojnost ter razširja človekovo svobodo (CS 71,2), pri kolektivni lastnini pa je vedno nevarnost, da tisti, ki imajo oblast, omejujejo svobodo in manipulirajo s posamezniki in si tudi prisvajajo od kolektivnega več, kakor jim gre. – 3. Zasebna lastnina zbuja človekovo iniciativnost, pridnost in odgovornost (CS 71,2), vsak

namreč to, kar je njegovo, bolje uveljavlja in za tisto bolj skrbi kot za kolektivno last; od tega pa ima potem korist tudi skupnost.« (Prav tam)

O privatni lastnini torej *same pozitivnosti, nikakršnega izkoriščanja, nesvobode, manipuliranja*, vse te nečednosti pa so »vedno nevarnost« kolektivne lastnine. Čeprav družbena (kolektivna) lastnina v nauku 2. vatikanskega koncila po vrednosti še ni dosegla privatne lastnine, je to vendarle *napredek*. V to se lahko hitro prepričamo, če se spomnimo na nauke velikih mož slovenske Cerkve (ki jih je Steiner iz »opravičljivih« razlogov pozabil navesti); po naukih teh »cerkvenih ljudi«, npr. iz začetka tega stoletja (ko še nikjer ni bilo boljševiške države in še manj stalinizma), je bilo komunistično pojmovanje lastnine proglašeno za »*nihilizem*«, »*anarhijo*«, »*tiranijo*«, komunistično gibanje pa za »družbeno bolezen«, za »*zločesten* napad na *najvišje* dobrine človeštva«, za gibanje, ki je poglajalo iz »strupenih korenin« in se »oprijelo *usodnih zmot*«, in slednjič, »komunizem je sploh v *nasprotju s človekovo naravo*«. (Medtem ko so ob koncu prejšnjega stoletja »velemožje« slovenske cerkve vneto ponavljali za Leonom XIII. geslo o komunizmu kot »smrtni kugi«. Seveda ni treba posebej dokazovati, da so se vsi ti enako vneto kot Steiner sklicevali na večne evangelijske vrednote pravičnosti, ljubezni, bratstva, enakosti ipd.!)

Ob tem, kako se brani velika lastnina bi se seveda pokazalo še vse kaj drugega, če bi se Steiner ne držal samo naukov, ki jih cerkvena oblast uči, ampak bi se odpravil v umazano prakso, tja, kjer žvižgajo biči in teče znoj, tja, kjer teče kri, kjer pokajo puške in se bliskajo sablje. Po zgledu, kako cerkev v praksi brani veliko lastnino, ni treba segati v daljno preteklost (o kateri je bojda »težko soditi«), to je dovolj očitno pokazala slovenska zgodovina pred skromnimi petintridesetimi, štiridesetimi leti. Ker se po Steinerju zgodovina piše po *idejah*, po *naukih*, pač vse to ni pomembno.

In kako je z obrambo »oblasti fevdalcev in kapitalistov«? Kako je s to »manipulacijo«? (Steinerjev izraz, Družina 44/1979, str. 10). Če cerkvena oblast brani »veliko lastnino«, je potrebna zares velika *manipulacija*, da bi dokazali, kako s tem ne brani oblasti njenih lastnikov, oblasti, ki je zasnovana prav na lastnini. Znanstveno in moralno *kopito* te manipulacije smo že spoznali ob vprašanju lastnine. Poglejmo le še posebnosti.

»*Načelno* je Cerkev vedno odklanjala vladajoče oblasti, ki so bile diktatorske, tiranske, krivične, nezmožne zagotoviti ustrezno skupno dobro. V *praksi* pa tega ni mogla vedno uveljaviti. (...) Mogoče cerkvena vodstva niso vedno ali niso vedno dovolj odločno nastopila proti krivični oblasti. O tem mi danes težko sodimo, ker ne poznamo dobro nekdanjih razmer...« (Družina, 44/1979, str. 10 – podčrtal J. Š.) Nezanjanje je torej tudi že argument! »V Cerkvi je vedno veljal *nauk* (...) *nauk* o aktivnem upor *krivični* oblasti je že od nekdaj v vsakem sistematičnem učbeniku krščanske moralke.« (Prav tam, podčrtal J. Š.) Nauk, *nauk* je že bil vedno tu, ampak katere oblasti so *krivične*, torej niso »od Boga«? »Treba je kajpada najprej vedeti, kaj ti izrazi v znanstvenem izražanju pomenijo.« (TiP, 9/1980, str. 1061.)

Ali ni vsaka oblast razredne družbe krivična, saj ščiti izkoriščanje in zatira večino? Ne, ni. Steiner je odločen: »Kdo je dokazoval ,neverjetne reči', kako se je ,Cerkve borila proti fevdalizmu in kapitalizmu'? Jaz ne!« (TiP, 9/1980, str. 1062.)

Krivične oblasti, oblasti, ki niso »od Boga«, so torej kvečjemu *nekatere* razredne oblasti. Katere? »Diktatorske, tiranske«, »nasilne«?

Treba je kajpada najprej vedeti, kaj ti izrazi v znanstvenem izražanju pomenijo. Neka družbena znanost uči, da je država »razredna oblika oblasti, ki s sredstvi *prisile*...«, je »organizirana oblika *nasilja*...« ipd. Vendar po Steinerju to kljub temu ni krivična oblast, ampak »od Boga«, zato se cerkvena oblast proti njej ni borila (in se ne bori) niti *načelno*. (Seveda pa, saj je to oblast velike lastnine, ki jo cerkev, ravno narobe, celo brani!) To Steiner tudi določno priznava: »V sv. pismu nove zaveze suženjstvo ,nikjer ni kot institucija postavljeno pod vprašaj ali obsojeno kot nepravilno' (671,2)? Za tistega, ki ima cerkveno moralo za cerkveno politiko, ali za onega, ki in ko obravnava zadevo pod pravnim vidikom, je *res tako*. Kdor pa tej morali pusti njen *značaj*, zanj je stvar drugačna.« (NR, 22. 2. 1980, str. 97 – podčrtal J. Š.) Spet je treba »prav razumeti«, kajti »vedno je veljala zapoved bratstva, ljubezni in občestva v Kristusu. S tem kajpak nočemo opravičevati tlačanstva in podobnega«. – (Prav tam.) »Ob vsem tem pa niti malo ne spregledujemo dejstva, da se je fevdalizem vrnil tudi v nekatere cerkvene strukture, da so bili tudi med cerkvenimi ljudmi takšni, v nekaterih dobah mnogi, ki so živeli kot fevdalci in kapitalisti ter *bili* vladajoči razred.« (Družina, 44/1979, str. 9 – podčrtal J. Š.) Izkoriščevalska in zatiralska oblast razredne družbe, ki to stanje ščiti s prisilnimi sredstvi, torej nikakor *ni* krivična oblast.

In kako je bilo z »naukom o aktivnem uporju krivični oblasti«, ko so se tlačani, meščani, proletarci aktivno uprli? Katera cerkvena oblast se je spomnila, da je ta nauk »v vsakem sistematičnem učbeniku krščanske moralke«?

Za zgledi, kako je ta nauk »vedno veljal v cerkvi«, kot trdi Steiner, celo ni treba tipati v preteklost; še v drugi polovici XX. stoletja v mnogočem napredni papež Pavel VI. odločno pribija: »Še ene vrste zla krščanski čut ne more imeti za dovoljeno. Mislimo namreč na nasilnost, terorizem, ki naj bi postala običajno sredstvo za rušenje javnega reda, kadar ta očividno ni nasilen, *pač pa ga ni mogoče več prenašati in predrugačiti z drugimi močmi*. (...) Tako imenovana teologija revolucije je nasprotna evangelijskemu duhu.« (Steiner – ki sicer celovito citira moja »podtikanja«, je pri razlagi te papeževe teze previdno ubral drugo pot, da se je lahko povsem izognil zgoraj podčrtani misli in skuhal »podtikanje«). Torej tudi oblast, ki je *ni mogoče več prenašati, ni krivična* (je torej »od boga«).

Skratka, cerkvena vodstva so bila *načelno* vedno proti krivični oblasti. Toda *suženjstva* niso obsodila niti *načelno*, *fevdalizem* se je vrnil celo v *nekatere* cerkvene strukture (cerkev je menda pobirala desetino in zahte-

vala tlako?), med cerkvenimi ljudmi so *bili nekateri* vladajoči razred (menda je bila cerkev v Evropi največji fevdalec!), o *kapitalizmu* – pravi Steiner – pa »kdaj drugič«. Menda je bilo krščanstvo državna religija, torej je *bilo del* oblasti fevdalcev in kapitalistov, »teologija revolucije pa je nasprotna evangelijskemu duhu«. Steiner pa bo še naprej začudeno spraševal: »Kje sem jaz trdil, da ,so bile kakšnih štirinajst stoletij skoraj vse oblasti od boga'? Prosim tekst o tem, dokumentiran s publikacijo, letnico in stranjo objave! In še hujše podtikanje: ,skupaj skoraj z vsemi, ki so zatirali Slovence'« (TiP, 9/1980, str. 1061.)

Načelno je torej ta »cerkev« odklanjala krivično oblast, toda niti *načelno* ni zavračala sužnjelastniške fevdalne in kapitalistične oblasti, tudi borila se *ni* proti fevdalni in kapitalistični oblasti (da o *praksi*, ne o *nauku*, ne govorimo), *brani* pa *veliko lastnino*, torej brani *isto* kot fevdalna in kapitalistična oblast! A če vse to (kar Steiner izrecno ali molče priznava) piše v kakšnem učbeniku, *tedaj* je to »manipulacija«, »krivica«, »žalitev«, »nedopustno«, ali morda tudi »stalinistični pamflet«.

Je to *dvojna morala*? Ne, pač pa gre za to, da »Šter sploh ne razlikuje med načelom in njegovo aplikacijo z ozirom na razmere« (prav tam, str. 1062). Vse je samo »sad Šterovega omenjenega neznanja in neznanstvene metode«, misli ali vsaj piše Steiner. Kar zadeva mene, tudi še zdaj ostajam pri tej »neznanstveni metodi in neznanju«, ker me Steiner ni prepričal, da cerkvene morale ne smemo presojati po njeni *praksi*, ampak po njenem *nauku*, in če še ta odpove, potem po njenem *značaju* in nekaterih primerih, vse skupaj pa je treba »prav razumeti«!

»V omenjeni prilogi in v odgovoru M. Kerševanu (NR, 22, 11. 1979, str. 95–97)¹ omenjam *nekatero primere* iz zgodovine in jih dokumentiram. Katerega od teh primerov je Šter ali kdo drug ovrgel?« (TiP, 9/1980, str. 1060 – podčrtal J. Š.) Kaj ti »primeri«, ti »zgledi« ipd. pomenijo? Če jih »prav razumemo«, tj., tako kot jih razlaga Steiner, so to pač samo dokazi za dvojno moralo cerkve. Cerkev je branila (in brani) veliko lastnino in oblast fevdalcev in kapitalistov, ti »nekateri primeri«, če jih »prav razumemo«, pa dokazujejo nasprotno. Steiner »vneto« ponavlja, da je »Cerkev vedno učila«, da je v »krščanstvu vedno veljal nauk...«, da je »Cerkev vedno oznanjala...«. Vsaka etika, ki je na stališču *večnih* vrednot, ki *vedno* ponavlja *isto* normo, ki tako v brezrazredni kot v razredni družbi ponavlja, npr., normo »Ne kradi!«, »Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!«, se *mora* izteči v dvojno moralo. Se Steiner zaveda, da, kadar se zmagošlavno sklicuje na zapovedi sv. pisma, ki jih je »cerkev« vedno oznanjala, s tem samo dokazuje njeno *dvojno moralo*?! In če je cerkveno vodstvo »vneto« oznanjalo, npr., zapoved »Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!« vedno, tudi v razredni družbi, mar ni s tem »vneto branilo« *vladajoče oblasti*?! Mar ni osladna in ogabna hkrati, tista morala, ki *hkrati* tlačanu in fevdalcu, delavcu in kapitalistu,

¹ Steiner spet »podtika«, kajti Kerševan je polemiko začel šele 14. 12. 1979.

izkoriščevalcu in izkoriščanemu, zatiralcu in zatiranemu ukazuje: ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe, vsi smo bratje in enaki, ipd.?! Amapk če si kdo drzne to imenovati dvojno moralo – prekletstvo nanj! Niti »svetopisemskih naukov« niti »nekaterih primerov« sploh ni treba spodbijati. Treba jim je samo *podtakniti* konkretni zgodovinski prostor.

Kakšna morala je to, če nekoga obsojaš za trditve, na katere v isti sapi tudi sam prisegaš? Čemu te manipulacije?

Cerkev je res *vedno* (ali skoraj vedno) učila, da je treba ljubiti svojega bližnjega kakor samega sebe. (To učiti v razredni in izkoriščevalski družbi pač je dvojna morala.) Hkrati pa je branila in brani veliko lastnino ter njeno oblast. (In če prvo izključuje drugo – kot trdi Steiner – potem je to spet dvojna morala.) Precej slovenskih vernikov se je odločilo, da bodo to dvojnost ukinili, zgrabili so za puške ter šli v oboroženo osvobodilno vojno in revolucijo, in to kljub »nekaterim primerom« svojih pastirjev; medtem ko so se oni odločili za prvo normo, so se ti odločili za obrambo velike lastnine in njene oblasti. Kako je to mogoče? Ali obe ti normi pomenita krščansko moralo ali samo ena od njiju? In če obe, kako je možna takšna dvojnost v eni morali?

Razlage krščanske morale so seveda lahko različne tako znotraj cerkve, kot zunaj nje. Toda najprej je treba odgovoriti na načelno vprašanje, kakšna je sploh lahko morala, katere izvor in konec sta v onstranskem svetu, kakšna je lahko morala v okviru idealistične koncepcije morale?

Ena izmed teoloških razlag enači *ateizem z nemoralo*. Tu ni potrebno podrobnejše prikazovanje te koncepcije, ker sem to storil že drugje.² Edino, kar je ob tem še vredno dodati je to, da je danes izredno smelo resno zagovarjati omenjeno trditev, kajti milijoni in milijoni ateistov (kar ne pomeni nujno tudi že komunistov, marksistov) so dokazali in dokazujejo s svojim življenjem in delovanjem, z revolucionarnostjo in žrtvami, da jim ateizem ni ovira za moralno in smiselno življenje. Navsezadnje pa tudi mnoge empirične raziskave kažejo, da je enačenje ateistov z nemoralneži zelo redko tudi pri vernikih.

Druga razlaga znotraj Cerkve dokazuje, da sta si *krščanstvo in komunizem popolnoma skladna*, da je tako krščanstvu kot tudi marksizmu smoter človeška osebnost, da je tako v prvi kot v drugi etiki najvrednejše biti moralno dober človek.³ Toda ali je mogoče iskreno združiti krščansko moralo in marksistično prizadevanje za socializem in komunizem?

So stvari, o katerih se teist in ateist *ne moreta sporazumeti*; za enega je svet nematerialno-materialne narave, za drugega samo materialen; če je materialistu materialni svet samozadosten, teistu ni. Ali ne določa idealizem že vnaprej tudi svoje moralne vsebine, ki mora biti zato nujno drugačna od morale materializma? Dejstvo, da kristjan veruje v onostran-

² Glej: *Materializem in morala*, TiP, 2. 3. 1980.

³ Glej, npr., J. Janžekovič, *Krščanstvo in marksizem*, str. 102, *Smisel življenja*, str. 218, 236, *Družina* 22/1968, str. 13, in 23/1968, str. 12, V. Grmič, *Družina* 17/1968, str. 9.

stvo, v boga, ki je ustvaril svet in človeka, v boga kot prvega gibalca, ateist pa ne, *ne izključuje možnosti, da se ne bi sporazumela o vseh bistvenih zemeljskih zadevah; sicer ne moreta imeti enakih nazorov o onostranstvu, moreta pa imeti enake poglede na bistvena vprašanja tostranstva*. To potrjuje tudi praksa, npr. naša narodnoosvobodilna vojna in socialistična revolucija (kjer so se z ramo ob rami borili komunisti in verniki, pa tudi duhovniki); tudi ni naključje, da nekatere Cerkve in škofo v Latinski Ameriki zmerjajo kot komuniste.

Kršćanstvo zelo strogo loči *etiko* in *moralko*; prva se ukvarja z *naravnim*, druga z *nadnaravnim* v morali. Moralka »obsega tista npravna načela in zapovedi, ki jih naravna pamet ne more odkriti, ampak so bila na tak ali drugačen način razodeta od Boga. (...) Razodetje je le malenkost dodalo temu, kar na npravnem področju odkriva zdrava pamet. Božje zapovedi, recimo, so v glavnem naravna etika.«⁴ Bistvo krščanske morale – kot nadalje piše Janžekovič – strnjeno izraža misel iz Biblije: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, z vsem srcem in z vso dušo in vsem mišljenjem. To je največja in prva zapoved. Druga pa je njej enaka: Ljubi svojega bližnjega kakor sam sebe. Na teh dveh zapovedih stoji vsa postava in preroki.« (Mt 22, 37–40.) Prva zapoved se izpolnjuje z bogočastjem, z opravljanjem verskih obredov (posvečuj praznike, posti se, spoveduj se in prejemaj sveto obhajilo). Norme te zapovedi (ljubi Boga) so razodete resnice, druga zapoved (ljubi svojega bližnjega) pa je predmet naravne etike, torej dostopna človeški pameti. Samo razodetje oziroma moralka je torej res le malenkost dodala k tistemu, kar človek spozna že z zdravo pametjo.

Obe sestavini krščanske morale sta tesno prepleteni. »Misel, da se ljubezen do Boga najlepše javlja preko ljubezni do bližnjega, postaja vedno vidnejša že v stari zavezi.«⁵ »Kdor se pa poglobi v evangelij in v resne katoliške moraliste, ugotovi, da se človek prav s tem, da vestno vrši dolžnosti, ki mu jih nalaga odgovornost za sočloveka in človeštvo, približa Bogu in postane vreden plačila v posmrtnem življenju.«⁶ Torej: »Živeti nadnaravno življenje, se pravi, živeti po vesti, biti dober človek.«⁷ »Biti dober človek je tudi po evangeliju naša najvišja dolžnost na zemlji. Kdor je veren, se vede kot dober človek do Boga in bližnjega, kdor brez svoje krivde nima vere, pa je kljub temu dober človek, je hkrati nevede izponil tudi vsaj nekaj svojih dolžnosti do Boga. Navadimo se torej deliti ljudi najprej na take, ki se trudijo, da bi bili dobri, ter na take, ki se iz tega vzora norčujejo, potem šele na verne in neverne.«⁸

Ker so torej tiste norme katoliške morale, ki se nanašajo na sočloveka (ljubi svojega bližnjega) naravna etika, ker je morala o zemeljskih zade-

⁴ J. Janžekovič, *Kršćanstvo in marksizem*, str. 256.

⁵ J. Janžekovič, *Smisel življenja*, str. 227.

⁶ J. Janžekovič, *Kršćanstvo in marksizem*, str. 262.

⁷ Prav tam, str. 257 (podčrtal J. J.).

⁸ J. Janžekovič, *Smisel življenja*, str. 232 (podčrtal J. J.).

vah dostopna zdravi (naravni) pameti, očitno ni nobene načelne ovire, da ateist in vernik (če oba enako temeljito mislita in proučujeta človeka in družbo) ne bi prišla do enake morale glede zemeljskih reči. Seveda je to samo *možno*, ne pa *nujno*. Kdaj, kje in v kolikšni meri je bila dosežena ta skladnost, govorita *zgodovina* in *sedanja praksa*. Ne glede na vero in razodetje se je pač mogoče odločiti za moralo vladajočega razreda *ali* proti njej, za obstoječi red *ali* proti njemu. Vsakršno sklicevanje na evangelije (oziroma razodetje) je tu jalov posel, saj gre za področje zdrave pameti in za praktično uresničevanje teh moralnih načel. Danes je bistvena dilema morale o zemeljskih zadevah odločitev: za kapitalizem *ali* za socializem, za veliko privatno lastnino *ali* za družbeno lastnino, za hierarhijo in nadrejenost-podrejenost *ali* za enakopravnost in samoupravljanje!

Znano je, kako se je cerkvena *oblast* vedla do »zemeljskih zadev« v preteklosti; znano je tudi, kako so se nekateri predstavniki *te oblasti* odločali v bližnji preteklosti in danes. Da odnos do privatne lastnine in oblasti ni stvar razodetja in evangelijev (tj. moralke), ampak zdrave pameti in torej politike (moralne prakse) cerkvene oblasti, dokazuje tudi zgodovina krščanstva. Le-to spočetka ni imelo takih pojmovanj o razredni neenakosti in razredni izkoriščevalski oblasti kot pa kasneje (nekako od 4. stoletja dalje). *Ker ta odnos ni stvar vere, ampak zdrave pameti, so verniki, ki so se odločili za socializem (nekaterim cerkvenim oblastnikom in teologom navkljub), lahko hkrati ostali tudi iskreni verniki*. Seveda so lahko iskreni verniki tudi tisti kristjani, ki so se postavili na stran privatne lastnine.

Skrivati politične (moralne) nazore za religijo, za evangelij⁹, je *klerikalistična dvojna morala*. Po drugi strani pa je vnaprejšnje enačenje vernika s političnim (moralnim) konservativizmom *sektaštvo*. Če tako prvo kot drugo obe strani danes še preveč radi pozabljata, tedaj je to gotovo pogojeno z zgodovinskim dogajanjem, v katerem je cerkvena oblast čisto določeno (videli smo kakšno) moralo proglašala in zahtevala kot *edino* krščansko (versko) moralo *ali celo moralke*, oziroma s tem, da se še danes postavljajo teze: »Kdor pa predpostavlja le človeška merila, ta dopušča tudi človeško manipulacijo z moralo«.¹⁰

Teh stvari se je treba zavedati, da bi ne bilo ponovnih nesporazumov ali »nesporazumov« ob vprašanju v imenu *katere morale* se vernik postavlja na to ali ono stran politične morale.

⁹ Torej proglašati jih za del *moralke* (ne pa etike), kot to dela Steiner.

¹⁰ Torej gre za nadnaravna merila *morale* (ne pa moralke), kar je nov primerek klerikalne manipulacije.

GAVRO ALTMAN

Neuvrščenost in socializem – kakšno zavezništvo?

Na prvo pomembno metodološko težavo pri obravnavanju razmerja neuvrščenost – socializem naletimo, če ga – kakor pogosto počnejo – razumemo kot *eksterno razmerje* med dvema *posebnima pojavoma* sodobnega sveta. Ta zabloda – in to je zabloda, ki ni samo metodološka – se opira na neko dejstvo in na nekatere ničvredne, toda še vedno žilave dogmatske teoretske konstrukcije.*

Dejstvo je, da so v gibanju neuvrščenosti države z različnimi družbenimi sistemi, v širokem razponu od socialističnih do polfevdalnih ali polplemenskih, in da se gibanje v svojih skupnih dokumentih ni nikoli *expressis verbis* odločilo za socializem. Le-tega preprosto ne omenjajo v teh dokumentih. Posredno je navzoč v skupno izraženem stališču udeležencev beograjske konference, da razlike v družbenih sistemih niso ovira za mir v svetu, če jih ne spremlja poskus, da bi svojo ureditev vsilili drugi državi, in – kar je enako stališče, le drugače povedano – da je suverena pravica vsake države, da samostojno izbira svojo ureditev, razvojno smer in zunanjo politiko. Po konferenci v Lusaki (1970) v skupnih dokumentih neuvrščenih držav vse bolj govorijo tudi o tem, da so potrebne strukturne spremembe (planiranje, reševanje žgočih socialnih problemov, povečanje odpornosti za pritisk tujega kapitala itd.). Vsega tega vendarle ne moremo in ne smemo razlagati kot skupno svobodno izbiro socializma, ki bi bila – to moramo takoj poudariti – v nasprotju s pravkar navedenim stališčem, da je vsaka izbira – socialistična ali drugačna – *neodtujljiva pravica vsake države posamič*.

Prva teoretska konstrukcija – z daljnosežnimi in škodljivimi političnimi posledicami – pravi, da je ves socializem tega sveta poosebljen v socialističnih državah, točneje rečeno, v državah, v katerih je na oblasti komunistična partija. Celó v tem smislu so se v petintridesetih letih po drugi svetovni vojni pojavljali veliki idejni in politični pomisleki. Sociali-

* Objavljeni prispevek je odlomek iz širšega teksta z naslovom »Velika razprava o pomenu in ciljih neuvrščenosti«, ki bo izšel v knjižni obliki pri ČZDO Komunist v Ljubljani. Pričujoči prispevek bo smiselno dopolnila študija Ranka Petkovića »Zahodni vplivi v gibanju neuvrščenosti«, ki ga bomo objavili v naslednji številki, tako da bo dobil bralec globlji in celovitejši vpogled v svetovni kontekst neuvrščenosti (op. ur.).

stična Jugoslavija je leta 1948 čez noč *nehala* biti socialistična, a je takšna vnovič *postala*, čeprav so o njenih socialističnih značilnostih tudi pozneje občasno dvomili, v nekaterih partijah (na primer v vietnamski) pa jih še do danes niso odkrili. Znani so tudi drugi primeri bolj ali manj formalne ali bolj ali manj neformalne ekskomunikacije in celó vzajemne ekskomunikacije iz socializma. Prav tako je znano, da so se pod pritiskom idejnih vrenj in novih spoznanj v precejšnjem številu komunističnih partij ter drugih okoliščin spreminjali pojmi za zaznamovanje okvirov in dosega svetovnega socializma – od »socialističnega tabora« do »mednarodne socialistične skupnosti« in »svetovnega socialističnega sistema« – vendar so vsa ta določila ostala v bistvu *geografska*, niso pa *procesna*.

Branko Pribičević točno ugotavlja, da je v vsakem od teh pojmovnih določil o socializmu govor samó o »sistemu«, ne pa tudi o »procesu«.¹ Tako se ponavlja le rahlo posodobljena znana Stalinova teza, da ne more biti nikakršnega socializma, niti teženj po njem, dokler ni rešeno vprašanje oblasti, dodajamo pa, da poznejši socialistični razvoj obsega samó napredek proizvodnih sil in morebitno izpopolnjevanje instrumentov te oblasti. Po tem pojmovanju v kapitalizmu obstaja socializem kot težnja samo v programih komunističnih partij in morebiti v hotenjih dela delavskega razreda, nikako pa ne kot klica ali prvina novega v starem sistemu. Prišli so – če parafraziramo Marxove besede o pariški komuni – do dolgo iskanega in končno odkritega pojma »realni socializem«. Le-ta omogoča, da se izognejo občutljivemu izrekanju o spornih lastnostih socializma v posameznih državah, a da s posebnim vzdevkom označijo tiste države, ki pripadajo varšavskemu sporazumu ali so z njim tesno povezane. (Ni vedno popolnoma jasno, ali so države »realnega socializma« samo članice varšavskega sporazuma ali pa gre za tistih trinajst držav, ki jih včasih štejejo za članice »socialistične skupnosti«. Ta klasifikacija je vsekakor pragmatična, izpostavljena spremembam in za naše razmišljanje nebitvena. Bistveno je zemljepisno zaokrožanje socializma.)

Ta »realni« socializem ima svojo mednarodno politiko, ki je – in to je druga teoretska konstrukcija brez ustreznih dokazov – po naravi stvari *socialistična*. Na podlagi te logike trdijo, da mora biti vse, kar »socialistična zunanja politika« počne ali ne počne, v interesu socializma ne samo v lastni državi, temveč tudi v svetu, oziroma da je vsak odmik od te politike v nasprotju z interesi socializma. O vsem tem bo še govor.

Za zdaj se zadovoljimo z ugotovitvijo, da je na tej podlagi – »svetovni socialistični sistem« in »socialistična zunanja politika« na eni strani ter politika in gibanje neuvrščenosti na drugi – res mogoče govoriti samó o *eksternem* razmerju med *posebnima* velikostma; pri tem je razumeti, da je prva primarna, odločilna in nadrejena, druga sekundarna, izpeljana in odvisna. S takšnim pogledom na neuvrščenost in socializem ter njuno

¹ Branko Pribičević. *Socializem in neuvrščenost – medsebojno razmerje*. Zbornik fakultete političnih ved, Beograd.

medsebojno razmerje se srečujemo skoraj vsak dan, gibanje neuvrščeno-
sti pa je bilo (in bo verjetno tudi v prihodnje) prisiljeno, da se o njem
izreka.

Prepričani smo, da na takšni podlagi *sploh ni mogoče pojasniti* raz-
merja neuvrščeno- socializem. Če so v določenem modelu pojasnjeva-
nja napačna vsa izhodišča (sodobni socializem je v bistvu skrčen na prakso
omejenega števila držav, neuvrščeno- pa je pisana družčina, katere
dejavnost je dobra, če je protiimperialistična), tudi sklepanje ne more biti
točno. Začeti je torej treba pri postavkah, ki jih je mogoče znanstveno
dokazati in braniti.

Socializem je *proces*, ki je postal *svetoven*. Ta proces se je pokazal
tudi v določenih socialistično opredeljenih *sistemih*, vendar ne samo v njih
in zlasti ne samó v družbah »realnega socializma«. Kot je znano, je
kapitalizem postal svetovni sistem nekako neposredno pred prvo svetovno
vojno. Takrat mu je uspelo vključiti vse dele sveta v mehanizem svoje
reprodukcije, kar ne pomeni, da nekatere kapitalizmu-imperializmu po-
drejene družbe niso ostale bolj ali manj predkapitalistične. Toda prav
takrat so se začele pojavljati tudi prve razpoke, nato pa velike luknje v
svetovnem kapitalističnem sistemu, delno zato, ker so se na prizorišču
pojavele *sile, vnaprej določene, da ga izpodbijajo*, delno zaradi dozorelih
revolucionarnih razmer, delno pa zato, ker je sam razvoj monopolistič-
nega in pozneje državnega kapitalizma prikazal možnosti za nastanek
alternativnega sistema.² V takšnih razmerah so izbruhnile revolucije, te
lokomotive zgodovine, ki so odprle pot novim odnosom v družbi. Pri tem
je treba upoštevati, da je Marx razlagal politično revolucijo, nasilno ali
drugačno, samó kot dejanje (izjemno pomembno, a vendar le dejanje) v
dosti globljem procesu družbene revolucije. V tem procesu korenitega
spreminjanja proizvodnih odnosov, strukture družbe in odnosov v njej,
kulture in morale delavskemu razredu »ni treba uresničevati nikakih
idealov; sprostiti mora samó elemente nove družbe, ki so se že razvili v
krilu rušeče se buržoazne družbe«. ³ To ni isto kot stalinska teza o
čarobnem spreminjanju *čistega kapitalizma* v bolj ali manj gotovo *sociali-*
stično strukturo, ki jo je treba samó piliti, ekonomsko krepiti in očiščevati
raznih sovražnikov. Na Marxovem pojmovanju revolucije pa ne bi mogli
postavljati teorije o geografsko in »sistemsko« omejenem socializmu niti
razmerja socializem – neuvrščeno-, ki bi ustrezalo tej teoriji. Za našo
razpravo ni pomembno, da bi natančno ugotovili, kaj ima koledarsko
prvenstvo – protikolonialistične (in s tem tudi protiimperialistične) vstaje
ali socialistične revolucije, tem manj, ker sta bila sčasoma ta pojava

² Ni potrebno, da bi se vnovič vračali k Marxu ali Engelsu, Hilferdingu ali Leninu in z njihovimi argumenti dokazovali, da kapitalizem (kot sistem v določeni državi in kot svetovni sistem) ne ustvarja le svojih »grobarjev«, temveč s korenitim podružbljanjem proizvodnje in na druge načine (med drugim s planskim gospodarstvom na mikro-področju, ki je pogosto večje od narodnega gospodarstva srednje razvite države, pozneje pa tudi na makro-področju) tudi določene objektivne pogoje za socialistično preobrazbo.

³ Karl Marx, *Državljska vojna v Franciji*, Karl Marx-Friedrich Engels, *Izbrana dela* IV. zvezek, str. 303, Cankarjeva založba, Ljubljana 1968.

skupna. Lahko bi bilo pokazati, da se nasprotovanje kolonializmu v bistvu ni nikoli nehalo, občasno se je močno razplamtelo, praviloma pa so ga zadušili v krvi. Vendar je neizpodbitno, da je oktobrska revolucija v Rusiji izredno močno spodbudila narodnoosvobodilna gibanja, pozneje pa je bilo takó tudi po drugih izvirnih socialističnih revolucijah. Vsaka možnost, da bi zapustili svetovno imperialistično strukturo, deluje kot navdih, nalezljiv zgled in podpora. Velike revolucije so imele pogosto takšen vpliv, regionalno ali globalno, do neke mere *neodvisno od lastne usode*. Izkušnje so pokazale, da takšne revolucije morejo ali pa ne morejo, znajo ali pa ne znajo uresničevati svojih zgodovinskih nalog – ki so dolgoročne ne glede na nasprotna mnenja – vendar se njihov vpliv nadaljuje tudi, ko so same v zastoju ali krizi. Dejstvo je, na primer, da je oktobrska revolucija navdihovala revolucionarje, borce za narodno in socialno osvoboditev kljub stalinizmu, kljub Stalinovi ravnodušnosti do nekaterih osvobodilnih gibanj in celó pogodbam na njihov račun. Toda če so socialistične revolucije posredno ali neposredno spodbujale protikolonialistični upor in poznejšo dekolonizacijo, je tudi protikolonialistična (protiimperialistična) revolucija vplivala nazaj – socializem kot svetovni proces je postajal širši, bogatejši, bolj vsestranski in močnejši.

Neuvrščenost je izraz, rezultat in nadaljevanje velike protiimperialistične revolucije narodov, ki tendenčno prinaša novo vrsto odnosov v svetovnih družbi, čeprav imperialistični hierarhizem še prevladuje in se močno upira spremembam. Če politika in gibanje neuvrščenosti ne bi počela nič drugega, temveč bi se bojevala le za uresničevanje, obrambo in krepitev neodvisnosti in enakopravnosti *vseh držav* – s tem pa tudi za optimalne mednarodne okoliščine, za napredne spremembe v *vseh državah* – bi bili izredno pomembni sestavini *socializma kot svetovnega procesa*. Toda v tem smislu delata mnogo več. Torej socializem in neuvrščenost nista v *eksternem* medsebojnem razmerju. Govoriti je mogoče samó o *internem razmerju med neuvrščenostjo in drugimi sestavinami socializma kot svetovnega procesa*. To je ključen teoretski sklep, nujen za razumevanje vseh praktično političnih oblik razmerja neuvrščenost – socializem.

V enem izmed najboljših del o neuvrščenosti, ki so bila doslej objavljena v jeziki narodov in narodnosti Jugoslavije, je rečeno: »Razvoj socializma in delovanje gibanja neuvrščenosti sta sestavini enotnega svetovnega procesa odpravljanja sistema mednarodnih – ekonomskih in političnih pa tudi razrednih odnosov, značilnih za epoho imperializma.«⁴ Morda bi lahko dodali, da odpravljanje odnosov, značilnih za epoho imperializma, hkrati pomeni mučno prizadevanje za drugačne odnose – bolj demokratične, humane, »horizontalne« (namesto hierarhičnih) in brez izkoriščanja. Ni težko ugotoviti, da se tu vrstijo lastnosti, ki jih želimo za *mednarodne* in za *družbene* odnose. V svetovni družbi, ki jo označujeta

⁴ Dr. Bojana Tadić, *Neuvrščenost v teoriji in praksi mednarodnih odnosov*, Beograd 1976, str. 34.

tudi močna težnja po neodvisnosti in potreba po demokratični integraciji, postaja razločevanje med mednarodnimi in družbenimi odnosi hkrati jasno in občutljivo.

Toda družbena vsebina demokratizacije mednarodnih odnosov je lahko dolgoročno samo socializem – pod pogojem, da je demokratičen. Ponoviti kaže sijajno Kardeljevo pripombo, da se tudi neuvrščene države z izrazito konservativno ureditvijo v meri, v kakršni se zavzemajo za svojo neodvisnost in druge postavljene cilje politike in gibanja neuvrščenosti, zavzemajo tudi za napredne družbene spremembe.

S takim razumevanjem razmerja socializem – neuvrščenost bomo obravnavali druga, v bistvu drugačna pojmovanja, ki jih izražajo zunaj gibanja neuvrščenosti in v njegovih vrstah.

Na prvi pogled bi bilo lahko videti, da se trditev, da so neuvrščene in socialistične države »naravni zavezniki« – najprej so jo izrekli oblikovalci politike in politični avtorji v Sovjetski zvezi, nato pa so jo večkrat ponovili državniki iz nekaterih neuvrščenih držav – sklada s pojmovanjem, da sta neuvrščenost in socializem sestavini enotnega procesa odpravljanja svetovnega sistema imperializma, ali – še bolj natančno – s pojmovanjem o prehodu iz razredne v brezrazredno družbo. Privid izgine takoj, ko s postopkom eliminacije izločimo vse, česar avtorji teze o »naravnem zavezništvu« s tem pojmom *niso mislili*:

1. Ker gre za *dežele* (neuvrščene in socialistične) oziroma za *države*, je očitno, da v »zavezništvo« niso vključene druge sestavine socializma kot svetovnega procesa (na primer delavsko gibanje v razvitih kapitalističnih deželah s svojimi idejno neenakimi političnimi strankami, ki ga morebiti priznavajo kot protiiimperalistično silo, ne pa tudi kot delujočo silo socializma). Gre torej za dosledno *meddržavno zavezništvo*.

2. Prav tako je očitno, da avtorji teze o »naravnem zavezništvu« ne mislijo na medsebojne odnose socialističnih in nesocialističnih držav, ki *pripadajo gibanju neuvrščenosti*. To bi bila tautologija, saj so vse te države že »zavezniki«, če ta neprikladni pojem sploh lahko uporabljamo v gibanju, ki mu je tuje vse, kar bi lahko spominjalo na notranje odnose v sodobnih vojaško-političnih zvezah. To je priložnost za pripombo, da je toga, na precej samovoljnih merilih zasnovana delitev neuvrščenih držav na socialistične in nesocialistične znanstveno nevzdržna in politično škodljiva, celo če v delitev vključimo tudi kompromisni pojem »države s socialistično usmeritvijo«. Skoraj dve tretjini držav, ki pripadajo gibanju neuvrščenosti, ima socializem v svojem imenu, v imenu svojih vodilnih političnih sil ali v njihovih programih. Naziva socializem seveda ne kaže jemati kot nekaj dokončno resničnega, saj so ga že celo groteskno zlorabili (na primer v nacionalsocializmu). Socialističnega naziva in gesla ni mogoče razumeti kot nadomestila za socialistične rešitve ali socialistične opredelitve, ki so jih vsaj začeli uresničevati. To je stvar eksaktne, objektivne in s tem tudi nedogmatske analize. Kakorkoli, v neuvrščenih

državah je več socializma, »sistemskega« in tendenčnega, kot ga priznavajo po drugačnih, sektaških in dogmatskih merilih. Zato in zaradi naprednega pomena politike in gibanja neuvrščenosti kot celote je nepotrebno in škodljivo sleherno restriktivno naštevanje in še posebej izpostavljanje »pravih« socialističnih držav v tem gibanju.

3. Če upoštevamo zelo zapletene odnose med nekaterimi socialističnimi državami (ki ne pripadajo gibanju neuvrščenosti), zlasti sovjetsko-kitajski spor in vzajemne obtožbe teh dveh držav v zvezi z mednarodno-političnim ravnanjem, ki škoduje socializmu, si je težko zamisliti, da bi v tezi o »naravnem zavezništvu« priznavali lastnost naravnega zaveznika neuvrščenih držav sleherni socialistični državi (ki ne pripada gibanju neuvrščenosti). Ker se je omenjena teza rodila v varšavskem sporazumu – vemo pa, kaj v državah podpisnicah tega sporazuma mislijo o kitajski in njej podobni politiki – so torej »naravni zavezniki« samo Sovjetska zveza in vzhodnoevropske države na eni strani in neuvrščene države na drugi strani.

Nadaljnja eliminacija ni potrebna.

Dodati moramo, da »naravno zavezništvo« zelo redko razlagajo kot *dvosmeren odnos*. Praviloma pravijo, da so socialistične države »naravne zaveznice« neuvrščenih držav. Tako določen odnos postaja *enosmeren* in, še več, hierarhičen. Jasno sta poudarjeni primarna in aktivna funkcija socialističnih držav (videli smo, katerih) kot dajalcev (pomoči, podpore in drugega) in vloga neuvrščenih držav kot *prejemnikov*.

Poglejmo nekaj ilustracij.

»Sovjetska zveza in druge države socialistične skupnosti so po svoji družbenopolitični naravi in politiki, ki jo vodijo, naravne zaveznice neuvrščenih držav v njihovem boju z imperializmom.«⁵ Ta definicija odnosov med socialističnimi in neuvrščenimi državami je zelo reprezentativna za pravkar opisano pojmovanje. Prvič, na polu »socializma« so brez dvoma Sovjetska zveza in »druge države socialistične skupnosti«. Drugič, te države so že po naravi svoje ureditve in po svoji politiki »naravne zaveznice neuvrščenih držav«, kar pomeni, da ničesar ni treba *dokazovati*. Tretjič, *enosmernost* odnosa je zelo poudarjena. Četrtrič, zavezništvo se nanaša na boj *neuvrščenih držav* proti imperializmu (pogojna podpora, o kateri je bil govor v prejšnjem poglavju), pri čemer si zlahka zamislimo, da bodo »naravni zavezniki« podpirali boj neuvrščenih držav proti imperializmu, *svoj* boj pa bodo dozirali glede na razmere in potrebe. Da ne bi ostalo nič nejasnega zaradi neenake teže in pomena zaveznikov, avtor sklepa, da je bila podpora Sovjetske zveze »odločilnega pomena za obstoj in razvoj gibanja neuvrščenosti«.⁶

V naslednji navedbi je vrstni red argumentov za isto tezo nekoliko drugačen. Zgodovinar in ekonomist Nodari Simonia pravi, da je »gibanje

⁵ N. A. Ušakov, *Politika neprisoedinenia kak faktor razvitia*, v zborniku *Politika mira i razvitie političeskikh sistem*, Moskva 1979, str. 131.

⁶ Prav tam, str. 132.

neuvrščenosti po svoji naravi splošno demokratično gibanje in zato v povezavi s skupnostjo socialističnih držav vidi poroštvo svojih prihodnjih zmag.⁷ Torej potrebe neuvrščene gibanja (mimogrede rečeno, skrčene na »splošno demokratično gibanje«) *terjajo* zvezo s »skupnostjo socialističnih držav« ali nasprotno, prihodnji uspehi gibanja neuvrščenosti bi, najmanj, postali negotovi, če ne bi bilo zagotovljeno takšno zaveznitvo.

A. Klimov pravilno ugotavlja, da »neuvrščene države zdaj osredotočajo svoje prizadevanja na demokratizacijo mednarodnih odnosov in praktično zagotavljanje svoje pravice do enakopravnega in univerzalnega sodelovanja pri razvoju teh odnosov«, vendar zastavlja nenavadno vprašanje s prav tako nenavadnim opozorilom v odgovoru: »Ali je gibanje neuvrščenosti sposobno reševati takšne naloge brez podpore svetá socializma? Na primer takšne življenjsko pomembne naloge, kot sta splošna in popolna razorožitev in spreminjanje mednarodnih političnih in ekonomskih odnosov? Ne, ne glede na svojo množičnost, dejavnost in vpliv samo ne more preprečiti imperialistom, da bi ohranili svoje položaje na teh področjih.«⁸ Toda, mar lahko Sovjetska zveza, »svet socializma« ali kdorkoli drug sám in brez pristanka drugih imetnikov orožja rešuje naloge, kot je splošna in popolna razorožitev? Mar poskuša kdo v gibanju neuvrščenosti sám »reševati« takšne naloge? Pravi pomen tega nesmisla je očitno pokazati »asimetrično soodvisnost« gibanja neuvrščenosti in »svetá socializma«, pri čemer seveda ni niti omenjeno, da bi bila lahko tudi neuvrščenost del tega svetá.

Seveda bi lahko napravili tudi drugačen izbor ilustracij iz vse bolj obsežne, a še razmeroma skromne sovjetske literature o neuvrščenosti. Toda rezultat bi bil enak. Gre za hermetičen koncept, ki pušča malo prostora za razlike v interpretaciji. Ta koncept izvira iz še bolj hermetičnega pojmovanja, da se usoda svetá rešuje v spopadu kapitalizma, ki ga poosebljajo razvite kapitalistične države, najbolj Združene države, in socializma, ki ga pooseblja »socialistična skupnost«, najbolj pa Sovjetska zveza. Ker je minilo že precej časa, kar so spoznali, da bi neposreden oboroženi spopad med tako pojmovanim kapitalizmom in socializmom pomenil poraz vsakogar (to sta dojeli obe strani), morda pa tudi konec zgodovine, so neizogibnost takšnega spopada nadomestili s koeksistenco, pri tem pa se nadaljujejo ideološki boj in še druge oblike boja na tistih območjih, ki niso niti nacionalno ozemlje niti področje najožjega interesa ene ali druge strani. Neuvrščenost razumejo pri tem kot dejavnik tega drugega boja. V tem posrednem soočanju bi bilo koristno imeti neuvrščenost na svoji strani (tudi to so spoznali na obeh straneh). Iz tega izvira koncept »zaveznitva«. Pri tem priznavajo neuvrščenosti določene pozitivne lastnosti, hkrati pa vztrajajo, da mora biti kar najbolj protiimperialistična. Radi priznavajo tudi to, da so v gibanju neuvrščenosti socialistične

⁷ Nadari Simonia, *Non-alignement, partisans et adversaires*, Moscou 1979, str. 14.

⁸ A. Klimov, *Nakanune Konferencii v Gavane, »Meždunarodnaja žiznj«*, št. 8, Moskva 1979, str. 54.

države (v zadnjem času so sprejeli dopolnilno določilo o »državah s socialistično inspiracijo«). Seveda je od te točke še zelo, zelo daleč do priznanja *socialističnega pomena politike neuvrščenosti*. Za to bi se morala korenito spremeniti predstava o neuvrščenosti in o socializmu. V veljavni shemi so lahko neuvrščene države (ne pa tudi neuvrščenost kot politika) samó »zaveznice«, želene zaveznice, toda v odnosu, v katerem se točno ve, kdo je starejši in pomembnejši, ali – naj stvari imenujemo s pravim imenom – čigav interes je primaren.

Takšna shema zavezništva izvira iz znanega koncepta o glavnih in pomožnih odredih oziroma rezervah socializma. Stalin je leta 1924 označil kolonije in odvisne države kot rezervo in zelo pomemben vir moči imperializma. Zavzemal se je za *skupno fronto* delavskega razreda razvitih držav in narodnoosvobodilnih gibanj proti imperializmu. Pozneje so – s teoretsko akrobatiko daljnosežnega političnega pomena – narodnoosvobodilna gibanja postala »rezerva« in pomožni odredi socializma (tako kot sicer tudi delavsko gibanje v razvitih kapitalističnih državah). To sta bila posledica in izraz hierarhizacije medsebojnih odnosov komunističnih partij in pozneje tudi socialističnih držav. Novim razmeram ni več ustrezala »fronta«, ki je sugerirala enakopravne odnose. Potrebna je bila piramida-sta struktura, v kateri so se narodnoosvobodilna gibanja znašla na dnu, na najbolj oddaljenem obrobju. Narodnoosvobodilna gibanja so privedla do razpada kolonialnih carstev in nastanka številnih neodvisnih držav, le-te pa so se v precejšnji večini znašle v gibanju neuvrščenosti. Pomena tega gibanja ne zanikajo, želijo zavezništvo, a vendar niso zavrgli pojmovanja o glavnih silah in rezervah socializma, ki ga vnovič spodbujata hierarhični ustroj in blokovska logika. Iz tega izvira asimetrija v shemi »naravnega zavezništva«.

Mimogrede moramo pojasniti in odpraviti še eno lažno dilemo – ali sta obstoj in podpora socailističnih držav olajšala boj gibanj za narodno osvoboditev oziroma koliko neodvisne države, ki so izšle iz teh gibanj, »dolgujejo« socialističnim državam.

Nihče, ki je razumen, ne bo zanikal, da so socialistične revolucije XX. stoletja, kot rečeno, izredno spodbudile protikolonialističen in sploh narodnoosvobodilen boj. Te države so vsaj tendenčno napovedale tudi drugačno, neimperialistično zvrst mednarodnega razmerja, čeprav se zaradi že omenjenih vzrokov takšno razmerje doslej ni uresničilo niti v medsebojnih odnosih držav »socialistične skupnosti« niti v odnosih te skupnosti s preostalim svetom. Toda socialistične revolucije so skupaj s teorijo in deli socialistične prakse blagodejno vplivale in še naprej vplivajo. (Pripomniti moramo, da je tudi »tradicionalni« ameriški protikolonializem s politiko »odprtih vrat« – kljub svoji nedoslednosti in celó občasni pomoči pri reševanju kolonialnih carstev – objektivno prispeval k razdejanju teh carstev. Toda zaradi znanih vzrokov – enega smo pravkar omenili – osvobodilna gibanja praviloma niso mogle doživljati tega prispevka enako kot prispevka socialističnih revolucij. Sicer pa ta dva

prispevka niti nista imela enakega pomena.) To seveda ni vse. Nihče, ki je razumen, ne bo zanikal niti tega, da so socialistične države (ne samo države ožje pojmovane »socialistične skupnosti«) dajale tudi pomembno neposredno pomoč narodnoosvobodilnim gibanjem in osvobojenim deželam. Ker gre pri tem zlasti za Sovjetsko zvezo in njene zaveznike, je treba dodati, da so te države dajale bolj ali manj načrtno pomoč *nekaterim* narodnoosvobodilnim gibanjem in *nekaterim* novoosvobojenim državam, medtem ko je drugim niso dajale ali pa je niso dajale vedno z enako intenzivnostjo. Sploh bi se kazalo v resnih razpravah izogibati propagandističnim določilom, kot so nesebična, dosledna ali celó neomejena pomoč vsakemu narodnoosvobodilnemu gibanju (ali deželi), ker je v življenju redko takó. Sovjetska zveza je velika sila v določenih – in dodajmo: spremenljivih – odnosih z drugimi silami, velikimi in majhnimi. Od spremenljivega stanja teh odnosov (premagovanja elementov soočanja ali sodelovanja) je bila v veliki meri odvisna podpora temu ali onemu osvobodilnemu gibanju, tej ali oni osvobojeni deželi. Na pomoč (ali odsotnost pomoči) so vplivale tudi idejne in politične opredelitve sil, ki so prevladoval v gibanju (ali deželi), točneje rečeno, njihova pripravljenost, da delujejo v skladu s potrebami dajalca. Sovjetsko in sleherno drugo pomoč določenemu gibanju ali deželi je treba obravnavati v *okviru interesov, ciljev, mednarodnih odnosov, političnih konceptov in afinitet države-dajalke* in v tem pomenu pomoč ni in ne more biti »nesebična«. Precejšen del te pomoči dajejo zato, da bi izboljšali svoj položaj ali oslabil položaj nasprotne sile, pri čemer je socializem v ozadju, v ospredju pa so drugi cilji ali politično-strateške konsideracije. Vse to pa ne spreminja dejstva, da so Sovjetska zveza in druge podpisnice varšavskega sporazuma dajale bolj ali manj učinkovito pomoč *nekaterim* gibanjem in deželam in da je ta pomoč dala neizpodbitne rezultate v teh državah in naletela na ustrezen odmev v drugih.

Podpora politiki in gibanju neuvrščenosti je bila (o tem bo še govor) še manj nepretrgana, dosledna, nesebična itd. V tem primeru se je še bolj pokazala specifična motivacija velikih sil z določenim položajem in interesi v svetu in svojem bloku. To pa vendar ne spreminja ničesar v dejstvu, da je politiki in gibanju neuvrščenosti, katerih cilj je korenitna demokratizacija mednarodnih odnosov s krepitvijo neodvisnosti in enekopravnosti vseh držav, prvič, lažje v svetu, v katerem ni samó enega velikega središča moči, in da je, drugič, celó načelno izrekanje držav ožje pojmovane »socialistične skupnosti« proti kolonializmu, neokolonializmu, imperializmu, rasizmu itd. koristilo politiki neuvrščenosti ne glede na vse enostranskosti in nedoslednosti pri samem izrekanju in še bolj pri političnem izvajanju načel.

*

Pri obravnavi razmerja neuvrščene države – države »socialistične skupnosti« ni mogoče mimo pomembnega, pravega vprašanja: če so prve

države izšle iz protiimperialistične revolucije in sprejemajo politiko, ki je po vseh objektivnih merilih protiimperialistična, in če druge države, kot trdijo, izvajajo dosledno protiimperialistično politiko – zakaj se niso novoosvojenе države, ki so se otesle kolonialnega jarma in si prizadevajo za krepitev svoje neodvisnosti, zlasti ekonomske, preprosto priključile k vzhodnemu bloku. Zakaj je tudi teza o »naravnem zavezništvu«, če bi nadaljevali vprašanje, naletela na takó šibak odmev v večini neuvrščenih držav?

Vprašanje se seveda ne nanaša na tiste neuvrščene države, ki so po vrsti svoje družbene ureditve ali po svoji politični filozofiji preveč oddaljene od držav »socialistične skupnosti«, ali pa so bolj ali manj tesno povezane s članicami drugega bloka. Toda tudi ugleden državnik z neizpodbitno socialističnimi opredelitvami, kot je predsednik Tanzanije Julius Nyerere, je štel za potrebno, da je na šesti konferenci voditeljev držav ali vlad neuvrščenih dežel takole razjasnjeval pojme:

»Nisem popolnoma prepričan, gospod predsednik, da ima to gibanje stalne sovražnike in stalne prijatelje, kaj šele naravne zaveznike, toda prepričan sem, da ima gibanje stalne interese.« Osnovni cilj gibanja je po besedah Nyerereja boj proti imperializmu, kar ne pomeni, da ima káko izrazito ideologijo, socialistično ali konservativno: »Gibanje si ne sme dovoliti, da bi se razdelilo na podlagi ideoloških, geografskih interesov ali interesov, ki temeljijo na bogastvu ali moči posameznih držav. V naših vrstah so države, ki sebe s ponosom imenujejo socialistične ali napredne. V naših vrstah so tudi države, ki imajo sovražno stališče do socializma in bi jih težko imenovali napredne. Zavzemamo se za pravico vsake države, da svobodno odloča o svoji politiki, brez vmešavanja velikih sil ali blokov. Takšen prevladujoč interes nas je povezal in terja od nas, da ostanemo skupaj.« »Ta konferenca neuvrščenih držav – je končal Nyerere – mora še naprej predstavljati skupino držav, ki so ponosne zaradi svoje neodvisnosti, ki se bojujejo za pravičnost in enakost med ljudmi in državami in ki absolutno zavračajo uvrščanje s katerikoli blokom sil ali veliko silo.«⁹

Nyerere je, kot je videti, polemiziral, vendar ne z izjavo Fidela Castra, da je Kuba prijatelj Sovjetske zveze – saj je to pravica, ki je ni mogoče zanikati, pa tudi številne druge države, razumljivo tudi Jugoslavija, menijo, da so v prijateljskih odnosih s Sovjetsko zvezo – niti s podobnimi Pham Van Dongovimi sporočili, temveč s trditvami, izrečenimi zunaj in znotraj gibanja neuvrščenosti, da ima to gibanje *kot celota* naravnega zaveznika v Sovjetski zvezi in drugih vzhodnoevropskih državah. Nyerere je podal tudi nekatere izredno pomembne elemente odgovora na malo prej zastavljeno vprašanje: imanenten protiimperializem neuvrščenosti, ideološka in druga raznolikost gibanja, zbranega na podlagi svobodne izbire politike »brez vmešavanja velikih sil ali blokov«, odločnost neuvrščenih držav, da se tudi v prihodnje ne bodo uvrščale z nobeno veliko silo

⁹ Poročilo agencije AP iz Havane, 6. septembra 1979.

ali blokom. Na podlagi tega bi bilo treba logično sklepati, da uvrščanje s *katerimkoli blokom* neizogibno omejuje svobodno izbiro svoje politike, pa bi se to moralo zgoditi tudi gibanju neuvrščenosti. Treba bi bilo postaviti tudi tale sklep: vztrajanje pri »naravnem zavezništvu« s »socialistično skupnostjo« bi neizogibno pripeljalo do notranjih delitev v gibanju, to je, premajhno poudarjanje njegove neodvisnosti in zunajblokove narave, nasprotno Pham Van Dongovemu stališču, *bi slabilo njegovo protiimperialistično akcijo*. Julius Nyerere je torej dovolj jasno povedal, kaj misli.

Skušajmo poiskati še bolj podroben odgovor na zastavljeno vprašanje:

1. Veliki proces dekolonizacije se je razširil prav takrat, ko sta nastala bloka. Predsednik prve vlade neodvisne Indije Džavaharlal Nehru je decembra 1947 izrekel znano in pogosto citirano misel: prizadevali smo si, da si z ničimer ne bi vezali rok v zunanji politiki in zato se nismo priključili nobenemu bloku. Poleg Nehrujeve izjave bi lahko opozorili na številne podobne, izrečene v zgodnjih letih neuvrščenosti ali pozneje, ko se je hitro širila in dozorevala. Odločnost vse večjega števila neuvrščenih držav, da se takrat, ko sta nastala bloka in ko so si prizadevali, da bi se žimbolj utrdila, niso priključile nobenemu od njiju, je mogoče, kot bo videti, razlagati tudi drugače: »Čeprav se sprejeto stališče, da ne sodelujejo v blokih, formalno v enaki meri nanaša na agresivne bloke imperializma in na obrambne sporazume socialističnih držav, v bistvu od vsega začetka odseva hotenje mladih osvobojenih držav, da pretrgajo neenakopravne gospodarske in politične vezi, ki so jim jih vsilile imperialistične države, da se otresejo težkih vojaškopoličnih obveznosti, ki jih je narekoval imperializem, in da dokončno razčistijo s kolonializmom.«¹⁰ Rešilni obrazec je takle: ugotoviti moramo, da je zunajblokova opcija neuvrščenih držav *formalna* in da te države *v bistvu* zavračajo sodelovanje samó v *enem* od blokov – in vse je popolnoma jasno, čeprav se neuvrščene države pri tem izkažejo za politično dvoletne. Toda ta obrazec je »v bistvu« lahko le uvod v tezo o »naravnem zavezništvu«, žal pa prav nič ne olajšuje iskanja pravega odgovora na vprašanje, zakaj se države, ki so v enem od blokov videle nadaljevanje svoje kolonialne neenakopravnosti in odvisnosti, niso priključile drugemu bloku, ki je bil popolnoma obrambne narave in bi bilo treba v skladu s tem dojeti, da bi tudi komaj osvobodjene države varoval pred pritiskom imperializma.

2. Del odgovora je neizpodbitno v tem, da tudi drugi blok ni ponujal tako idilične podobe. Bilo je že rečeno, da se sodobni bloki razlikujejo od večine prejšnjih vojaških zvez po izraziti ekonomski, politični in vojaški premoči in prevladi ene velike sile, po težnji po ideološki in »sistemski« monolitnosti in po hierarhični strukturi, ki zagotavlja prvenstvo interesov sile – hegemonu in njeno arbitražo. Izkušnje so pokazale, da se ti odnosi spreminjajo samó toliko, kolikor se spreminja tudi razmerje sil znotraj

¹⁰ N. A. Ušakov, op. cit., str. 127.

bloka, vendar zaradi same narave blokovskega združevanja nikoli popolnoma, nikoli v tolikšni meri, da bi združevanje dobilo lastnost resnične enakopravnosti. Tudi ob tej priložnosti se ne bomo zadržali pri brezpredmetni razpravi o tem, ali obstajajo razlike v družbenih sistemih članic enega ali drugega bloka, niti pri argumentu, da so varšavski sporazum sklenili po atlantskem in zaradi njega, niti pri očitno nerešljivem sporu, kateri od njiju je »agresiven« in kateri »obramben«. (Nobeden od blokov doslej ni izvedel agresije na drugega, toda oba sta rabila kot »kritje« za razne oblike pritiska, vmešavanja v tuje notranje zadeve in intervencije.) Neuvrščene države so se hitro prepričale, da bloka ne dovolita odmikov od svojih pravil igre. Tudi varšavski pakt je ostro kaznoval takšne odmike ali tisto, kar so razlagali kot odmike. Končno, tudi to je skupina gospodarsko razmeroma razvitih držav (v primerjavi z večino tistih, ki so kot neuvrščene prišle na svetovno politično prizorišče), vendar s svojim ravnanjem pri nekaterih ključnih razvojnih vprašanjih ni mogla navdušiti za razvoj življenjsko zainteresiranih držav. Dovolj je bilo torej znotrajblokovskih razlogov, da si države, ki so se večinoma šele otesale dela kolonialne in podobne odvisnosti (politične) in skušale najti način, da bi se otesle tudi druge (ekonomske) odvisnosti, niso želele te odvisnosti zamenjati z *ново odvisnostjo*.

3. Drugi, še pomembnejši del odgovora izhaja iz pojmovanja neuvrščenih držav, da sám obstoj in soočanje blokov ogrožata mir v svetu. Ostati je treba zunaj blokov (vseh blokov) in si prizadevati, da bi ublažili njihovo soočanje, vendar to ni dovolj. Treba se je postaviti po robu samemu *sistemu* blokov kot izrazu *mednarodnih odnosov epohe imperIALIZMA* in si prizadevati za odpravo oziroma uničenje tega sistema. Beograjska konferenca je bila v tem smislu izredno daljnovidna in je zakoličila usmeritev, ki do danes ni izgubila prav nič od svoje vrednosti. V pismu Hruščovu in Kennedyju se je zavzela, da veliki sili naposled sedeta za pogajalsko mizo, obenem pa je jasno izrazila svoje prepričanje, da bloki, s tem da so bloki, neizogibno povzročajo zaostrovanje mednarodnih odnosov in ogrožajo mir v svetu in da je *prava rešitev odprava blokov*, torej ne krepitev enega bloka na račun drugega niti utvara, da lahko mir trajno temelji na ravnotežju njunih sil, temveč graditev *neblokovskega sveta brez prevlade kogarkoli* in brez asimetrične soodvisnosti. Za razliko od številnih drugih so zagovorniki socializma, ki so pripadali gibanju neuvrščenosti, večinoma spoznali, da je prav to interes socializma, seveda ne ozko, cehovsko pojmovanega »realnega socializma«, temveč socializma kot svetovnega procesa.

*

Vrnimo se od tega »zavezniškega« razmerja socializem – neuvrščenost k tistemu mnogo bolj kompleksnemu, dialektičnemu, »internemu« razmerju, ki ga je prav gotovo mogoče znanstveno dokazovati in politično braniti. Vrnimo se torej k pojmovanju, da je neuvrščenost kot doktrina

mednarodnih odnosov in kot gibanje *socialistični pojav* – ne glede na idejno politično raznolikost gibanja in na dejstvo, da upravičeno noče imeti nobene ideološke etikete – ne pa tudi pojav, ki bi ga bilo mogoče razložiti z vidika ozko, geografsko zasnovanega »realnega socializma«. Razložiti ga je mogoče samo z vidika socializma kot širokega, raznolikega in v marsičem protislovnega svetovnega procesa.

Omenili smo že, koliko neuvrščenih držav, soočenih z razvojnimi nalogami in potrebo po utrditvi neodvisnosti, se je odločilo ali vsaj izreklo za takšne ali drugačne socialistične rešitve. Brez razprave o trdnosti, trajnosti in celó vzdržnosti posameznih rešitev (kar niti ni bistveno, saj za noben socialistični »poskus« – ne glede na to, kdo ga izvaja – ni mogoče vnaprej reči, da bo uspešen) se lahko le pridružimo mnenju Aleksandra Grličkova: »Socialistične opcije v novoosvojenih državah, njihov idejni, politični in praktični pluralizem so obogatili in bogatijo socialistično misel in prakso z novimi spoznanji, novimi izkušnjami, ki so pomembne za celoten mednarodni proces socialistične reprodukcije. Nastanek in konkretne pojavne oblike različnih alternativ v teh državah so vnovič potrdili, da dosledno ponavljanje določenih zgodovinskih pojavov ni mogoče, da pa so konkretne poti svetovnega socialističnega procesa bile in bodo različne tako kot poti boja za socializem v posameznih državah.«¹¹ In dalje: »Vsak družbeni pojav in tudi socialistične opcije novoosvojenih držav je treba vrednotiti ne po tem, kako jih prikazujejo, temveč po njihovi resnični družbeni vlogi. Toda hkrati bi bilo napačno šteti socialistične opcije večine neuvrščenih držav za naključen ali prehodni pojav, za igranje z zgodovino. Nasprotno, gre za zgodovinski pojav, ki izraža in odseva – v zgodovinskem in konkretnem pomenu – življenjske potrebe teh držav, njihovih družbenih sil in torej nujnost in s tem tudi zakonitost sodobnega sveta.«¹²

Težko bi bilo statistično prikazati, *koliko* je izbira neuvrščenosti za zunanjepolitično usmeritev določene države (ugodno) vplivala na napredne družbene spremembe v tej državi, vendar je takšen vpliv neizpodbiten in izkustveno potrjen. Poudarjanje potrebe po naprednih spremembah je dobilo prostor tudi v dokumentih konferenc voditeljev držav ali vlad neuvrščenih dežel. V zvezi s tem moramo reči, da je bilo v neuvrščenih državah veliko sprememb režimov, politične ureditve ali celó družbenega sistema – in to v različnih smereh – pri tem pa je njihova neuvrščena opredelitev praviloma ostala nedotaknjena. Natančneje, spremembe v konservativni smeri so včasih vplivale, da je bila določena država manj dejavna pri zavzemanju za cilje neuvrščenosti, vendar je nikoli niso napeljale na to, da bi se priključila kateremu od blokov, spremembe v napredni smeri pa so *praviloma* utrjevale njeno neuvrščeno usmeritev in niso privedle do priključitve drugemu bloku (nominalni efektivni blokov so

¹¹ Dr. Aleksandar Grlić, *Neuvrščenost in socializem kot svetovni proces* v zborniku *Neuvrščenost v sodobnem svetu*, Zagreb 1979, str. 252.

¹² Prav tam, str. 253.

nespremenjeni od njunega nastanka, to pa seveda ne pomeni, da se nekatere države, ki jima formalno ne pripadajo, niso tesno povezale z njima).

To dejstvo pogosto in upravičeno uporabljajo za dokaz trajnosti politike in gibanja neuvrščenosti, za dokaz, da so interesi, ki povezujejo neuvrščene države, pomembnejši od razlik v sistemih in posamičnih politikah. Vendar to dejstvo priča tudi o *vzročni zvezi* med naprednimi družbenimi spremembami – vsaj tendenčno socialističnimi – in politiko neuvrščenosti. Težko se je pri tem izogniti razmišljanju o razmerju med bolj ali manj izvirnimi socialističnimi rešitvami v nekaterih neuvrščenih državah in znanimi kánoni »realnega socializma«. Ne da bi se spuščali v analizo zapletene motivacije nekaterih neuvrščenih držav, ki se sicer izrekajo za »naravno zaveznístvo« z državami »socialistične skupnosti«, in še manj v ugibanja brez empiričnega kritja, bi vendarle lahko zastavili vprašanje, kaj vse bi se moralo zgoditi, da bi razne neortodoksne socialistične rešitve brez bolečin postavili v shemo »svetovnega socialističnega sistema«, zlasti pa v kalup »realnega socializma«. Neuvrščenost neizpodbitno pomeni ugodna tla za vzicanje različnih kultur socializma. To je bistvo stvari. Če sprejememo pojmovanje, da je izbira lastnega sistema in lastne politike, vštévši socialistične rešitve, neodtujljiva pravica sleherne države, je tista *mednarodna politika, ki se najbolj dosledno zavzema za spoštovanje neodvisnosti, suverenosti, ozemeljske nedotakljivosti vseh držav in njihove pravice do lastne izbire in za odpravo vseh oblik odvisnosti, nastalih v epohi imperializma – najugodnejša za socializem*, še več, to je *naravna zunanja politika socializma*. Dejstvo, da nekatere socialistične države niso hkrati tudi neuvrščene, je mogoče šteti za sad določenih, toda gledano dologoročno prav gotovo prehodnih zgodovinskih okoliščin. Zagovorniki socializma, kjerkoli že so, bi morali biti najbolj zainteresirani ne samó za nadaljnji vzpon politike in gibanja neuvrščenosti, temveč tudi za ohranitev njune *dosledne zunajblokóvske narave*. Zavezniki so samó tedaj, ko podpirajo *takšno neuvrščenost*. Če to ni vedno in povsod takó, je treba razlago iskati v ozkih in hkrati dogmatskih in pragmatičnih interpretacijah socializma, še bolj pa v državnih ciljih, ki pogosto s socializmom nimajo dosti skupnega.

LUCIANO BARCA

Načrtovanje prek trga

Izhodiščno točko v pomembni temi o razmerju med načrtovanjem in trgom je Komunistična partija Italije na XV. kongresu formulirala kot »načrtovanje prek trga«.*

To je pomembno izhodišče. KPI ga utemeljuje s svojimi študijami in raziskavami o tem, *kako* načrtovati (raziskave so v polnem temu) in s tem prekinja ne le s stališči v tradicionalnem krilu komunistov, marveč tudi s tistimi iz »nove levice«, ki so težili k podrejanju, k odpravljanju, oziroma nadomeščanju vloge trga s planom; prekinja pa tudi z reformističnimi in socialdemokratskimi stališči, da mora biti področje usmerjenega oziroma načrtovanega podrejeno večjemu ali manjšemu delu sektorja, ki ga uravnava trg. Čeprav posveča KPI dovolj pozornosti inovacijam tržnega, liberalnega tipa, ki jih uvaja v prvotni sovjetski model načrtovanja, pa hkrati usmerja svoja raziskovanja na področje, ki se razlikuje od tistega, ki ga določajo ti aksiomi in ki še vedno preprečujejo take inovacije.

Če naj se uresničijo strateške odločitve, na katerih temelji vsak plan, mora programer – kot zapovedujejo ti aksiomi – posredovati podjetjem indikatorje o nameravani produkcijski dejavnosti (gre za odločitve, ki jih določajo zunanji dejavniki in ki težijo k novi, povsem določeni strukturi proizvodnje). Možne reforme (ki niso pomembne le z ekonomskega vidika, marveč tudi z vidika širše svobode) zadevajo kvaliteto, administrativne in ekonomske posebnosti, modalnosti indikatorjev – vendar dejstvu, da gre za indikatorje, ki jih programer daje podjetjem (ponudbi), v teh reformah ni moč oporekati.

KPI – kot bomo videli – ne izključuje tega, da na ponudbo lahko vplivajo in morajo vplivati nekateri ekonomski kazalci, vendar celotno razpravo (tudi glede javnih podjetij) naravnava v območje drugačne hipoteze. Ta se razlikuje tudi od Buharinovih izhodišč, čeprav je bil Buharin prvi, ki se je opredelil za geslo »planiranje prek trga«. V bistvu ostaja v veljavi definicija plana kot celote velikih strateških odločitev,

* Pred nedavnim so v Italiji slovesno obeležili 60-letnico ustanovitve KP Italije. Ob tej priložnosti je *Rinascita* št. 4/1981 v prilogi *Il Contemporaneo* (23. januar 1981) objavila vrsto prispevkov uglednih italijanskih marksistov in specialistov o stališčih KPI do pomembnih mednarodnih in notranjepolitičnih vprašanj italijanske poti v socializem. Naše uredništvo je iz obsežnega seznama izbralo in prevedlo dva prispevka, s katerimi želi seznaniti bralce o vprašanih, ki se nam zdijo zanimiva še zlasti s stališča izkušenj in problemov, s katerimi se srečujemo tudi pri nas (op. red.)

nastalih zunaj trga, odločitev, ki težijo k novi strukturi proizvodnje (in ne le k novi strukturi distribucije); teoretična, strogo marksovska hipoteza, po kateri se v socialistični ekonomiji oblikuje in uresničuje plan, je še zmeraj znotraj ekonomije tržnega tipa; prehoda v komunizem ne moremo doseči z odpravljanjem in omejevanjem območja menjave, marveč s spremembo odnosov med ljudmi in blagom – in sicer s postopnim odpravljanjem odtujitve, ki jo povzroča sedanji trg, ko blago ukazuje človeku in ko je uporabna vrednost v senci in le opora menjalne vrednosti.

K temu se bomo še vrnili, in sicer potem, ko bomo ugotovili, po kateri poti (mnogo bolj praktični kot teoretični) je prišla KPI do tiste točke, ki smo jo omenili v začetku; torej do tiste točke, za katero pisec tega članka meni, da ne dovoljuje več vračanja k stalinističnim in državno-birokratskim napakam.

Pot je dolga in vijugava, začela pa se je leta 1944 z obratom v Salerno in z zgodovinskim kompromisom, ki ga je Togliatti skupaj z drugimi protifašističnimi silami realiziral v imenu skupnega boja proti nacizmu – in kasneje v boju za napredno republikansko ustavo.

Ne bom govoril o tem kompromisu, ker smo o njem že mnogo pisali¹. Opozoril bom le na tisto, o čemer sem že večkrat obširno razpravljal². Togliatti se je odrekel »generalnemu planu« in se odločil za postopno odpiranje Italije v odnosih menjave z zahodnimi državami – to pa ne le zaradi nuje ali odporov na drugih področjih. Togliatti je že pred V. kongresom na zborovanju ekonomistov leta 1945 (na prvem legalnem tovrstnem srečanju) obračunal tako z odpori starega jedra komunistov, ki so se oklepali starih modelov in formul; prav tako pa je obračunal s koncepcijo planiranja tiste »nove levice« (kajti v vsaki dobi je kaka »nova levica«), ki bi jo lahko prepoznali v nekaterih komponentah PSI (Italijanske socialistične stranke) – in znotraj KPI – v skupini, ki jo je vodil Cesare Dami. Tako je ravnal Togliatti kot naslednik Gramscija, Einaudijev učenec, Sraffov prijatelj, kajti bil je neposredna priča dramatičnih težav, do katerih je prišlo v SZ zaradi povsem določenega tipa planiranja. Togliatti je prisostvoval porazu Weimarske republike in porazu Ljudske fronte v Franciji, torej porazoma, do katerih je prišlo najprej na področju ekonomske politike in kasneje na splošnem političnem področju. Togliatti je bil skrajnje previden in se je dobro zavedal, da imajo komunisti sicer jasna in pravilna stališča do nekaterih stvari (npr. agrarna reforma, zamenjava denarja kot ukrepa za boj proti špekulacijam in vojnim dobičkarjem), da pa imajo mnogo manj domišljene ideje o industrijski politiki, o možnem in nujnem načrtovanju v demokratični ureditvi, kjer

¹ Glej Camillo Daneo, *La politica economica della ricostruzione*, Torino, 1975; Barca, Botta, Zevi, *I comunisti e l'economia italiana*, Bari, 1975; Piero Barucci, *Ricostruzione, pianificazione, Mezzogiorno*, Bologna, 1978; Marina Comei (uredila), *Le sinistre e la ricostruzione*, Bari, 1979.

² Glej skupina avtorjev, *Italia 1945–1975*, Milano 1975 in Pasquale Saraceno, *La questione meridionale nella ricostruzione post-bellica 1943–1950* (intervju Lucia Villarija), Rim 1980.

obstaja (in hočemo da obstaja) več političnih subjektov in kjer hočemo vstopati v svobodno srečevanje z velikim zahodnim trgom.

Dovolite, da pričam o tem kot tisti, ki se je v letu 1946 s Togliattijem zavzelo pogovarjal prav o ekonomski politiki; prvi teh razgovorov o rekonstrukciji katastra sovпада z mojim prihodom v Unità v vlogi urednika gospodarske rubrike; drugi pogovor je tekel leta 1946 o Einaudijevi oceni skupščine Bance d'Italia; po tem letu sem še večkrat prisostvoval pogovorom med Togliattijem in Sraffo (ko smo razpravljali o Dobbu, Oskarju Langu, Hajeku, Robbinsu). Z liberalcem Marcelлом Solerijem smo našli več kot kompromisno rešitev, leta 1945 pa smo bili skoraj povsem enotni. Ko je po Solerijevi smrti prišel Corbino, tega je postavil De Gasperi, je prišlo do novega, vendar surovega kompromisa, ki pa ni trajal dolgo. Ta prekinitev je KPI oteževala iskanje lastne poti, vendar od tega iskanja ni odstopila niti v najtežjih letih hladne vojne.

Na tem mestu ne bomo prikazovali različnih obdobij teoretičnega raziskovanja in ne vedno premočrtne konkretne politike KPI³, raziskovanja so dosegla višek v letu 1953 in 1956 ter nato v šestdesetih letih – in sicer pod vplivom levo-sredinske vlade in njenih napak.

Kljub temu pa je potrebno, da omenimo nekatere okoliščine, ki so spodbujale izvirno evolucijo KPI. Prva od teh okoliščin je sestavni del italijanske protifašistične tradicije, torej kulturnega bogastva velike večine članic »nove stranke«, ki se kaže tudi v odporu proti kakršnikoli avtarkičnosti. Druga okoliščina so velika javna podjetja kot sta IRI in ENI, kjer se je že od vsega začetka pokazalo, da je problem bolj v tem, kako ekonomsko upravljati javna podjetja kot v tem, ali sploh širiti sfero »javnega«.

Odločilna je bila prva okoliščina. Polemike o času in načinu vključevanja Italije v svobodno menjavo z Zahodom ter o času in načinu vstopanja v evropski trg, so bile ostre (predvsem okoli vprašanja EGS); toda KPI ni nikoli zatajila svoje temeljne pozicije o nujnosti odpiranja k mednarodnemu trgu kot tudi ne mnenja o objektivno nujnem združevanju znotraj evropskega prostora. Ko smo sprejeli EGS kot tisti politični in ekonomski okvir, v katerem vodimo boj za obnovo, je to prizadelo vse tehokrate in ljudi, ki se jim toži po administrativnem planiranju. Glede tega so bila različna osebna mnenja in tudi teoretični pogledi, vendar je bilo *de facto* nemogoče – čeprav tega niso vsi takoj uvideli – razmišljati o planiranju, ki bi v podjetja od zunanj vnašalo omejitve ter preko njih (s količinskim ter kakovostnim uravnavanjem ponudbe) spreminjalo model razvoja. Edini rezultat, ki bi ga tako vpletanje od zunaj utegnilo prinesiti italijanskim podjetjem – ob sočasnem upoštevanju odprtosti italijanskega trga in nespremenjenega povpraševanja – bi bil ta, da bi ponudbo tujih podjetij na italijanskem trgu nadomestili s ponudbo domačih podjetij. Tu se je bilo treba odločiti. KPI bi se lahko odločila (kar so si mnogi želeli in si še

³ Glej: *I comunisti e l'economia italiana*, op. cit.

želijo) za korak nazaj proti socialdemokratskim pozicijam, kar bi pomenilo povsem podrejeno vlogo načrtovanja v primerjavi s trgom in ponavljanje negativne izkušnje PSI v času levsredinske vlade (ki je imela slab odmev tudi na trgu) – ali pa bi morala KPI prekiniti z doslej uveljavljenimi shemami in se odločiti za neko »tretjo pot«, s katero bi utemeljila lastno ekonomsko politiko in metodologijo javnega posredovanja. Z »načrtovanjem prek trga« je KPI izbrala edino možno pot, dosledno usklajeno s stranko, ki družbi predlaga – v demokratični, svobodni in pluralistični ureditvi – ne le golo ekspanzijo (v tem smislu, da se v sistemu neskončno ponavljajo enaka dejanja, čeprav v širšem obsegu⁴, ampak razvoj, kar seveda pomeni tudi spreminjanje.

V čem je bistvo načrtovanja prek trga? Prej so že omenili spreminjanje odnosov med ljudmi in blagom; dejali smo, da se to povsem razlikuje od tistih prizadevanj, ki skušajo ob nespremenjenih odnosih, lastnih danemu modelu in veljavnemu sistemu, doseči nove oblike družbenih odnosov, ki bi presegli »posredništvo trga«. V procesu načrtovanja prek trga se posredništvo trga – z vsem, kar prinaša s seboj: svobodno izbiro med različnimi transakcijami, možnost izračunavanja dejanske vrednosti itn. – ne omejuje na širša ali ožja območja. V tem smislu je trg splošni verifikator, saj ne gre za količinsko, marveč za kakovostno spreminjanje tržišča. Trg ni več zgolj »trg prodajalcev« kot v kapitalističnih deželah in v deželah eksperimentalnega socializma (v prvih določajo ponudbo in prek nje celotnost ekonomskih odnosov monopoli in oligopoli, v drugih pa država), ampak postaja ponovno trg prodajalcev in porabnikov. Da bi se to dejansko zgodilo, morajo porabniki blaga oblikovati tak sistem povpraševanja, v katerem ne bodo odločali ekonomski, marveč neposredni človeški odnosi; izoblikovati je potrebno torej kolektivno, socializirano povpraševanje. Pri tem se ni treba odločati »za« ali »proti« abstraktnim oblikam »kolektivnih potrošnikov«⁵; dovolj bo, če že obstoječim kolektivnim potrošnikom, bodisi institucionaliziranim ali pa prostovoljnim – predvsem pa prvim (občine, pokrajine, dežele) – omogočimo, da se zavedo svoje vloge, se pravi, da lahko uveljavijo svoj vpliv na trgu, to pa v tolikšnem obsegu, kot ga ponujajo strateške odločitve oziroma nacionalne prioritete – ter tako oblikujejo povpraševanje, ki bi bilo dejansko sad skupnih odločitev državljanov.

Tako demokratično načrtovanje povpraševanja – enak ekonomski učinek naj bi imelo na vsa podjetja, domača in tuja, ena in druga bi nastopala na paritetni osnovi, kar je torej v skladu s situacijo odprtega trga – ni le alternativa načrtovanja ponudbe, ampak konec koncev omogoča tudi racionalno, nearbitrarno, neodtujeno načrtovanje samo. Poseganje na področje ponudbe (s tem ne mislimo le na obseg ponudbe blaga in storitev, marveč tudi delovne sile in kapitala), pomeni instrument, s katerim je možno preprečevati oziroma znižati na minimum ceno trgu

⁴ Claudio Napoleoni, *Valore*, Milano 1976, str. 150.

⁵ Glej diskusije, ki jih je sprožil zvezek *Rivista trimestrale* »Afferare Proteo«.

imanentnih »naknadnih popravkov«, ⁶ vsekakor pa bi z njim preprečili, da bi to ceno – čeprav le občasno – plačeval samo delavski razred. S takim načrtovanjem so podane možnosti (gre za spodbudne možnosti, ki jih podjetja lahko izkoristijo ali pa ne), da se podjetja postopno preoblikujejo ali preusmerijo ter se prilagodijo novemu povpraševanju. Kot primer lahko navedemo objektivno pogojen obči nacionalni interes po varčevanju z energijo in varstvu okolja, interes, ki se mu trg doslej ni ustrezno odzival. To pomeni, da bi morali skupno odpravljati začetne težave glede raziskovanja in tistih investicij, ki lahko zadovoljijo take interese. Zvečevanje uvoza terja enako strategijo pri nastopanju na tujih trgih. (V tem primeru lahko država le delno vpliva na načrtovanje povpraševanja prek svoje zunanje politike oziroma zunanje ekonomske politike, vsekakor pa lahko pomaga pri predvidevanju povpraševanja).

Tvegana bi bila trditev, da celotna KPI, oziroma vsi administratorji, ki jih pri njihovem delovanju navdihujejo programi in predlogi KPI, v celoti sprejemajo tak koncept načrtovanja. Pa vendar ne gre le za abstrakten načrt. V pokrajinah Emilia-Romagna in v Toscani tako načrtovanje uspešno poteka, čeprav ga zadržuje to, da ni ustreznih vzvodov ali pa so ti mehanizmi neprilagojeni (na primer dirigistični zakoni, ki veljajo za en sektor in postavljajo lokalne organe pred alternativo, ali trošiti sredstva za količinsko ali kakovostno centralistično določene dobrine in storitve, ali jih ne trošiti – kar seveda močno zadržuje proces demokratičnega oblikovanja kolektivnega povpraševanja). Ti pokrajini sta razviti tako z ekonomskega vidika kot z vidika svobodne izbire in za to ima nemalo zaslug tovrstno načrtovanje (k uspehu združnega gibanja so poleg institucionalnih prispevali tudi številni zasebni kolektivni potrošniki.)

Lahko torej govorimo tudi na podlagi konkretnih, čeprav parcialnih življenjskih izkušenj, kjer se, ne po naključju, horizontalna demokratična organizacija, utemeljena na teritorialnem načelu, tesno prežema (in hkrati dominira) z vertikalno organiziranostjo, kjer državljan ne deluje kot tak, ampak le, kolikor je kovinar, zidar, inženir, profesor, kolektiv neke tovarne (le kolikor predstavlja bolj ali manj kvalificirano delovno silo, ki jo je moč vključiti v »ponudbo«).

Piscu članka se zdi pomembno, da bi izpostavil še dve, tri najpomembnejše ideje, ki so značilne za koncept načrtovanja KPI. Tudi v KPI se namreč kaže značilna italijanska slabost, da je iz načrtov in gradiv težko izluščiti nekaj najbolj pomembnih misli, kar se v drugih deželah ne dogaja. Ob izbiri teh misli se moramo konfrontirati z vsemi silami obnove, političnimi in kulturnimi, ki se pač v drugačnih razmerah in po drugačnih poteh soočajo z razmerjem med načrtovanjem in trgom, bodisi teoretično (da bi presegli v sistemih načrtovanja porojeno protislovje, da se na enak

⁶ Izkušnje so pokazale, da so bile cene za boleče popravke v naših sistemih izredno visoke, tako da je bila metoda »naknadnih popravkov« tako rekoč odpravljena.

⁷ Glej zlasti govor Enrica Berlinguerja. O participaciji glej tudi: Cossutta, Stefanini, Zangheri, *Decentramento e partecipazione*, Roma 1977.

način določa efektivna vrednost in izračun optimalnosti plana), bodisi praktično (ekonomske razprave v SZ, Madžarski in Jugoslaviji so zelo bogate in tudi aktualne) – bodisi da je to tema o svobodi.

Diskusije bi morali razširiti na področje participacije, da bi presegli nepotrebno razdvojenost (ki je organizirani delavski razred v preteklosti ni poznal) med participacijo pri oblikovanju povpraševanja po kolektivnih dobrinah in storitvah ter med participacijo pri odločitvah glede oblikovanja ponudbe. Tudi glede tega je XV. kongres KPI podal nekaj pomembnih ugotovitev, ki pa so bila konec leta 1980. bolj povod za razpravo kot pa za konkretne pobude. Na tem mestu bi morali spregovoriti še o odnosu med politiko in sindikati, med partijami in sindikati (kajti ta odnos je postal kompleksnejši, ker so se katoliške in socialdemokratske sile vrnile na pozicije pansindikalizma), vendar ta tema presega okvir pričujočega članka.

Reforma države – pa tudi civilne družbe

Če lahko s kratko oznako zajamemo to, za kar si italijanski komunisti prizadevajo, se ta oznaka glasi: »reforma države«. Vse druge opredelitve to le specificirajo; kažejo na pogloblitve poti, ki vodijo k osrednjemu cilju: tako tista o »primatu skupščin volilcev« kot tista o »demokratični vladavini ekonomije«.

Že minimalna analiza nakazuje kontinuiteto odnosa med vrednotami, ki jih ti opredelitvi vsebujeta, in marksistično kritiko države. Primat skupščin volilcev izraža zahtevo, ki ima veljavo splošne politične usmeritve za institucije predstavniške demokracije; v reformne zahteve je vključena marksistična kritika parlamentarizma oziroma volilnih institucij, katerih suverenost omejuje delitev oblasti med državo in njenimi odločilnimi izvršilnimi organi. V demokratično vladavino ekonomije je vključena zahteva po širjenju predstavniške demokracije prek njenih zgodovinskih meja; predstavlja izziv za buržoazno koncepcijo parlamentarne demokracije, ki deluje le kot antiteza političnemu despotizmu, ne pa tudi kot antiteza ekonomski nadvladi.

V skoraj štiridesetih letih teoretičnega snovanja in politične prakse so komunisti korak za korakom zgradili izvirno koncepcijo države z namenom, da bi kar najbolj izkoristili institucije predstavniške demokracije, vendar ne v smislu enakopravnejše delitve bogatstva – kot se to kaže v modelih evropskih socialnih demokracij – temveč v smislu spreminjanja samih mehanizmov produkcije bogatstva; gre torej za mnogo bolj ambiciozen cilj razvoja ljudske samouprave.

Oznaka »reforma države« obsega vso kompleksnost koherentne kulture institucij, kaže pa tudi na omejenost te kulture same. V načrtu reforme politične organizacije italijanske družbe ni vključen tudi ustrezen načrt reforme njene družbene (civilne) ekonomske organizacije. V jeziku komunistov so te institucije v bistvu država in njeni centralni organi (parlament, vlada), regionalne in lokalne avtonomije in kar je z njimi povezano (soseske, zdravstvene enote, itd.)

O lastnini, podjetjih, delničarskih družbah, borzah, itd., se ne razmišlja kot o institucijah; o njih razpravljajo v okviru ekonomije: govorimo o stanovanjskih hišah, zemlji, tovarni, delovnem mestu, skratka, o mehanizmih kapitalistične ekonomije. Prav tako v razpravo o institucijah niso vključeni kazenski zakoniki in procedure; teh ne štejejo za politično pomembno področje institucij, marveč ju uvrščajo v politično nevtralno področje prava, ki je le tehnika v službi ciljev; torej je to domala

nespremenljivo področje, kjer moremo kvečjemu doseči (kar so nekateri pred leti predlagali) »alternativno rabo« teh institucij.

Navajam nekaj organizacijskih dejstev: KPI ima raziskovalni center z naslovom »Raziskovalni in iniciativni center za reformo države«; center za ekonomske študije z naslovom »Raziskovalni center za ekonomsko programiranje« (gledano s stališča države, je ekonomsko programiranje enako pomembno kot ekonomija sama); ima revijo za pravna vprašanja Demokracija in pravo, v kateri je pravo obravnavano kot javno pravo in demokracija kot politična demokracija. V reviji objavljajo tudi študije o ekonomski organiziranosti italijanske družbe, in sicer v rubriki z naslovom, ki je za našo obravnavo posebej zanimiv – »demokratska vladavina ekonomije«. Gre torej za organizacijska dejstva, ki so povsem usklajena z institucionalno kulturo družbe; hkrati ta dejstva pojasnjujejo, zakaj komunisti niso našli odgovorov – ali pa so bili ti odgovori nepopolni ali prepozni – na celo vrsto večletnih razprav nacionalnega pomena. Osrednja téma teh razprav so bile institucije civilne družbe (varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, reforma kazenskega zakonika) ali ekonomske institucije (reforma delničarskih družb, varstvo potrošnikov, varčevalcev, graditev demokratske ekonomije).

V osnovi razmerja med italijanskimi komunisti in institucijami najdemo še vedno staro marksistično prepričanje, ki je izraženo v znanem pasusu iz *Države in revolucije*: »Če bi vsi ljudje resnično sodelovali pri upravljanju države, bi se kapitalizem ne mogel obdržati.« Ta misel je skupni temelj strategij delavskih partij na Vzhodu in Zahodu, tam kot ljudska demokracija, tu kot progresivna demokracija. Slednja kaže na možnost preseganja kapitalizma z ekspanzijo politične demokracije oziroma z demokratskim vodenjem države. Na tem mestu naj opozorimo na znano Gramscijevo misel, ki jo je izrekel ob ocenjevanju dogodkov iz leta 1917, namreč da »... je bila na Vzhodu država vse, civilna družba pa je bila nerazvita...«, medtem ko »... je bilo na zahodu vselej ustrezno razmerje med državo in civilno družbo. Kadarkoli se je zamajala država, je vselej stala zadaj močna struktura civilne družbe, država je bila vselej le okop, za katerim je stala mogočna veriga ,trdnjav in ječ'«; gre za ugotovitve, iz katere so često črpali pobude za splošnejše sklepe: gre za upravičen dvom, ali je dovolj, če hočemo preseči kapitalizem na Zahodu, da ljudstvo sodeluje pri »upravljanju države«; ali nima kapitalizem v civilni družbi »trdnjave« in »ječe«, za katerimi se lahko brani in se – ne glede na razvoj politične demokracije tudi ohranja?

Država ni vse in vse ne more biti le reforma države. Vsaj toliko kot država – če ne še bolj – so pomembne tudi »trdnjave« in »ječe« civilne družbe. Prav tako kot državi je reforma potrebna tudi lastnini, podjetjem, bankam, delničarskim družbam, zakonikom, itd.

Zgodovinopisje socialističnega prava je prav te dni bogatejše za pomemben dokument: dobili smo Solarijevo knjigo *Socializem in zasebno pravo*, napisano že leta 1909 (izdajo je pripravil Paolo Ungari in je izšla pri

založbi Paolo Grossi v seriji Zgodovina moderne pravne misli.) To, zaradi česar delo danes zbujajo pozornost, je predvsem datum njenega nastanka: napisana je bila še pred oktobrsko revolucijo in ne pozna Leninove misli. Osnovna filozofija dela je socialistična reforma zasebnega prava: ne »družbena zakonodaja«, ki bi jo postavili nasproti klasičnemu zasebnemu pravu, ampak organska reforma celotnega sistema pravil, ki urejajo civilno družbo v smislu »tistih idej, ki so lastne delavskemu razredu«. Ne gre za vprašanja, ki bi se zgubljala le v zgodovinopisju; nasprotno, še danes so aktualna in vse predolgo smo jih zapostavljali.

Zasluga Luigija Berlinguerja je, da je sredi lanskega leta na straneh *Unità* sprožil vprašanje »ponovnega pisanja zakonikov«. Obenem pa se je Berlinguer tudi vprašal, ali ni novejšo nagnjenje k specialističnemu raziskovanju, ki ga kažejo mnogi napredni juristi, le plod juridične »oseke«, ali pa je vendarle tako delovanje pozitiven znak. Sam sem prepričan, da ne gre za »oseko«. Bolj bi se morali pritoževati nad tem, da je stara koncepcija prava kot čiste sankcije ekonomske nadvlade buržoazije tako dolgo odvrčala marksiste od analize prava. Ob vprašanju baze-nadgradnje smo zanemarjali to, na kar je opozarjal Engels, namreč, da je ekonomija le »v zadnji instanci« vzvod, ki premika človeško družbo; nismo posvečali dovolj pozornosti temu, kar je Gramsci definiriral kot »kompleksne superstrukture«; podcenjevanje prava, namesto njegove materialistične kritike, je pripeljalo do čisto preprostega ekonomizma.

Treba pa je povedati, da ni obstajala niti marksistična ekonomska znanost (četudi vemo, da je naloga marksizma, kritika politične ekonomije), kot tudi ne marksistična sociologija (ker je sociologija meščanska znanost) itd. Marksizem se zavestno ni spustil na raven delitve moderne znanosti, ker so sami marksisti mislili, da gre v znanosti za vprašanja nadgradnje kot gole reprodukcije razredne delitve družbe. Tako se je oblikovala nediferencirana znanost o družbi (marksizem kot univerzalna znanost, ki je sposobna preseči razcepljenost meščanske misli). Skušali so izoblikovati podobo »družbenega znanstvenika«, ki bi ne bil zgolj filozof, zgolj ekonomist, pravnik ali sociolog, ampak vse to hkrati. Ali drugače: zdelo se jim je, da bi morali biti pravi marksisti pravzaprav taki kot Marx sam.

Naloge posameznih specialistov so nekaj drugega kot naloge kompleksne raziskovalne organizacije, ki mora koordinirati, nakazovati področja, kamor je treba usmerjati posamična prizadevanja. Ponovno napišimo zakone, kot predlaga Luigi Berlinguer. Ponovno pisanje zakonikov ni le vprašanje politične vojne ali razmerja moči v državi. Vprašanje slabe ali dobre politične volje je, ko gre za ukinjanje ali ohranjanje te ali one norme; koncipiranje novih zakonikov, ki bi nadomestili stare, pa je tudi vprašanje znanstvene misli, specialistične juridične kulture.

DRAGO KOS

Poljsko-jugoslovanski seminar o urbano družbenih strukturah in razvoju

V začetku septembra (1.–3. 9. 1980) je bil v Ljubljani poljsko-jugoslovanski sociološki seminar z naslovom »Urbano družbene strukture in razvoj«. Srečanje družboslovcev dveh dežel je organizirala Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo (Z. Mlinar – predsednik organizacijskega odbora, D. Kos – tajnik organizacijskega odbora, W. Mirowski, E. Kaltenberg-Kwiatkowska, S. Nowakowski, M. Živković, V. Lay, P. Gantar), v imenu Jugoslovanskega združenja za sociologijo in Mednarodnega sociološkega združenja (Raziskovalni komite za urbani in regionalni razvoj.) Pokrovitelj seminarja je bil Marjan Rožič, predsednik skupščine mesta Ljubljana.

S poljske strani pa so sodelovali Inštitut za filozofijo in sociologijo poljske akademije znanosti, Oddelek za družboslovje univerze v Varšavi in Poljsko sociološko združenje.

Aktualnost problematike so potrdile številne prijave iz obeh držav. Iz Poljske je prispelo sedemnajst udeležencev, največ iz Varšave in Katovic. Na jugoslovanski strani pa je sodelovalo prek petindvajset družboslovcev (največ seveda sociologov) iz Ljubljane, Zagreba, Beograda in Skopja. Ob takem številu udeležencev, ki so pripravili več kot trideset pismenih prispevkov, je bilo delo seminarja zelo skoncentrirano in naporeno. Zaradi omejenega časa je bilo izredno težko dati prave poudarke vsem prispevkom. Še težje pa si je bilo ustvariti celoten pregled nad vsemi referati in oceniti stanje urbane sociologije na Poljskem in v Jugoslaviji. To je bilo mogoče šele po kon-

cu, ko se je vrvež umiril in ko je čas dopuščal mirno presojo.

Kot je iz naslova razvidno, je bil seminar posvečen procesom urbanizacije in strukturalnim spremembam, ki jih ti povzročajo v družbi. Prispevki so obravnavali izredno širok spekter socioloških vprašanj. V najsplošnejšem smislu bi jih lahko razvrstili na tiste, ki so zadevali prostorsko družbeno strukturo mesta in širših teritorialnih skupnosti, ter na one, ki so se nanašali na prostorsko družbene spremembe in še zlasti na proces urbanizacije.

Vendar smo morali zaradi lažjega dela seminarja razdeliti referate na bolj kohezivne grupe. Tako je nastalo pet vsebinskih sklopov:

- teoretična in metodološka vprašanja,
- prostorsko družbena struktura mesta in širših teritorialnih skupnosti,
- sociološko proučevanje procesa urbanizacije,
- sociološko proučevanje stanovanjske problematike in problematike stanovanjskega okolja ter
- sociologija in planiranje.

Ugotovili smo lahko nekaj sorodnosti med poljskimi in našimi sociologi, čeprav do zdaj niso obstajali skoraj nikakršni stiki. Odgovor lahko iščemo v podobnosti predmeta proučevanja, t. j. v podobnosti med poljsko in jugoslovansko družbo – posebej v zvezi z urbanizacijskimi tokovi. Za obe družbi je značilna nagla preobrazba v zadnjih tridesetih letih. Pretežno ruralno – kmečka družba se je z mnogimi krči in sunki pričela hitro spreminjati. Najbolj vidne so te spremembe v velikanskem obsegu migracij, ki so značilne za obe deželi.

S primerjavo prispevkov poljskih in jugoslovanskih sociologov pa so se pokazale tudi nekatere razlike, ki so prav tako odsev družbenega razvoja v obeh deželah. Centralistični sistem odločanja, ki je značilen za Poljsko, ustvarja seveda bistveno drugačne pogoje za usmerjanje prostorsko družbenega razvoja. Najnovejše spremembe na Polj-

skem, ki jih je bilo na seminarju čutiti le v podtonih, so zelo nazorno podkrepile zanimanje poljskih sociologov za sistem socialističnega samoupravljanja, še posebej za takšne rešitve v urbanističnem odločanju in planiranju.

Opaziti je bilo, da so poljski sociologi bolj usmerjeni v analizo splošnih tokov in posledic urbanizacije, jugoslovanski sociologi pa se vse bolj posvečajo analizi posameznih segmentov družbe in pa predvsem poskušajo najti ustrezne načine za usmerjanje, t. j. planiranje, kar je še posebej značilno za urbano sociologijo.

Izredna družbena ostrina urbane stvarnosti, ki se kaže, npr., v zaostrenem stanovanjskem vprašanju, je pripeljala do izredne aktualnosti odnosa sociologije in urbanističnega planiranja. Predvsem jugoslovanski sociologi so eksplicitno izražali potrebo po vključevanju sociologije v planiranje, t. j. povezovanje urbane sociologije in urbanističnim planiranjem.

Delo seminarja pa ni potekalo samo v zaprtih prostorih. Skupaj z urbanisti Zavoda za družbeni razvoj Ljubljane – TOZD Urbanizem, smo organizirali predstavitev in ogled nekaterih najbolj značilnih na novo zgrajenih predelov v Ljubljani. To ni bila

samo popestritev dela, ampak tudi zanimiva konkretna predstavitev problematike, o kateri je bil govor. Po ogledu pa je sledil še razgovor s predsednikom skupščine mesta Ljubljane Marjanom Rožičem o vprašanih razvoju Ljubljane in širših družbenopolitičnih teritorialnih enot.

Zadnji dan znanstvenega srečanja je bil v Velenju. Ekskurzija, ki je bila organizirana na povabilo izvršnega sveta skupščine občine Velenje, je dobro uspela. Ogled mladega in še vedno hitro razvijajočega so mesta je bil še posebej za poljske goste zelo informativen in zanimiv.

Poljsko-jugoslovanski seminar je bil kot mnoga srečanja te vrste tudi priložnost za navezavo osebnih stikov družboslovcev dveh dežel, ki so se specializirali za proučevanje mest, njihovega razvoja in planiranja. Poseben pomen pa je imel ta seminar tudi zaradi tega, ker je bilo to eno prvih srečanj jugoslovanskih in poljskih sociologov. Seminar naj ne bi bil enkratna akcija, prišlo naj bi do rednega izmenjavanja dosežkov sociologov obeh dežel, s čimer bo presežena pretežno informativna raven prvega srečanja.

Celostneje bo vsebina seminarja predstavljena v knjižni obliki v okviru edicije stalne konference mest in občin Jugoslavije.

SERGEJ KRAIGHER

Za socialistično samoupravno demokracijo

(Članki, razprave, govori – izbor, I. del, 622 strani, II. del, 533 strani, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1980)

Na pobudo Marksističnega centra CK ZKS je Državna založba Slovenije zadnje dni decembra 1980 izdala obsežen izbor člankov, razprav in govorov Sergeja Kraigherja, ki so natisnjeni v dveh zvezkih s skupnim naslovom *Za socialistično samoupravno demokracijo*. Knjiga predstavlja bogato teoretsko in javno delovanje Sergeja Kraigherja, in sicer obsega prvi zvezek »O temeljih socialistične samoupravne demokracije« zvečine dela iz zadnjih dvajsetih let, razprave v drugem zvezku »Ekonomska politika in razvoj samoupravnih družbenoekonomskih odnosov« pa posegajo tudi v sredo petdesetih let.

Gre torej za odločilno prelomno obdobje naše revolucije, pa tudi za pomemben, ustvarjalen prispevek avtorja k njenemu razvoju. V teh letih smo sprejemali ustavne amandmaje (1971), oblikovali novo ustavo (1974), sprejeli zakon o združenem delu in druge sistemske zakone, s katerimi zdaj preoblikujemo našo dosedanjo družbeno prakso in družbene odnose. Knjigi Sergeja Kraigherja ne predstavljata le avtorjevih prizadevanj, marveč prizadevanja vseh naprednih subjektivnih sil naše družbe pri oblikovanju in usresničevanju politike ZK, ki jo je posebej oblikoval tovariš Tito kot glavni strateg in taktik njenega uveljavljanja v družbeni praksi in ki so jo s svojo ustvarjalno močjo znanstveno teoretično in politično obravnavale mnoge velike osebnosti naše revolucije ter našega družbenega življenja in razvoja. To velja zlasti za celotno delo in

vpliv Edvarda Kardelja, ki se kažeja in na svoj način izražata tudi v delu Sergeja Kraigherja. Kar zadeva razvoj socialističnih samoupravnih družbenih in ekonomskih odnosov in demokracije ter problematiko družbenega planiranja je avtorju tudi danes močna opora delo Borisa Kidriča.

Za čas, v katerem so nastajali izbrani članki, govori in razprave Sergeja Kraigherja, pa so značilni tudi idejni, teoretični in politični obračuni z nasprotnimi tendencami. Zato govorijo izbrana besedila o dveh temeljnih nasprotnih težnjah v našem družbenem in političnem razvoju, tj. o obračunu z ostanki unitarizma in birokratskega centralizma, ki sta zavirala razvoj samoupravljanja, pa tudi izvajanje ustave iz leta 1963, ter o obračunu z nosilci malomeščanskega liberalizma in teorije spontanosti ter zmede glede sprememb, ki zadevajo delavski razred in njegovo zgodovinsko nalogo v sodobnem svetu.

Trajno vrednost ima avtorjevo in naše skupno spoznanje, da raseta ti težnji skupaj z ustreznimi družbenimi in političnimi pojavi iz objektivno danih in še posebej družbenoekonomskih temeljev in da se v vsakem času in na vsaki stopnji našega razvoja vedno znova obnavljata. Kakorkoli sta težnji po smereh svojega delovanja različni, pa imata v svojem odnosu do družbenoekonomskih temeljev nekatere bistvene skupne poteze, zlasti kar zadeva položaj delavca v odnosu do pogojev in rezultatov njegovega dela ter mednarodne odnose. Tako imata tudi marsikaj skupnega v svojih gledanjih na politični sistem in politično prakso. Zato velja v celoti soglašati s avtorjevo oceno v uvodu, da ustava in na njej sloneča družbeno praksa v našem notranjem razvoju in naših mednarodnih osnovih ne pomeni samo idejno in teoretično temeljnega političnega obračuna s tema in drugimi težnjami, ki imajo enako družbenopolitično kvalifikacijo. Narobe, pomeni predvsem idejno, politično in teoretično utemeljeni, v konsistenten družbeni sistem izoblikovani ter specifičnim jugoslovanskim razmeram prilagojeni

pozitivni odgovor na bistvena in usodna vprašanja sodobnega sveta in na reševanje njegovih protislovij in nasprotij. Zato izražajo izbrani članki, razprave in govori Sergeja Kraigherja tudi ta drugi, bistveni družbeni pomen naše ustave in na njej sloneče družbene in politične prakse.

Iz vseh spisov izhaja, da ima avtor demokratsko utiranje naše poti v prihodnost za težavno nalogo. »Vsak mora pri ocenjevanju družbenih dogajanj, pa tudi sicer, v sebi razčističevati, to pa bo stalna človekova dilema, kaj je staro in kaj je tisto novo«, je zapisal. »In čim bolj se bodo uveljavljale organizirane zavestne socialistične družbene sile – pod njimi razumemo zlasti strokovnost, znanost, kulturo in politične organizacije – tem lažje si bomo o tem prišli na jasno. Tudi kultura in znanost se uveljavljata kot element, ki je vse bolj prisoten povsod v družbi.«

Za demokratskost Kraigherjeve misli in dela je značilno prepričanje, da je treba čedalje bolj računati s tem, kaj mislijo drugi. Vse širše postaja v ustavi zapisano načelo iz vsakdanjega življenja namreč, da je vsakdo svoboden v uveljavljanju svojih interesov, edina, toda značilna omejitev je – enaka svoboda drugega. Če se hoče človek res vključiti v razumevanje in spoznavanje interesov in obnašanja drugih, mora biti toliko sposoben, toliko kulturn, da se zna živeti v položaj drugega, živeti v način njegovega razmišljanja, doživljanja, presojanja. Zato pa je človeka treba poznati. To poznavanje nam daje kultura, dajejo nam ga zlasti kulturne dejavnosti, in to je tudi njihovo poslanstvo.

Zelo pomembna je Kraigherjeva misel, da nastanejo prve politične težave takrat, ko je opaziti, da so začele sile, ki so nosilke oblasti (pri nas socializma in samoupravljanja ter neuvrščene politike) izgubljati perspektivo in vero, da so organizirane družbene sile (pri nas predvsem samoupravni in oblastveni organi in organizacije, zveza komunistov in socialistična zveza delovnega ljudstva) sposobne razumeti njihove interese in ustvarjati pogoje za uveljavljanje teh interesov. Take situacije lahko postanejo resnično nevarne.

Če poiščemo korenine razmišljanj o spremembi oblasti iz oblasti v imenu delavskega razreda v oblast delavcev in delovnih ljudi samih, potem pridemo do Marxa. Marx je

rekel, da bo osvoboditev delavskega razreda delo delavskega razreda samega. Nihče ga ne more osvoboditi v njegovem imenu. Tako je jasno, da gre pri tem za razliko v splošnem družbenem in še posebej v družbenoekonomskem položaju delavca.

Tudi vsa druga Kraigherjeva spoznanja temeljijo na marksizmu in ustvarjalni marksistični graditvi naše družbe. Pri tem mislimo zlasti na prispevke, ki so natisnjeni v drugem zvezku in govorijo o dohodku in dohodkovnih odnosih, o minulem delu, o vprašanih družbene reprodukcije, o družbenem planiranju in še o drugih vprašanih. Kot nadvse pomembno za današnji čas velja oceniti Kraigherjevo prepričanje, da se ekonomski zakoni, če jih družba v svojih gospodarskih ukrepih ne upošteva ali jih poskuša obiti, zmeraj maščujejo in to s krepitvijo upravnega aparata, ki je potreben tako za boj proti tem zakonom samim kakor tudi za boj proti raznim anomalijam in drugim nepredvidnim pojavom v proizvodnji in menjavi, kar je nadaljnja nujna posledica neupoštevanja oziroma kršenja teh zakonov. V naših družbenih razmerah pomeni to lahko samo zmanjševanje vloge delavskih svetov (kot tudi predstavniških organov in v njihovem okviru zborov proizvajalcev) pri upravljanju blagovne proizvodnje in menjave ter ohranjanja starih administrativnih metod upravljanja.

Po Kraigherju se Marxove in Engelsove postavke o prehodnem obdobju od kapitalizma h komunizmu v naših razmerah konkretizirajo prav s tem, da smo kot marksisti začeli v naši ekonomski in družbenoekonomski strukturi reševati protislovja, pa ne z dušenjem, temveč z osvobajanjem njihove notranje dinamike, s tem da ta protislovja priznavamo kot objektivno dano dejstvo in družbeno zakonitost, toda kot zakonitost, ki jo – podobno kot naravne zakonitosti – moremo in moramo spoznavati ter jo v mejah naših spoznanj obvladovati in podrejati ciljem družbenega razvoja.

Za usmerjenost razvoja naše teoretske ekonomske misli je zelo pomembna tudi Kraigherjeva opredelitev praktičnih nalog na tem področju družboslovnih znanosti. Kraigher ugotavlja, da se v naših družbenih odnosih zakona vrednosti in zakonitosti blagovne proizvodnje ne uveljavlja več samo in izključno kot slepo delujoč naravni zakon. Z razvijanjem marksistične politične ekono-

mije si delavci ustvarjajo mogočno orožje proti slepemu delovanju teh zakonitosti in za njihovo obvladovanje, saj nosi socialistična blagovna proizvodnja s svojimi zakonitostmi v sebi tudi že elemente svojega lastnega preseganja v daljšem zgodovinskem razvoju.

Vendar avtor tudi kritično ugotavlja, da še danes nismo premagali posledic centralističnega načrtovanja. Na drugi strani pa marsikje podcenjujejo pomen dejstva, da je v sistemu asociacij proizvajalcev načrtovanje atribut samoupravljanja, da je to eden izmed načinov, s katerim se delavec v vsaki samoupravni organizaciji in v družbi uveljavlja kot združen delavec, hkrati pa tudi ena izmed oblik, v katerih se neposredno sodelovanje združenih proizvajalcev in njihovo delo kažeta kot združeno delo. Takšno načrtovanje deluje kot element, ki zavezuje samoupravne organizacije v enoten in aktiven družbeni samoupravni organizem na podlagi usklajevanja posebnih in določanja skupnih interesov.

V našem družbenopolitičnem delu po Kraigherjevi oceni še vedno prevladuje empirizem, povezan s suhim pragmatizmom, ki sta mu tuji ustvarjalna marksistična sinteza in perspektiva. Kljub uveljavljanju sporazumevanja in dogovarjanja kot glavnih delovnih metod, metod, ki zahtevata in razvijata določeno kulturo, prav zaradi empirizma in pragmatizma prepočasi napredujemo pri negovanju politične kulture v medsebojnih odnosih, v usklajevanju stališč in v boju mnenj.

Dobrišen del naše gospodarske politike, ki je naravnana k spreminju strukture našega gospodarstva, se v bistvu navezuje na uredničenje splošno znanih in priznanih dejstev marksistične politične ekonomije, medtem ko prevladujejo v praktičnih ukrepih gospodarske politike pravzaprav keynesijske metode, ki so se po vsem svetu in tudi pri nas izkazale preslabe in premalo učinkovite, da bi z njimi lahko obvladovali in usklajevali gospodarska in družbena gibanja v vsej njihovi medsebojni odvisnosti in protislovnosti.

Ob koncu naj opozorim še na nekaj Kraigherjevih misli, ki so še zmeraj aktualne. V planskem razdobju, ki je pred nami, moramo, kot pravi Kraigher, v svoji družbeni praksi upoštevati dejstvo, na katero je opozarjal tudi tovariš Kardelj – da lahko

korenine in globlje vzroke gospodarske nestabilnosti odpravimo, samo če se tega dela lotimo z opiranjem na Marxovo teorijo reprodukcije in cirkulacije celotnega družbenega kapitala (in zakon o temeljnih sistema družbenega načrtovanja in družbenega načrta Jugoslavije je zasnovan na njej), z doslednim izvajanjem ustavnih določil, zakona o združenem delu in drugih sistemskih zakonov ter z njihovim dopolnjevanjem v skladu z novimi izkušnjami. Na tej podlagi lahko odpravljamo in moramo odpravljati oziroma presegati in reševati tudi tiste vzroke nestabilnosti in protislovij, ki se skrivajo v bistvu blagovne proizvodnje in ki nujno porajajo neskladja v družbeni reprodukciji, gospodarske zastoje ali pregreto gospodarsko rast, nebrzdano inflacijo, zadolževanje v tujini ter krize in družbene konflikte.

Delovanje zavestnih organiziranih socialističnih sil in še posebej strokovnih, znanstvenih in izobraževalnih ustanov ter njihovo dosledno izpolnjevanje zaupanega jim družbenega poslanstva, dobiva zato čedalje večji pomen. Čedalje večjega pomena postaja usposabljanje družbe za spoznavanje zakonitosti razvoja družbenega dela in življenja, tako v celoti kot na posameznih področjih, zlasti še razvoja našega naroda, republike in federacije.

VINKO BLATNIK

THEODOR VEITER

Das Österreichische Volksgruppenrecht – seit dem Volksgruppengesetz von 1976

(Avstrijsko pravno varstvo narodnostnih skupin po zakonu o narodnostnih skupinah iz leta 1976, Ethnos 18, Braumüller, Dunaj 1979, 192 str. – s prilogami)

Delo T. Veiterja o avstrijskem pravnem varstvu narodnostnih skupin (narodnih manjšin) ni zanimivo le zato, ker je predmet njegove obravnave »sedmojuljska zakono-

daja», se pravi, vprašanje, ki je v sedanjem trenutku ključno za položaj Slovencev na Koroškem in Štajerskem in s tem tudi eden temeljnih problemov v odnosih med Avstrijo in SFRJ. Pomembno je tudi, da je avtor eden najbolj uglednih poznavalcev narodnostne problematike in še posebej njenih pravnih vidikov ne le v Avstriji, marveč tudi v Evropi in svetu sploh. Zato je bil gotovo bodisi posredno ali tudi neposredno navzoč pri snovanju avstrijske manjšinske politike in zakonodaje. Do kod je segel njegov vpliv v soočanju z mnenji in pritiski drugih, zlasti z mnenji koroških, proti Slovencem naravnanih nacionalističnih skupin, ne moremo soditi. Kolikor pa lahko razberemo iz njegove knjige, moramo skledati, da so pri avstrijskih odločitvah prevladovali drugi, ne pa strokovni pogledi in argumenti.

Veiter začne svojo knjigo z opredelitvijo pojma »Volksgruppe« (narodnostna skupina). Nato na kratko oriše razvoj avstrijskega manjšinskega varstva od določil pogodbe iz St. Germaina prek 7. člena avstrijske državne pogodbe do »sedmojuljske zakonodaje«, avstrijske notranje zakonodaje in drugih izvedbenih aktov, ki zadevajo to problematiko. Že tu ugotavlja, da ne moremo govoriti o avstrijski manjšinski zakonodaji, sprejeti do leta 1976, kot o ustrezni izpolnitvi mednarodnopravne obveznosti, vsebovane v 7. členu avstrijske državne pogodbe (str. 13). Nato predstavi »sedmojuljsko zakonodajo« vključno s kasnejšimi izvedbenimi uredbami in meni, da jih ne moremo obravnavati kot »paket« v smislu »južnotirolskega paketa« (str. 15). Omenja tudi (str. 26), da primerjava vsebine 7. člena državne pogodbe in zakona o narodnostnih skupnostih pokaže, da slednji »mit Sicherheit nicht eine Durchführung von Ziffer 2, 4 und 5 der Art 7. darstellt...« (»zagotovo ni izpolnitev 2., 4. in 5. točke 7. člena državne pogodbe«).

Nato piše o Slovencih na avstrijskem Štajerskem in navaja zanje nekaj številčnih podatkov, primerja »sedmojuljsko zakonodajo« z 19. členom ustave monarhije iz leta 1867 ter ugotavlja, kaj je v Avstriji »Volksgruppe« (narodnostna skupina) v smislu določil zakona o narodnostnih skupinah. To so nedvomno Slovenci na Koroškem in gradiščanski Hrvati (str. 33); mnenja pa je, da je komaj mogoče govoriti o Slovencih kot o »narodnostni skupini« na avstrijskem Šta-

jerskem, četudi ne oporeka temu, da so na tem ozemlju še Slovenci.

Nato preide k ugotavljanju vsebine avstrijskega manjšinskega varstva ter primerja 19. člen ustavnega zakona iz leta 1867, pogodbo iz St. Germaina, 7. člena avstrijske državne pogodbe in notranjo avstrijsko zakonodajo do leta 1976. Tudi ob tej priložnosti ugotavlja, da zakona o narodnostnih skupinah iz leta 1976 ni moč obravnavati kot ustrezno izpolnitev člena 7. državne pogodbe (str. 44). Glede na to da Veiter na več mestih omenja (npr. str. 42), da 7. člen avstrijske državne pogodbe ni »self-executing«, velja seveda pibiti, da je z vidika izpolnjevanja 7. člena državne pogodbe kot avstrijske mednarodnopravne obveznosti to povsem nebitveno. Avstrija je državno pogodbo dolžna izpolniti. Če pa po avstrijski pravni ureditvi ni »self-executing«, jo mora izpolniti z ustrežno izvedbeno zakonodajo.

Veiter posebej razpravlja o ugotavljanju manjšin in tudi ne prezre dejstva, da 7. člen državne pogodbe nikjer ne omenja ugotavljanja manjšine oz. ne zahteva, da bi bilo ugotavljanje kvantitete manjšine pogoj za uresničenje pravic, ki jih vsebuje 7. člen. Mnenja je, da bi lahko ozemlje 51 občin (ki jih navaja znano interno navodilo deželnega glavarja H. Simme z dne 3. 9. 1968) obravnavali kot »angestammte Heimatgebiet der Volksgruppe« (avtohtono naselitveno območje), torej kot dvojezično ozemlje; to je občutno širše od ozemlja, ki ga kot dvojezično priznava sedmojuljska zakonodaja (str. 49–50).

Veiter nadalje obravnava ureditev manjšinskega šolstva na Koroškem pred letom 1976, nakar preide k razčlenitvi »sedmojuljske zakonodaje« (problem sosvetov, ugotavljanje manjšine 14. 11. 1976, raba slovenščine v uradih in pred sodišči). Tudi ob tem ugotavlja, da koroške problematike (posebej zaradi zgodovinskih in socialnih okoliščin) ni mogoče primerjati z razmerami na južnem Tirolskem. Tako na primer meni, da je merilo, po katerem se postavljajo dvojezični napisi samo tam, kjer je ugotovljen najmanj 25% delež manjšinskega prebivalstva, preoster in da je celo v tistih sodnih okrajih, kjer je raba slovenščine pred sodiščem dopuščena, težko govoriti o dejanski dvojezičnosti (str. 67).

Na vprašanje, ali pomeni »sedmojuljska zakonodaja« izpolnitev 7. člena državne po-

godbe (str. 77–82), odgovarja, potem ko ga obširneje obravnava, nikalno. Mnenja je, da je razlika med to zakonodajo in južnotirolskim paketom »so gross wie jener zwischen Tag und Nacht« (tolikšna kot med dnevnom in nočjo – str. 78). To ga seveda pripelje do sklepa, da zakon o narodnih skupnostih nikakor ne pomeni izpolnitev 7. člena državne pogodbe in da bi ga bilo treba novelirati (str. 82). Ob tem znova poudarja, da število pripadnikov manjšin ne bi smelo krojiti manjšinskih varstvenih ukrepov (str. 81).

Čeprav je rdeča nit Weiterjeve študije pravna problematika, razčlenjuje na koncu tudi družbeno stvarnost Slovencev in Hrvatov v Avstriji (str. 82–93). Pri tem ne more mimo dejstva, da so narodnostno zavedni Slovenci na Koroškem »grundsätzlich diskriminiert« (načelno zapostavljeni – str. 84). V zaključku ugotavlja, da avstrijska manjšinska ureditev nikakor ni vzorna in da ni ustrezno izpolnila določil 7. člena državne pogodbe (... »das Österreich mit dem Völkergruppengesetz und seinem Durchführungsverordnungen, soweit sie kondgemacht sind, nicht im Spitzenfeld einer völkerrechtskonformen Regelung liegt und auch keineswegs bisher auch Art. 7 Staatsvertrag vom 1955 in einem nennenswerten Ausmass durchgeführt hat« (str. 97).

Če ocenjujemo teoretični in praktični pomen Weiterjeve knjige, moramo poudariti predvsem nekaj pomembnih dejstev. Prvo

je očitno to, da eden od najpomembnejših avstrijskih poznavalcev manjšinske problematike v analizi pravnega položaja manjšin v Avstriji po sprejetju »sedmojuljske zakonodaje« iz leta 1976 ni mogel – če je hotel ostati znanstveno objektivni, to pa mu je treba priznati – mimo ugotovitve, da Avstrija s to zakonodajo nikakor ni izpolnila svojih mednarodnopravnih obveznosti iz državne pogodbe do slovenske in hrvaške manjšine, in sicer niti glede teritorialnega vidika niti glede vsebine pravic; da je torej potrebno to zakonodajo novelirati; da sta obe manjšini še vedno izpostavljeni diskriminaciji; da je avstrijska manjšinska ureditev daleč od vzornega in ustreznega.

Weiterjeve ugotovitve niso pomembne le za prizadevanja Slovencev in Hrvatov v Avstriji, marveč tudi za nas v Jugoslaviji. Potrjujejo namreč, da se uresničevanje zahtev, do katerih sta obe manjšini upravičeni po 7. členu državne pogodbe kljub razvijanju vse širših odnosov z Avstrijo tudi v zadnjem času ni premaknilo z mrtve točke. Brez takega premika pa v odnosih med državama (in to smo dolžni zapisati) ni in ne more biti odstranjena nevarna čer. Brez takega premika je tudi težko verjeti v avstrijsko iskrenost in resnično dobro voljo, kar zadeva prijateljstvo in najširše možno sodelovanje z Jugoslavijo.

ERNEST PETRIČ

TONE FERENC in drugi: *Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem (1868–1980)*, Delavska enotnost, Ljubljana, 1981, 616 str.

Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem je nastala kot delo, ki so se ga lotili slovenski sodelavci »Hronologije revolucionarnog radničkog pokreta Jugoslavije«, tako da so razširili in dopolnili slovenski del za to vsejugoslovansko publikacijo, ki je pred izidom. Ko zajema več kot stoletni pregled teh dogodkov na vsem slovenskem narodnem ozemlju, upošteva tudi najpomembnejše dogodke iz zgodovine delavskega gibanja drugih jugoslovanskih narodov in iz mednarodnega delavskega gibanja. Prvi podatek, zabeležen v knjigi, je 9. februar 1868, ko je bil sklican ustanovni občni zbor izobraževalnega društva tiskarjev v Ljubljani, zadnji pa je iz 31. decembra 1979 in se nanaša na Titovo takratno novoletno poslanico. V tem več kot stoletnem časovnem loku obravnavajo naši zgodovinarji celotno tematiko v štirih poglavjih. Prvo razdobje sega od začetkov delavskega gibanja, ustanovitve njegove stranke do razpada Avstro-Ogrske monarhije leta 1918. Drugo poglavje se ukvarja s podatki o delavskem gibanju na Slovenskem v stari Jugoslaviji. Tretjega posvečajo pisci dogodkom iz narodnoosvobodilnega boja in revolucije slovenskega naroda. Četrto poglavje pa obsega podatke o socialistični graditvi. Delo se torej nanaša na prelomna razdobja novejšje slovenske zgodovine in bo koristen pripomoček za študente, druge šolarje, za učitelje, novinarje in publiciste, javne delavce, za vse, ki jim je potrebna hitra in zanesljiva informacija o teh usodnih časih naše socialne in nacionalne zgodovine. Delo so redigirali dr. Tone Ferenc, Martin Ivanič, dr. Janko Prunk, dr. Franc Rozman in mag. Jera Vodušek-Starič, ki so v njem tudi vsi sodelovali kot avtorji. Poleg teh so avtorji *Kronologije* še: France Filipič, dr. Jasna Fischer, mag. Boris Gombač, Metka Gombač, dr. Milica Kacin-Wohinz, Štefka Zadnik in dr. Tone Zorn.

FRANCE VREG: *Javno mnenje in samoupravna demokracija. Procesi izražanja mnenj in interesov v meščanski demokraciji in v sistemu socialističnega samoupravljanja*, Obzorja, Maribor, 1980, 364 str.

Profesor dr. France Vreg se je predstavil slovenski in jugoslovanski javnosti s svojim obsežnim delom *Družbeno komuniciranje*, ki je izšlo leta 1973 pri isti založbi (hrvatski prevod, Zagreb 1975, makedonski prevod Skopje, 1976), uredil in s soavtorji je napisal še nekaj pomembnejših spisov (*Komuniciranje in odločanje v delegatskem sistemu*, 1978; *Delegatski sistem v SR Sloveniji*, 1979). Z najnovejšo knjigo z zgornjim naslovom je ustvaril eno izmed temeljnih del naše komunikologije, ki se prežema z izrazito politološko tematiko. Avtorjeva aktivna večletna udeležba v empiričnih raziskavah se je tu plodno združila z njegovimi teoretskimi študijami. To je prispevalo k temu, da se komunikacijski procesi, ki neredko ostajajo zgolj prazne oblike, napolnjujejo s konkretno družbeno in politično vsebino. Vsebinski razpon piščevega dela je zelo obsežen, saj v njem obravnava genezo in funkcijo javnega mnenja, meščanske teorije javnosti in javnega mnenja, politični pluralizem in javno mnenje v meščanski demokraciji (vlada in javno mnenje; politične stranke in proces odločanja; interesne skupine, njihova moč in vpliv; skupščinski sistem meščanske demokracije). Posebno pozornost posveča, dalje, množičnim komunikacijskim sistemom; njihovi kategorizaciji in obravnavanju monopolističnih in oligopolističnih sistemov kapitalistične družbe, vlogi profesionalne novinarske elite, planetarnemu komuniciranju in svetovnemu javnemu mnenju. Pisec skuša tudi osvetliti, kar je za nas še posebno aktualno, javnost in javno mnenje v socializmu. V tem sklopu obravnava Marxovo pojmovanje javnosti in kritiko birokracije, Leninovo teorijo revolucionarne javnosti ljudskih množic, »večstrankarski sistem« v ljudskih demokracijah in agitacijsko-propagandni sistem v »državopartij-

skem socializmu«. Zadnji dve poglavji, ki obsegata nad sto strani, se nanašata na javno mnenje in komuniciranje v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja ter na sporazumevanje in odločanje v delegatskem sistemu. V njih obravnava teoretično opredelitev javnosti samoupravne družbe v delih jugoslovanskih marksistov, osvetljuje razmerje med javnim mnenjem in organizirano zavestjo, primerja javnost in javno mnenje v meščanski in samoupravni demokraciji, opisuje artikulacijo »volje« temeljne samoupravne ravnine in razčlenjuje delegatsko komuniciranje in odločanje. Ob taki vsebini je pričakovati, da bodo po knjigi segali vsi, ki jih zanimajo vprašanja javnega mnenja in komuniciranja v sodobnem svetu in v naši družbi.

VLADO SRUK: Filozofsko izrazje in repertorij, Pomurska založba, Murska Sobota, 1980, 380 str.

Na Slovenskem močno pogrešamo filozofski slovar, ki bi dovolj poljudno, a hkrati znanstveno kritično obdelal temeljne filozofske termine v našem jeziku. Takšen slovar pripravlja kolektiv slovenskih filozofov.

Delo dr. Vlada Sruka, ki nosi omenjeni naslov, nima, kot ugotavlja pisec sam, teh ambicij. Kot »kombinacija malega filozofskega slovarja, skromnega repertorija zgodovine filozofije in slovarčka tujk« naj bi bilo predvsem priročni pripomoček za vse tiste, ki se prvič srečujejo s filozofskim besedjem, želijo dojeti pravi pomen in doseg strogo filozofskih in nekaterih njim sorodnih pojmov in si tako omogočiti boljše razumevanje izvirnih filozofskih in drugih filozofsko zasnovanih tekstov. Delo je torej v prvi vrsti namenjeno pedagoškemu procesu, tako v organizirani šolski obliki, kot za številne oblike samoizobraževanja. Tisti torej, ki bodo npr. želeli zvedeti, kaj je akcidenca, kaj esenca, kaj je ideterminizem in kaj determinizem, kaj je strukturalizem in kaj je univerzalizem (in veliko drugih pojmov in zvez), bodo v tem delu našli njihovo poljudno in dostopno opredelitev in oznako. Delo pa zajema tudi takšne aktualne pojme, kot so npr. etatizem, leninizem, historični materializem, monizem in pluralizem, tehnokratizem, stalinizem, liberalizem itn. Čeprav bo kdo pogrešal kakšen termin (npr. politika), kar je pri tovrstnih delih naravno, ne more biti dvoma, da bo knjiga spodbujala filozofsko radovednost in željo po globljih teoretičnih spoznanjih.

Marksizam u svetu (Beograd) št. 5-6/1980

Tema številke: Aktualni trenutek marksizma: PERRY ANDERSON: O zahodnem marksizmu; PAUL PICCONE: O Andersonu in Tampanaru; MARTIN JAY: Nadaljnja razmišljanja o Andersonovih razmišljanjih o zahodnem marksizmu; ANDREW ARATO, PAUL PICCONE: Ponovno premišljanje zahodnega marksizma: odgovor Martinu Jayu; WOLFGANG FRITZ HAUG: Zahodni marksizem? Kritika nekega nujno potrebnega poskusa, da se marksistična teorija historizira; Marksizem: pogled nazaj in naprej (prispevki iz Monthly Review ob njeni petindvajsetletnici izhajanja: Alonso Aguilar, Samir Amin, James in Grace Lee Boggs, Harry Braverman, Paresh Chattopadhyay, Oliver C. Cox, Isabel Largaia in John Dumoulin, Ralph Miliband, Andreas G. Papandreou, Clive Y. Thomas; LOUIS ALTHUSSER: Končno se osvobaja nekaj živega iz krize in v krizi marksizma; Diskusija redakcije revije Procla: Kriza marksizma – Kaj pomeni kriza marksizma?; LUCIO MAGRI: Kriza kapitalizma in kriza leveice; FRIEDER O. WOLF: Razpadanje in obnavljanje marksizma?; BERNHARD BLANKE, GERT SCHÄFER: Kriza leveice – kriza marksizma; WILLFRIED SPOHN: Teze o zgodovinskem razmerju marksizma in delavskega gibanja; PAUL OEHLKE: Problemi razprave o marksizmu v Zvezni republiki Nemčiji; LUCCIANO GRUPPI: Beleške o marksistični teoretski diskusiji v Italiji; A. ASOR ROSA, L. COLETTI, M. L. SALVADORI, P. SPRIANO: Razdeljeni socializem; FERNANDO MIREs: Nezravnica marksizma v Latinski Ameriki; Nove zgodovine marksizma: ALDO ZANARDO: Za zgodovino sodobnega marksizma; ERIC HOBSBAWM: Predgovor k zgodovini marksizma; *Prikazi.*

Pregled (Sarajevo) št. 2/1981

Članki: MILAN VOJNOVIĆ: Transnacionalne korporacije in neenakomeren razvoj svetovnega gospodarstva; ĐORĐE POPOV: O neenaki menjavi; DIVNA JANKOVIĆ: Učinkovitost uporabe osnovnih proizvodnih fondov Bosne in Hercegovine; ABDURAHMAN TUPARA: Reorganizacija individualnih kmetijskih gospodarstev v Bosni in Hercegovini; DRAGIŠA MILIČEVIĆ: Dohodek in delitev po delu; MILIVOJE TRKLJA: Blago – storitev v družbenih dejavnostih; ALEKSA MILOJEVIĆ: Družbeni temelji teorije migracije; *Prevod:* VASIL LEONTIJEV: Ključni problemi let, ki prihajajo; *Prikazi:*

Socijalizam (Beograd) št. 11/1980

Študije in članki: RANKO PETKOVIĆ: Neuvrščenost in vojna; MILE NJEGOVAN: Dejavniki, ki otežujejo medsebojno ekonomsko sodelovanje dežel v razvoju; DRAGANA KANDIĆ: Odnos med politiko in vsakdanjim življenjem; TOMISLAV Ž. NIKOLIĆ: Uresničevanje družbene lastnine in ekonomske funkcije družbenega kapitala; DRAGAN VESELINOV: Zemljiški maksimum in drobnozemeljska lastnina v Jugoslaviji; *Prispevki:* VOJAN RUS: Delo in umetnost – strukturna povezanost; MIO-DRAG IVANOVIĆ: Samoupravno družbeno planiranje – pogojenost in odvisnost od družbenih dogovorov; MILE LAVRNIĆ: Družbenoekonomski vidiki akumulativne in reproduktivne sposobnosti organizacij združenega dela; *Pogledi:* BORIS NONEVSKI: Eno gledališče ne zadošča temu svetu; LJUBIŠA RISTOVIĆ: Peta državna konferenca KPJ (19.-23. oktobra 1940); STJEPAN T. ŠIMIĆ: Socializem in družbeni razvoj; MAJA-LEVI-JAKŠIĆ: O možnostih globalnih modelov; Rajko ĐURIĆ: Metamorfaze Leszeka Kolakowskega; *Prikazi.*

Teorija in praksa socialističnega samoupravljanja: MUNIR MESIHOVIĆ: Nekatera aktualna vprašanja uresničevanja stanovaljske politike; STOJAN TOMIĆ: Politična kultura revolucije in socialističnega samoupravljanja; DRAGO BOROVIČANIN: Idejno-teoretska platforma delavskega samoupravljanja; *Marksizem in dialektika:* ZORAN VIDAČKOVIĆ: Samo z Marxom gremo lahko dalj od Marxa; VOJIN SI-MEUNOVIĆ: Zgodovina in dialektika; *Kultura in ustvarjalnost:* BORIS MAJER: Pluralizem samoupravnih interesov in kulturna ustvarjalnost; MIŠO KULIĆ: Filozofija zgodovine in problem kulture; *Pogled:* FRANC CENGLE: Kritika klerikalističnega konfrontiranja religije in socializma; *Od-zivanje:* VELJKO RADONJIĆ: Vulgarizacija skupnega dohodka v zdravstvu; VASO BLAGOJEVIĆ: Vulgarizacija dohodka v zdravstvu ali diskvalifikacija in dogmatsko tolmačenje zakona o združenem delu; *Pri-kazi.*

Marksistička misao (Beograd) št. 6/1980

Naša glavna tema: Eseji o protislovjih jugoslovanske družbe; JOŽE GORIČAR: Potrošniška družba – potrošniško obnašanje; VLADIMIR MILANOVIĆ: Kontroverze morale v socialistični družbi; NECA JOVANOVIĆ: Interesi in samoupravljanje; IVAN LAČA: Partija borcev za samoupravljanje; ŽARKO PAPIĆ: Samoupravljanje in nacija; *Prispevki:* PAVLE JEVRE-MOVIĆ: Ideološki in politični tokovi v gibanju neuvršenih; LEO MATEŠ: Ideološki vplivi na gibanje neuvršenih; *Dogaja-nja:* Razredni boji v Italiji (v razpravi so sodelovali: Zoran Vidaković, Aris Acornero in Chiara Sebastiani, Bruno Trentin, Antonio Carlo, Atilio Sartori, Raul Mordenti, Karel Šišković, Aleksandar Sekulović; *Raz-prave:* Raziskovanja delegatskega sistema: Radivoje Marinković, Jovan Đorđević, Najdan Pašić, Milivoje M. Andrejević, Milan Vujić; *Prevodi:* Jirgen Habermas: Evolutivna vrednost modernega prava; *Pogledi in prikazi;* *Tematska bibliografija (interesi in politika).*

Pogledi: ANTE KESIĆ: Iraško-iranska vojna; VLADIMIR SLIJEPEČEVIĆ: Pravi obraz investiranja; STIPE ŠUVAR: Enakopravnosti ni nikoli dovolj; BRANKO CARATAN: Oktober in sodobni socializem; *Aktualni problemi samoupravljanja:* ĐORĐE PRIBIČEVIĆ: Predpostavke boja za stabilizacijo jugoslovanskega gospodarstva; IVO BIČANIĆ: Trije tuji pogledi na naš gospodarski trenutek (namišljeni pogovor); ŽARKO JOKIĆ: O nekaterih vprašanih delitve v naši družbi; NIKŠA MILOŠEVIĆ: Nujnost nadaljnega prilagajanja samoupravnega odločanja; *Znanost, univerza, družbeni razvoj:* BOGDAN ČOŠIĆ: Reforma univerze, svobodna menjava dela in trenutek našega razvoja; VLADIMIR PAAR: Znanstveno-pedagoško delo in naravoslovje; ARPAD BARATH: O vzgoji in izobraževanju znanstvenih delavcev; *Eseji o ženi:* Feministična vprašanja in marksistični odgovori (Gordana Cerjan-Letica); SHEILA ROWBOTHAM: Dialektrične motnje; JULIET MITCHELL: Položaj žene; *Dogajanja:* Ključni problemi socialističnega samoupravljanja (Marta Vidaković-Mukić); VII. mednarodni seminar albanskega jezika, književnosti in kulture (Nikola Rašić); *Pri-kazi knjig, domačih in tujih revij.*

Gledišta (Beograd) št. 6/1980

Raziskave: ESAD ČIMIĆ: Religija in tradicija; MIROSLAV ŽIVKOVIĆ: Dnevne migracije delovne sile; MIJO BILIČIĆ: Samoupravljanje in pouk marksizma; *Eseji:* MILOŠ ARSENIJEVIĆ: Aporija kozmične brezkončnosti; DRAGUTIN MARSENIĆ: Povezanost ekonomije Jugoslavije s sorodnimi družbenimi in ekonomskimi vedami; *Dogajanja:* Pogoji in možnosti razvoja Jugoslavije v naslednjem petletju; *Prevodi:* P. KROPOTKIN: Anarhija (II. del); NICOLAI HARTMAN: O metodi zgodovine filozofije; ANDRE LAUODOUZE, MISCHELE VIALE, JEAN-PIERE VIALE: Marksizem in upanje; *Pogledi, recenzije in prikazi.*

UDC 342.51

RIBARIČ, dr. Miha: Executive Organs in the Delegate Assembly System

Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII, No. 2. p.

Some aspects of E. Kardelj's conceptions regarding the executive organs and their relations to delegate assemblies in the system of deconcentration of political power, as well as social councils and tendencies toward an increasing political power of the state apparatus, are discussed by the author. In the second part of the article the executive organs and their performance are described and the reasons for their dominant role analysed.

UDK 342.51

**RIBARIČ, dr. Miha: Izvršilni organi v delegatskem skupščinskem sistemu
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII. št. 2. str.**

Avtor obravnava nekatere vidike Kardeljevega pojmovanja izvršilnih organov in njihovih odnosov do delegatskih skupščin v sistemu dekoncentracije politične moči, družbene svete in težnje po naraščanju politične moči državnega aparata. V drugem delu obravnava avtor izvršilne organe v praksi in razčlenjuje vzroke za njihovo dominantno vlogo.

PREJELI SMO V OCENO

Adolf Bibič, Za politologiju, Izdanja Centra za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, Zagreb 1981, 316 str.

Josip Broz Tito: Zbrana dela, 5. knjiga (sept. 1939 — sept. 1940), izd. ČZDO Komunist Ljubljana in zal. Borec, Ljubljana 1979, 346 str.

Ilija Globačnik, Pavle Vindišar: Samoupravna preobrazba uprave, izd. Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS, Ljubljana 1980, 86 str., (zbirka Javno mnenje št. 66)

Valentin Jež: Proletarci in polproletarci v industriji, izd. Raziskovalni center za samoupravljanje pri RS ZSS, Ljubljana 1979, 70 str. (zbirka Javno mnenje št. 68).

Bogdan Osolnik, Nova mednarodna informacijsko komunikacijska ure-ditev, izd. ČZDO Komunist, Ljubljana 1981, 146 str.

Ciril Ribičič, Družbenopolitični zbori, izd. Skupnost slovenskih občin, Ljubljana 1981, 80 str. (zbirka Občina kot komuna št. 4).

Vlado Sruk, Komunistovo dejanje in misel, izd. ČZDO Komunist, Ljubljana 1981, 116 str. (zbirka Politična šola CK ZKS Ljubljana).

Jože Tavčar, Socialne razlike na področju osebnih dohodkov, izd. Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS, Ljubljana 1980, 190 str. (zbirka Javno mnenje št. 64).

Skupina avtorjev, Izgradnja političnega in pravnega sistema socialistične samoupravne družbe, izd. Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja, zal. Delavska enotnost Ljubljana in Informator Zagreb, Ljubljana 1981, 68. str. (zbirka Zvezki za teorijo in prakso samoupravljanja).

POPRAVEK

V prispevku Zorana Jelenca »Izobraževanje odraslih in politična kultura« (TiP št. 1/1981) je prišlo do nekaj tiskovnih napak, ki so popačile avtorjevo misel. Na str. 65 v prvi vrstici zgoraj je izpadel del stavka, ki ga navajamo v ležeči pisavi: namerno *ali* *nenamerno*, z *vpisom ali brez vpisa*, z *dokazilom o uspešnosti* ali brez njega ...; na str. 71 je v zadnjem odstavku v 7. vrstici izpadla beseda ... *ali kulturne aktivnosti oseb* ...; in še na 72. strani v drugem odstavku je bil nepopolno zapisan stavek: ... *Povezovanje izobraževanja s temi dejavnostmi predstavlja področje neformalnega izobraževanja*, to, je ... Avtorju in bralcem se za napake opravičujemo.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Vojan Bus: Komunisti, morala in samoupravljanje

France Černe: Temeљи Marxove teoretične metode v politični ekonomiji
(posebej socializma)

Slava Partlič: Se res vračamo k zemlji?

Ilija Mrmak: O vzrokih »eksplozije« izobraževanja

Ranko Petković: Zahodni vplivi v gibanju neuvrščenih

Andrej Kirn: Izhodišča in posledice »izrecnega in vztrajnega raztočevanja«

Karl W. Deutsch: Raziskovanje političnih procesov v spreminjajočem se svetovnem sistemu

Mojmir Mrak: Iran — dve leti po revoluciji

Enrica Collotti Pischel: Tisoč različic kitajske revolucije